

İnsanın Anlam Arayışı

Viktor E. Frankl

*30'un
üzerinde dile
çevrilen ve 15
milyondan fazla
satan başucu
kitabı*

22.
Basım

okuyan us

peikkoloi / peikkyähti -29

Insanen Aina ystävä Viktorin

Psikoloji/Psikiyatri - 29

İnsanın Anlam Arayışı

Viktor E. Frankl

ISBN: 978-605-4054-20-6

Yayıncı Sertifika No. 16208

1. Baskı: İstanbul, Haziran 2009

22. Basım: İstanbul, Mart 2015

Yayın Yönetmeni: Cem Mumcu

Yayıma Hazırlayan: Selçuk Aylar

İngilizceden Çeviren: Selçuk Budak

Dizi ve Kapak Tasarımı: Ebru Demetgül

Grafik Uygulama: Berna Kuleyin Tolga

Baskı ve Cilt: Pasifik Ofset Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3

Baha İş Merkezi A Blok Avcılar-İstanbul – Tel.: 0212 412 17 77

Matbaa Sertifika No. 12027

Orijinal Adı: *Man's Search for Meaning*

Copyright © Eleonore & Dr. Gabriele Vesely Frankl

Eser, 60 gr kâğıt üzerine 10,5 puntoluk Palatino fontuyla dizilmiştir.

Bu eserin yayın hakları Okuyan Us'a aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

© Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve

Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kurucu: Cem Mumcu

Genel Müdür: Çiğdem Şentürk

Kreatif Direktör: Ebru Demetgül

Satış ve Pazarlama Müdürü: Murat Akgün

Özgür Doğan, hep bizimlesin...

Adres: Fulya Mah. Mehmetçik Cad. Gökkuşluğu İş Merkezi No. 80 Kat: 3

Fulya, Şişli, İstanbul Tel.: (0212) 272 20 85 - 86 Faks: (0212) 272 25 32

okuyanus@okuyanus.com.tr

www.okuyanus.com.tr

İnsanın Anlam Arayışı

Viktor E. Frankl

İngilizceden Çeviren: Selçuk Budak

Viktor E. Frankl (1905-1997)

Avusturyalı psikiyatr. “Üçüncü Viyana Okulu”nun ve logoterapinin kurucusu olan Frankl, varoluşçu terapinin de en önemli isimlerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, toplama kamplarında yaşadıklarını, kendi psikiyatrik öğretisi bağlamında geniş kitlelere sunduğu *İnsanın Anlam Arayışı*, otuzun üzerinde yabancı dile çevrilmiş ve Frankl’ın “Freud ve Adler’den sonra sahasının en dikkat çekici ismi” olarak anılmasını sağlamıştır. Diğer önemli eserleri arasında, *The Unconscious God*, *The Will to Meaning* ve *Psychotherapy and Existentialism* sayılabilir.

İçindekiler

Önsöz	7
73. Baskıya Önsöz - 1984 Basımına Önsöz.....	13
1. Bölüm	
Toplama Kampı Deneyimleri	17
2. Bölüm	
Genel İlkeleriyle Logoterapi	111
Anlam İstemi	113
Varoluşsal Engelleme	114
Noöjenik Nevrozlar	115
Noö-Dinamikler	118
Varoluşsal Boşluk	120
Yaşamın Anlamı	122
Varoluşun Özü	123
Sevginin Anlamı	126
Acının Anlamı	126
Meta-Klinik Sorunlar	130
Bir Logodrama	130
Nihai Anlam	133
Yaşamın Geçiciliği	134
Bir Teknik Olarak Logoterapi	136
Ortak Nevroz	143
Pan-Determinizminin Eleştirisi	145
Psikiyatrik Parola	147
Psikiyatrinin Yeniden İnsani Kılınması	147
3. Bölüm	
Trajik Bir İyimserlik Tartışması	149

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitabın yazarı psikiyatrist Dr. Frankl, şöyle veya böyle çeşitli acılar içinde kıvranan hastalarına bazen “Neden intihar etmiyorsunuz?” diye sorar. Bir çok durumda, bu soruya verilen yanıtlardan, kendi psikoterapi yaklaşımının belirleyici ilkelerini bulabilmektedir: Bir hastada, onu yaşama bağlayan çocuklarına yönelik sevgi söz konusudur; bir başkasında kullanılacak yetenekler; bir üçüncüsünde belki de sadece korunmaya değer canlı anılar. Parçalanmış yaşamın bu ince ipliklerinden sağlam bir anlam ve sorumluluk örgüsü dokumak, çağdaş *varoluşçu analiz*’in Dr. Frankl’e özgü yorumlanışı olan *logoterapi*’nin konusunu ve hedefini oluşturmaktadır.

Bu kitapta Dr. Frankl, logoterapiyi keşfetmesine yol açan kendi deneyimlerini anlatmaktadır. İnsanlıkdışı toplama kamplarında uzun süre kalan bir tutuklu olarak, kendini, çıplak varoluşa soyunmuş olarak bulmuştur. Babası, annesi, erkek kardeşi ve karısı bu toplama kamplarında ölmüş ya da gaz fırınlarına gönderilmiştir ve bu nedenle kız kardeşi hariç, ailesinin tamamı yok olmuştur. Her şeyini kaybeden, bütün değerleri yok edilen, açlığın, soğğun ve acımasızlığın altında ezilen, her an, her saat imha edilmeyi bekleyen bir tutuklu olarak Dr. Frankl, nasıl olur da yaşamı sürdürmeye değer bulabilirdi? Böylesine olağandışı şeyleri kişisel olarak yaşayan bir psikiyatristi dinlemeye değer.

İnsanlık durumumuzu bilgece ve şefkatle ele alabilecek birisi varsa, bu, Dr. Frankl'den başkası değildir. Anlattıkları dürüst bir tınıya sahiptir, çünkü aldatmaca olamayacak kadar derin deneyimlere dayanmaktadır. Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki bugünkü pozisyonu ve yine Viyana'daki kendi ünlü Nöroloji Polikliniği'nde şekillenen ve bugün birçok ülkede sayısı hızla artan logoterapi klinikleri nedeniyle, söyledikleri çok daha büyük bir saygınlık kazanmaktadır.

Viktor Frankl'in teori ve terapi yaklaşımını, kendisinden önce gelen Freud'un çalışmasıyla karşılaştırmaktan insan kendini alamıyor. Her iki doktorun ilgi alanı da temel olarak nevrozların yapısı ve iyileştirilmesidir. Freud, bu can sıkıcı rahatsızlıkların kökenini, çatışan bilinçdışı güdülerin neden olduğu kaygıda aramaktadır. Frankl ise çeşitli nevroz türleri arasında ayırım yapmakta ve bunlardan bazılarını (noöjenik nevrozlar), acı çeken kişinin, varoluşunda bir anlam ve sorumluluk duygusu bulmayı başaramayışına bağlamaktadır. Freud, cinsel yaşamdaki engellenmeyi vurgular; Frankl ise "anlam isteminin" engellenmesini. Bugün Avrupa'da Freud'dan belirgin bir uzaklaşma ve aralarında logoterapi okulunun da bulunduğu varoluşçu analize yönelik yaşanmaktadır. Freud'u reddetmek yerine, kendi yapısını onun katkıları üzerine kurmaktan memnurluk duyması, Frankl'in hoşgörülü yaklaşımının tipik bir özelliğidir; ayrıca diğer varoluşçu terapi yaklaşımlarıyla zıtlasmaya girmediği gibi, bunlarla olan akrabalığını da hoşnutlukla karşılamaktadır.

Elinizdeki bu metin, kısa olmasına rağmen sanatçı bir ruhla yazılmıştır ve okuyanı anında yakalamaktadır. Bu kitabı bir otu-

ruşta ve iki kere okudum, okurken bir an bile elimden bırakmadım. Dr. Frankl, öykü yarlandıktan sonra kendi logoterapi felsefesini tanıtmaktadır. Bu felsefeyi metnin akışı içinde öylesine incelikle sunmuştur ki, okur ancak kitabı bitirdikten sonra, bunun toplama kamplarına ilişkin bir başka vahşet öyküsünden ibaret olmadığım, büyük bir derinliğe sahip bir deneme olduğunu kavramaktadır.

Okur, bu otobiyografi parçasından çok daha fazlasını öğrenir. İnsanın, “her şeyden yoksun kalmış yaşamından başka kaybedecek hiçbir şeyi olmadığını” ansızın kavradığım zaman neler yaptığını görür. Frankl’in, coşkudan ve duygu yitiminden oluşan karışıma ilişkin tanımı, son derece dikkat çekicidir. İlk önce, kişinin kendi kaderine yönelik soğuk ve duygudan arındırılmış bir merak imdada yetişir. Bunun hemen sonrasında, yaşama şansının son derece az olmasına karşın, kişinin yaşamından arta kalanları korumasına yönelik stratejiler gelir. Sevilen insanlara ilişkin sıkı sıkıya korunan imgeler, din, keskin bir mizah duygusu, hatta doğanın şifa kaynağı güzelliklerine (bir ağaca, günbatımına) kaçamak bakışlar atmak yoluyla, açlığa, korkuya ve haksızlık karşısındaki derin öfkeye katlanmak mümkün olabilmektedir.

Ama bu rahatlatıcı etkenler, tutuklunun, görünürdeki anlamsız ve acı verici durumdan, daha büyük bir anlam çıkarmasına yardım edemediğı sürece yaşama istemini oluşturmaya yetmemektedir. İşte bu noktada varoluşçuluğun ana temasıyla karşı karşıya geliriz: Yaşamak acı çekmektir; yaşamı sürdürmek, çekilen bu acıda bir anlam bulmaktadır. Eğer yaşamda bir amaç varsa, acıda ve ölümde de bir amaç olmalıdır. Ama hiç kimse bir

başkasına bu amacın ne olduğunu söyleyemez. Herkes bunu kendi başına bulmak ve bulduğu yanıtın öngördüğü sorumluluğu üstlenmek zorundadır. Kişi bunu başarabildiği takdirde, onur kırıcı bütün rezilliklere karşın gelişimini sürdürecektir. Frankl, Nietzsche'nin şu sözünü anmayı çok seviyor: "Yaşamak için bir *neden*'i olan kişi, hemen her *nasıl*'a dayanabilir."

Toplama kampındaki şartlar, tutuklunun ayakları altındaki zemini çeker. Yaşamdaki bilinen bütün hedefler uçup gider. Geriye kalan tek şey, "insan özgürlüklerinin sonuncusu"dur, yani "kişinin belli bir durum karşısında kendi tavrını belirleme yetisi"dir. Eski çağ stoikleri kadar çağdaş varoluşçular tarafından da benimsenen bu nihai özgürlük, Frankl'in öyküsünde canlı bir anlam kazanır. Toplama kampındaki tutuklular sadece sıradan insanlardı, ancak en azından bazıları, "çektikleri acıya değdiğine" karar vererek, insanın, kaderinin üstüne çıkma yetisini kanıtlamıştır.

Kuşkusuz, psikoterapist olarak Dr. Frankl, bu ayırt edici yetiyi kazanması için insana nasıl yardım edebileceğini bilmek istiyor. İçinde yaşadığı şartlar ne kadar ürkütücü olursa olsun, bir hastada, yaşam karşısında sorumlu olduğu duygusu nasıl uyan-dırılabilir? Frankl, birlikte yaşadığı tutsaklarla yaptığı ortak terapi çalışmasına ilişkin canlı bir açıklama sunuyor.

Yayının talebi üzerine Dr. Frankl, kitaba, logoterapinin temel ilkelerine ilişkin kısa bir sunum ve bir de kaynakça eklemiştir. Şimdiye kadar bu "Üçüncü Viyana Psikoterapi Okulu"nun (bundan öncekiler Freudçu ve Adlerci okullardı) yayınları, temel

1 Özgün eserde logoterapiye ilişkin 450'yi aşkın kaynakça verilmiştir. Çok fazla yer tutması nedeniyle Türkçe basıma alınmayan bu (İngilizce) kaynakça, özgün eserin arkasında bulunabilir. Ayrıca araştırmacılar bu kaynakçayı yayınevinden de temin edebilirler. (Ç.N.)

olarak Almanca'ydı. Bu nedenle okur, Dr. Frankl'in kişisel metnini takdirle karşılayacaktır.

Avrupalı birçok varoluşçudan farklı olarak Dr. Frankl, karamsar olmadığı gibi dine de karşı değildir. Tersine, acının ve şeytani güçlerin her yerde bulunduğunu gören biri olarak, insanın, içinde bulunduğu zor durumu aşma ve yol gösterici uygun bir gerçek (doğru) keşfetme becerisi konusunda şaşırtıcı ölçüde umut verici bir görüşü savunmaktadır.

Bu küçük kitabı yürekten tavsiye ediyorum, çünkü bu, en derin insani sorunlara odaklanan dramatik bir hazinedir. Edebi olduğu kadar felsefi bir değere de sahiptir ve günümüzün en anlamlı psikoloji hareketi konusunda sürükleyici bir sunum sağlamaktadır.

GORDON W. ALLPORT

73. BASKIYA ÖNSÖZ (1984)

Bugün bu kitap, 19 dile çevrilmiş olmasının yanı sıra, yetmiş üçüncü İngilizce baskısını görecektir kadar yaşadı. Ve sadece İngilizce baskıları iki buçuk milyona yakın bir satış sayısına ulaştı.

Bunlar kuru gerçekler ve Amerikan gazetelerinin ve özellikle de Amerikan TV istasyonlarının muhabirlerinin röportajlarında bu gerçekleri dinledikten sonra sık sık “Dr. Frankl, kitabınız gerçek bir bestseller oldu. Böylesine büyük bir başarı için ne hissediyorsunuz?” diye sormalarının nedeni belki de bu kuru gerçeklerdir. Bu soruya benim tepkim, her şeyden önce bugün bestseller (en çok satan kitap) konumundaki kitabımı, kendi açımdan bir başarı olarak değil, daha çok, çağımızın içinde bulunduğu acınası durumun bir dışavurumu olarak gördüğümü söylemekten ibarettir; eğer yüz binlerce insan, yaşamın anlamına ilişkin çok az şey vaat eden bir kitaba yöneliyorsa, bu, insanların iliklerinde hissettikleri kavurucu bir sorun demektir.

Elbette başka şeyler de kitabın etkisine katkıda bulunmuş olabilir: Kitabın teorik olan ikinci bölümü (*Genel İlkeleriyle Logoterapi*) değil yerindeyse, otobiyografisi olan birinci bölümden (*Toplama Kampı Deneyimleri*) damıtılabilecek bir derse indirgenebilir; buna karşılık birinci bölüm, teorilerimin varoluşsal doğ-

gulanması olarak iş görmektedir. Bu nedenle iki bölüm birbirini desteklemektedir.

1945 yılında bu kitabı yazarken bunlardan hiçbirisi aklımda yoktu. Kitabı dokuz günde yazmış ve kesinlikle isimsiz yayınlanmasına karar vermiştim. Aslında, ilk baskıdan önceki son anda arkadaşlarımla en azından iç sayfalarda ismimin bulunması konusundaki ısrarına sonunda boyun eğmiş olmama karşın, özgün Almanca birinci baskısının kapağında adım geçmemektedir. Ne var ki kitap başlangıçta isimsiz kalacağı ve yazarına hiçbir zaman edebi bir ün sağlayamayacağı yolundaki mutlak bir inançla yazılmıştı. İstedğim tek şey somut bir örnek yoluyla okura, yaşamın, her durumda, hatta en acınası durumlarda bile potansiyel bir anlam taşıdığını anlatabilmektir. Ve konu bir toplama kampında olduğu gibi son derece aşırı olan bir durumla örneklendiği takdirde, kitabımın amacına ulaşabileceğini düşündüm. Bu nedenle yaşadığım şeyleri yazma sorumluluğunu hissettim, çünkü umutsuzluğa yatkın olan insanlara yararlı olabileceğini düşündüm.

Dolayısıyla yazmış olduğum bir düzine kitap arasından, bana hiçbir zaman ün sağlamayacak şekilde isimsiz olarak yayınlanmasını amaçladığım bu kitabın böylesine bir başarı kazanması benim açımdan garip ve dikkate değer bir olaydır. Bu nedenle Avrupa ve Amerika'daki öğrencilerime tekrar tekrar aynı uyarıda bulunuyorum: "Başarıyı amaçlamayın. Bunu ne kadar amaç haline getirip bir hedefe dönüştürürseniz, kaçırma olasılığınız da o kadar artar. Çünkü mutluluk gibi başarının da peşinden koşamazsınız; kendisi ortaya çıkmalı, kendisi oluşmalı ve sadece kişinin, kendinden daha büyük bir davaya kişisel adanışının amaç-

lanmayan bir yan etkisi olarak ya da kişinin kendini başka bir insana bırakışının bir yan ürünü olarak oluşmalıdır. Mutluluğun kendiliğinden olması gerekir, aynı şey başarı için de geçerlidir: Ona aldırış etmeyerek, kendi kendine olmasına izin vermeniz gerekir. Bilincinizi dinlemenizi ve bilginiz dahilinde bilincinizin sizden yapmasını istediği şeyi yerine getirmek için elinizden geleni yapmanızı istiyorum. O zaman, uzun vadede —uzun vadede diyorum!— başarı sizin peşinizden gelecektir, çünkü başarıyı düşünmey *unutmuşsunuzdur*.”

Bunu izleyen bölümler, Auschwitz Toplama Kampı'ndan çıkarılacak bir dersi almanızı sağlarsa, sevgili okurum, bu önsöz yazısı da amaçlanmayan bir bestseller kitaptan çıkarılacak bir ders verebilir.

Bu yeni basıma gelince: Kitabın teorik sonuçlarını güncelleştirmek amacıyla bir bölüm eklendi. Batı Almanya'da Regensburg Üniversitesi Büyük Amfisi'nde yapılan Üçüncü Dünya Logoterapi Kongresi'nin (Haziran 1983) onursal başkanı olarak verdiğim bir derse dayanan bu bölüm, “Trajik Bir İyimserlik Tartışması” başlığıyla kitabın 1984 Eki'ni oluşturmaktadır. Bu bölümün konusu, günümüz kaygıları ve insan varoluşunun olanca trajik yanlarına karşın “yaşama evet demenin” nasıl olası olabileceğidir. Konu başlığına dönecek olursa, “trajik” geçmişimizden çıkarılacak dersten, geleceğimize yönelik bir “iyimserlik” doğabileceği umut edilmektedir.

V. E. FRANKL
Viyana, 1983

1. Bölüm

TOPLAMA KAMPI DENEYİMLERİ

Bu kitap, gerçeklere ve olaylara ilişkin bir açıklama olma iddiasında değildir, milyonlarca tutuklunun tekrar tekrar yaşadığı kişisel deneyimlerin bir özetidir. Bu, bir toplama kampının, orada bulunup da sağ kurtulmayı başaranlardan birisi tarafından anlatılan iç öyküsüdür. Bu öykünün konusu, zaten yeterince anlatılan (yine de yeterince inanılmayan) büyük dehşetler değil, yaşanan sayısız küçük acılardır. Başka bir deyişle bu kitap şu soruya cevap vermeye çalışacak: Ortalama bir tutuklunun zihninde canlandığı şekilde, bir toplama kampındaki gündelik yaşam nasıl bir şeydi?

Burada anlatılan olayların çoğu, büyük ve ünlü toplama kamplarında değil, gerçek imha işlemlerinin çoğunluğunun gerçekleştiği küçük kamplarda geçmiştir. Bu öykü, büyük kahramanların ya da şehitlerin acılarını ve ölümlerini anlatmadığı gibi, Kapolar'm² ya da ünlü tutukluların öyküsü de değildir. Bu nedenle güçlü olanın acılarını değil, kayıtlara geçmeyen o büyük adsız kurbanlar ordusunun özverilerini, çarmıha gerilişlerini ve ölümlerini konu olarak seçmiştir. Bu ordu, kollarında hiçbir

2 Özel ayrıcalıkları olan ve vekil olarak hareket eden tutuklular.

ayırddedici işaret taşımayan ve Kapolar tarafından gerçekten küçümsenen sıradan tutuklulardan oluşmaktaydı. Bu sıradan tutukluların yiyecek hemen hiçbir şeyleri olmamasına karşın Kapolar hiçbir zaman aç kalmamıştır; aslında Kapolar'dan birçoğu, toplama kamplarında, yaşamlarının önceki dönemlerinde olduğundan daha iyi bir yaşam sürmüştür. Çoğunlukla tutuklulara karşı gardiyanlardan daha katı davranıyorlar ve tutukluları SS adamlarından daha acımasızca dövüyorlardı. Bu Kapolar elbette kişiliği böyle bir işe uygun olan tutuklular arasından seçiliyor ve kendilerinden bekleneni yapmadıkları takdirde anında görevden alınıyorlardı. Bu insanların, Kapo yetkisini alır almaz, SS adamlarından ve kamp muhafızlarından hiçbir farkları kalmıyordu; bu nedenle benzer bir psikolojik temelde yargılanabilirler.

Dışarıdan bakan birisi için, kamp yaşamına ilişkin duygusallık ve acımayla karışık yanlış bir fikir edinmek kolaydır; çünkü tutuklular arasında egemen olan çetin varolma savaşı konusunda pek bir şey bilmez. Bu, gündelik ekmek için, yaşamın kendisi için, kişinin kendi yaşamı ya da iyi bir dostun yaşamı için verilen amansız bir mücadeleyleydi.

Resmi kaynaklarca belli sayıda tutuklunun başka bir kampa nakli olarak açıklanan bir sevk olayını ele alalım; oysa gerçekte bu sevkin nihai varış yerinin gaz odaları olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildi. Çalışamayacak kadar hasta ya da zayıf olan tutuklular, gaz odaları ve krematoryumlar bulunan küçük merkezi toplama kamplarından birisine gönderiliyordu. Gidecekleri belirlemek için yapılan seçme işlemi, bütün tutuklular ya da gruplar arasında amansız bir mücadele işareti oluyordu. Önemli

olan tek şey, kişinin kendi adının ve arkadaşının adının kurbanlar listesinde atlanmasıydı, buna karşın herkes, kurtarılan her insan için bir başka kurbanın bulunması gerektiğini de biliyordu.

Her sevkியatta belli sayıda tutuklunun gitmesi gerekiyordu. Kimin gideceği gerçekten bir önem arz etmiyordu, çünkü tutuklulardan her birisi bir numaradan başka bir şey değildi. Toplama kampına girişlerinde bütün belgeleri ve bütün eşyaları alınıyordu (en azından Auschwitz Toplama Kampı'ndaki yöntem buydu). Bu nedenle her tutuklu, sahte bir isim ve meslek uydurma fırsatına sahipti ve çeşitli nedenlerden ötürü birçoğu bunu yapıyordu. Yetkililerin ilgilendiği tek şey, tutukluların numaralarıydı. Bu numaralar çoğunlukla vücuda dövmeyle yazılıyor, ayrıca giysilerin üzerine de yazılması gerekiyordu. Bir tutuklu hakkında ihbarda bulunmak isteyen bir gardiyanın, tutuklunun numarasına bakması yeterliydi (böyle bakışlardan ne kadar korkardık!), bu amaçla kesinlikle tutukluya adını sormazdı.

Sevk için hareket etmek üzere olan konvooya dönecek olursak, kimsenin ahlâki sorunlara kafa yormaya ne zamanı ne de arzusu vardı. Herkesin düşündüğü tek bir şeydi: Evinde kendisini bekleyen ailesi için yaşamak ve arkadaşlarını kurtarmak. Bu nedenle bir başka tutuklunun, bir başka “numaranın” sevkiyatta kendi yerini alması için elinden geleni yapmakta bir an bile duraksamıyordu.

Daha önce değindiğim gibi Kapo seçme işlemi negatif bir şeydi; tutuklular içinde en acımasız, en hayvani olanlar bu iş için seçiliyordu (ancak bazı mutluluk verici istisnalar da vardı). Ama SS'ler tarafından yürütülen Kapo seçiminin yanı sıra, bütün tutuklular arasında her zaman sürüp giden bir kendinden seçilme

süreci işliyordu. Ortalama olarak, sadece yıllar boyunca o kampa bu kampa taşınan, varoluş mücadelesinde bütün ahlâk değerlerini kaybeden tutuklular yaşayabiliyordu: Bu tutuklular, kendilerini kurtarmak için dürüst olsun olmasın her yola, her türlü acımasız güce, hırsızlığa, dostlarına ihanete başvurmaya hazırlardı. Birçok şanslı olayın ya da mucizenin (artık buna ne dersiniz deyin) yardımıyla geri dönmeyi başaran bizler biliyoruz: En iyilerimiz dönmedi.

Toplama kamplarına ilişkin birçok açıklama, olay, kayıtlara zaten geçmiş bulunmaktadır. Burada olaylar, sadece bir insanın deneyimlerinin bir parçası olduğu ölçüde anlamlı olacaktır. Aşağıdaki denemenin betimlemeye çalışacağı şey de işte bu deneyimlerin kesin yapısıdır. Bu kamplardan birisinde kalmış olanlar için kitap, orada yaşananları günümüzün bilgileri ışığı altında açıklamaya çalışacaktır. Hiçbir zaman böyle bir deneyimi yaşamamış olanlar açısından ise, kamplardan sağ çıkmayı başaran ve şimdi yaşamı çok zor bulan az sayıdaki tutuklunun deneyimlerinin kavranmasına, hiç değilse anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bir zamanlar tutuklu olan bu insanlar sık sık şunu söyler: “Yaşadıklarımız hakkında konuşmayı sevmiyoruz. Onları yaşamış olanların hiçbir açıklamaya ihtiyacı yok. O olayları yaşamayanlar ise ne o zaman hissettiklerimizi ne de şimdi hissettiklerimizi anlayabilir.”

Psikolojinin, belli bir bilimsel nesnelcilik gerektirmesi nedeniyle, konuyu yöntemli bir şekilde sunmak oldukça zor. Ama gözlemlerini kendisi de bir tutukluymış olan bir insan gerekli nesnelciliğe (tarafsızlığa) sahip olabilir mi? Dışarıdaki bi-

risi böyle bir nesnelciliğe sahip olabilir, ama gerçek değere sahip ifadelerden çok uzak olacaktır. Sadece içinde olan bilir. Yargılarında nesnel olmayabilir; değerlendirmeleri orantısız olabilir. Bu kaçınılmaz. Kişisel önyargıdan kaçınmak gerekir; bu kitabın karşı karşıya bulunduğu gerçek zorluk da işte budur. Zaman zaman, çok özel deneyimleri anlatacak cesarete sahip olmak gerekecek. Bu kitabı isimsiz (anonim) olarak yazmayı amaçlıyordum, kitapta sadece kampta verilen numaramı kullanacaktım. Ama metin tamamlanınca, kitabın, isimsiz bir yayın olarak değerinin yarısını kaybedeceğini ve inançlarımı açıkça dile getirme cesaretine sahip olmam gerektiğini anladım. Bu nedenle, teşhirciliğe karşı yoğun bir tiksinti duymama rağmen, kitaptaki pasajlardan herhangi birisini iptal etmeye kalkışmadım.

Bu kitapta anlatılanlardan, kuru teoriler damıtmayı başkalarına bırakıyorum. Burada anlatılanlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra araştırma konusu olan ve “dikenli tel hastalığı” sendromuyla tanışmamızı sağlayan cezaevi yaşamı psikolojisine katkıda bulunabilir. Le Bon'un bir kitabındaki çok iyi bilinen bir deyişi biraz değiştirerek anacak olursam, “kitlelerin psikopatolojisine” ilişkin bilgimizdeki derinleşmeyi, İkinci Dünya Savaşı'na borçluyuz, çünkü bu savaş bize sinir savaşını ve toplama kamplarını kazandırdı.

Bu öykü, sıradan bir tutuklu olarak benim kendi deneyimlerimi konu ettiği için, son birkaç haftası hariç, kampta bir psikiyatrist ya da doktor olarak görev yapmadığımı gurur duyarak belirtmek benim açımdan önemli. Meslektaşlarımdan birkaçı, atık kâğıt parçalarından bandaj olarak yararlanılan yetersiz ısıtmalı ilk yardım istasyonlarında çalışacak kadar şanslıydı. Ama ben

119, 104 Numaraydım ve zamanımın çoğunu demiryolu hatları için kazı yaparak ve ray döşeyerek geçiriyordum. Bir keresinde işim, su şebekesi için, bir yolun altında tek başıma bir tünel kazmaktı. Bu iş ödölsüz kalmamıştı; 1944 Noeli'nden hemen önce beni "prim kuponu" denilen bir armağanla ödüllendirdiler. Bu kuponlar, pratik anlamda köle olarak satıldığımız inşaat firması tarafından düzenleniyordu: Firma, her gün için her tutuklu başına belirlenen sabit bir ücreti kamp yetkililerine ödüyordu. Bu kuponlar firmaya elli peniye mal oluyordu ve tanesi altı adet sigarayla değiştirilebiliyordu; ancak çoğu durumda karşılığı haftalar sonra alınabiliyordu ve bazen de geçerlilik süreleri doluyordu. On iki sigara karşılığı bir ödölün gururlu sahibi olmuştum. Ama daha da önemlisi, sigaraların, on iki çorbayla değiştirilebilmesiydi; on iki çorba ise çoğu durumda açlık karşısında gerçek bir güvenceye karşılık geliyordu.

Gerçekte sigara içme ayrıcalığı, haftalık bir kupon kotasına sahip Kapolar'a ya da antrepo veya atölyede usta olarak çalışan ve yaptıkları tehlikeli işler karşılığında birkaç sigara alan tutuklulara aitti. Buna tek istisna, yaşama iradesini kaybeden ve son günlerinin "tadını çıkarmak" isteyen tutuklulardı. Dolayısıyla kamp sakinlerinden birisinin kendi sigarasını içtiğini gördüğümüz zaman, devam etme direncine olan inancını kaybettiğini anlardık ve bir kez kaybedilince, yaşama iradesi bir daha kolay kolay kazanılamıyordu.

Birçok tutuklunun gözlemlerinin ve deneyimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan büyük miktarlardaki malzeme incelendiği zaman, kamp sakinlerinin kamp yaşamına yönelik ruhsal tepki-

lerinin üç evresi açıklık kazanır: Kampa alınışını izleyen dönem, kamp rutinine çok iyi uyum sağladığı dönem ve serbest bırakılışını izleyen dönem.

Birinci evreye tipik olan belirti (semptom) şok tepkisidir. Bazı durumlarda, tutuklunun kampa resmen alınışından önce bile şok ortaya çıkabilir. Kampa alınışına ilişkin kendi deneyimimi bir örnek olarak vereceğim:

Bin beş yüz kişiden oluşan bir grup, birkaç gündür trenle aralıksız seyahat ediyordu: Her vagona seksen kişi vardı. Herkes kendi bagajının, geri kalan birkaç kişi de özel eşyalarının üzerine uzanmak zorundaydı. Vagonlar öylesine tıka basa doluydu ki, sabahın ilk ışıkları ancak pencerelerin üst kısımlarından içeri sızabiliyordu. Herkes trenin, cebri işgücü olarak çalıştırılacağımız bir mühimmat fabrikasına gitmesini bekliyordu. Hâlâ Silesia'da mı olduğumuzu yoksa Polonya'ya mı girdiğimizi bilmiyorduk. Trenin düdüğünün, yok oluşa taşıdığı umutsuz yük için havaya yayılan acıma dolu bir imdat çığlığını andıran esrarengiz bir sesi vardı. Derken trenin hızı kesildi, bir ana istasyona yaklaştığımız anlaşılıyordu. Ansızın, kaygılı yolcuların arasından bir nida yükseldi: "Bir işaret var, Auschwitz!"³ O anda herkesin kalbi duracak gibi olmuştu. Auschwitz adı, dehşet verici olan her şeye karşılık geliyordu: Gaz odaları, krematoryumlar (ölü yakma odaları), katliamlar. Tren sanki tereddüt edercesine, sanki yolcularını o ürkütücü kavrayıştan olabildiğince uzun bir süre korumak istercesine ağır ağır yoluna devam etti: Auschwitz!

3 Auschwitz: 1940 yılında Polonya, Krakow yakınlarında inşa edilen ve çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu 4 milyondan fazla tutsağın imha edildiği ünlü Nazi Toplama Kampı. (Ç.N.)

Şafağın sökmesiyle birlikte çok büyük bir kampın hatları görülmeye başladı: Birkaç sıralı uzayıp giden dikenli teller, gözetleme kuleleri, tarama lambaları ve ıssız yol boylarınca sürüye sürüye yürüyen, nereye gittiğini bilmediğimiz, uzun sıralar halinde pejmürde insan figürleri. Arada bir yüksek sesli komutlar ve komut düdükleri duyuluyordu. Ne anlama geldiklerini bilmiyorduk. Hayalimde, darağacında sallanan insanlar canlandırıyordum. Dehşete kapılmıştım, ama bu hiçbir şeydi, çünkü adım adım, korkunç ve sonsuz bir dehşete alışmak zorunda kalacaktık.

Sonunda istasyona girdik. Yüksek sesle verilen komutlar başlangıçtaki sessizliği dağıttı. O andan sonra, bütün kamplarda, bu kaba, tiz sesleri tekrar tekrar duyacaktık. Sesleri, neredeyse bir kurbanın son çığlığını andırıyordu, yine de bir fark vardı. Bu seslerin, sanki tekrar tekrar katledilen ve bağırmaya devam etmek zorunda olan bir insanın gırtlığından çıkıyormuş gibi, tırmalayıcı bir boğukluğu vardı. Vagonun kapıları sonuna kadar açıldı ve küçük bir tutuklular müfrezesi içeri akın etti. Şeritli üniforma giymişlerdi, başları tıraşlıydı, ama besili gözüküyorlardı. Olası bütün Avrupa dillerinden anons yapıyorlar, bunu da o şartlar altında garip gözükken belli bir mizah duygusuyla yapıyorlardı. Denize düşen yılanı sarılır hesabı, doğuştan gelen iyimserliğim (ki bu iyimserlik en umutsuz durumlarda bile duygularımı kontrol edebilmiştir) şu düşünceye sarıldı: Bu tutuklular son derece iyi gözüküyorlardı, moralleri iyi gibiydi, hatta gülüyorlardı. Kim bilir? Belki ben de onların elverişli konumlarını paylaşabilirdim.

Psikiyatride “af yanılması” denilen bir durum vardır. İdama mahkûm edilen bir insan, infazından hemen önce, son dakikada

affedilebileceği yanılısamasına kapılır. Biz de umut kırıntılarına dört elle sarılmıştık ve sonuna kadar, çok kötü olmayacağına inanmıştık. Bu tutukluların kırmızı yanaklarını ve dolgun yüzlerini görmek bile, son derece cesaret vericiydi. O zaman, bu tutukluların günden güne istasyona gelenleri karşılamakla görevli, özel olarak seçilmiş bir elit grubundan oluştuğunu bilmiyorduk. Bu özel tutuklular, yeni gelenlerden ve kıymetli eşya ile mücevherat da dahil olmak üzere gelenlerin bagajlarından sorumluydu. Auschwitz, savaşın son yıllarında Avrupa'da özel bir nokta olmalı. Sadece dev depolarda değil, ayrıca SS mensuplarının ellerinde de altın, gümüş, platin ve elmaslardan oluşan eşsiz bir hazine olsa gerek.

Olsa olsa iki yüz kişiyi alabilecek şekilde inşa edilmiş bir barakaya bin beş yüz tutuklu tıkıştırılmıştı. Üşüyorduk, karnımız açtı ve uzanmak şöyle dursun, oturmak için bile herkese yetecek yer yoktu. Dört gün boyunca tek yiyeceğimiz, yüz elli gramlık bir ekmek parçasıydı. Ancak barakadan sorumlu kıdemli tutsakların, gelen partiden birisiyle, platin ve elmaslardan yapılma bir kravat iğnesi için pazarlık yaptıklarını duydum. Kârın çoğu sonunda içkiye (cin) yatırılıyordu. “Neşeli bir akşam” geçirmek ve gerekli miktarda içkiyi satın almak için kaç bin marka ihtiyaç olduğunu hatırlayamıyorum, ancak uzun süredir tutuklu olan bu insanların içkiye ihtiyaç duyduklarını biliyorum. Bu şartlar altında kendilerini uyuşturmaya çalıştıkları için onları kim ayıplayabilir ki? Ayrıca, SS tarafından neredeyse sınırsız miktarlarda içki sağlanan bir başka tutuklular grubu vardı: Bu tutuklular, gaz odalarında ve krematoryumlarda çalışıyor ve bir gün yeni bir cellat grubunun görevlendirilmesi sonucu, cellat rolünden alınıp

kurban durumuna düşeceklerini çok iyi biliyorlardı.

Kervanımızdaki hemen herkes, affedileceği, her şeyin iyi olacağı yanılsamasıyla yaşıyordu. Bir sonraki sahnenin arkasındaki anlamı kavrayamamıştık. Bagajlarımızı trende bırakmamız ve kıdemli bir SS subayı tarafından kaydedilmek amacıyla iki sıra halinde (birinde erkekler, diğerinde kadınlar) dizilmemiz söylendi. Gariptir, sırt çantamı paltomun altına saklayacak cesareti bulmuştum. Bulduğum sıradakiler subay tarafından tek tek kayda geçirildi. Subayın çantamı farketmesinin tehlikeli olacağını anladım. Böyle bir durumda en azından tekmelenirdim; daha önceki deneyimlerimden bunu biliyordum. Subaya yaklaşırken, ağır yükümü farketmemesi için içgüdüsel olarak dikildim. Daha sonra yüz yüze geldik. Uzun boylu, lekesiz üniformasının içinde sırm gibi duruyordu. Uzun bir yolculuktan sonra pejmürde ve pasaklı olan bizimle ne büyük bir tezat oluşturunuyordu! Sol eliyle sağ dirseğini kavramış, tasasız bir rahatlık havasına bürünmüştü. Sağ eli havadaydı ve işaret parmağıyla, rahat bir endamla sağı veya solu gösteriyordu. Bir insanın işaret parmağının, bazen sağı bazen solu, ama çoğunlukla solu gösteren bu küçük hareketinin arkasındaki şeytanca anlam konusunda, hiçbirimizin en küçük bir fikri bile yoktu.

Sıra bana gelmişti. Birisi sağa gönderilmenin çalışma anlamına geldiğini, buna karşın sonuçta özel bir kampa gönderilecek olan hasta ve iş yapamaz durumda olanların sola gönderildiğini fısıldadı. Daha sonra da birçok kere yapacağım gibi, işi oluruna bıraktım. Sırt çantam beni biraz sola yatırdı, ancak dik yürümeye çalıştım. SS subayı beni tepeden tırnağa süzdü, duraksar gibi

oldu, daha sonra ellerini omuzlarıma koydu. Zeki görünmek için elimden geleni yaptım, SS subayı beni yavaş yavaş sağa çevirdi, böylece sağa yöneldim.

O akşam bize parmak oyununun anlamını anlattılar. Bu, yaşamamız ya da yaşamamamız konusundaki ilk karar, ilk seçim anlamına geliyordu. Bizimle gelenlerin yaklaşık yüzde 90'ı gibi büyük bir çoğunluk için bu, ölüm anlamına geliyordu. Bu karar, sonraki birkaç saat içinde uygulanmıştı. Sola gönderilenler istasyondan doğrudan krematoryuma gidiyordu. Orada çalışan birisinin anlattığı kadarıyla, bu binanın kapılarında çeşitli Avrupa dillerinde “banyo” yazıyormuş. Binaya girerken her tutukluya bir parça sabun veriliyormuş ve daha sonra... bereket versin ki daha sonra olanları anlatmam gerekiyor. Bu tüyler ürpertici işlem konusunda birçok şey yazıldı.

Gaz odasından kurtulan ve gelenlerin çok küçük bir kısmını oluşturan bizler, gerçeği akşam öğrendik. Bir süredir orada bulunan tutsaklara, meslektaşım ve arkadaşım P'nin nereye gönderilmiş olabileceğini sordum.

“Sol tarafa mı gönderildi?”

“Evet,” diye cevap verdim.

“O zaman onu orada görebilirsin,” dedi birisi.

“Nerede?” Bir el, Polonya'nın gri gökyüzüne alev saçan, birkaç yüz metre ötedeki bir bacayı gösterdi. Bacadan uğursuz bir duman bulutu yükseliyordu.

“İşte arkadaşın orada, cennete yükseliyor,” diye cevap verdi birisi. Ama açık seçik anlatılana kadar gerçeği anlayamamıştım. Olayları çok kısa anlatıyorum. Psikolojik bir bakış açısından, is-

tasyonda şafağın sökmesinden kamptaki ilk gecemize kadar önümüzde çok uzun bir yol vardı.

Silahlı SS gardiyanlarının eşliğinde istasyondan çıkarıldık, kamp boyunca uzanan elektrikli dikenli telleri geçip yıkama istasyonuna geldik: İlk elemeyi geçenler için bu gerçek bir banyoydu. Burada da, affedilme yanılısamamız tam bir canlılık kazandı. SS mensupları neredeyse cana yakın görünüyordu. Çok geçmeden nedenini anladık. Bileklerimizdeki saatleri gördüklerinden, kendilerine vermemiz için yumuşak bir ses tonuyla bizi ikna edebildikleri sürece nazik davranıyorlardı. Şöyle veya böyle bütün eşyalarımızı vermek zorunda kalmayacak mıydık? Ve neden, nispeten daha nazik olan şu insan saati almasın ki? Belki bir gün karşılığında bir iyilikte bulunurdu.

Dezenfekte odasına açılan bir araya benzeyen bir bölmede bekledik. SS görevlileri bütün eşyalarımızı, saatlerimizi ve mücevherlerimizi bırakmamız için yere battaniyeler serdiler. Yardımcı olmak üzere orada bulunan daha eski tutukluların alaylı bakışları arasında, bir nikâh yüzüğünü, bir madalyayı ya da bir uğur parçasını kendilerine alıkoyup koyamayacaklarını soran saf insanlar vardı. Her şeyin alınacağını hiç kimse henüz kavrayamamıştı.

Eski tutuklulardan birisinin güvenini kazanmaya çalıştım. Sinsice yanına yaklaşıp, paltomun iç cebindeki kâğıt tomarını işaret ettim ve “Bakın, bu, bilimsel bir kitabın el yazması. Ne diyeceğinizi biliyorum; yaşadığım için minnet duymam gerektiğini, kaderden sadece bunu bekleyebileceğimi söyleyeceksiniz. Ama yapamam. Bu kitabı ne pahasına olursa olsun korumam ge-

rek; bu benim hayatımın çalışması. Anlıyor musunuz?”

Evet, anlamaya başlamıştı. Önce acıyarak, derken alaycı ve yalayıcı bir havayla sırtı ve kamp sakinlerinin dağarcığında kesinlikle bulunmayan bir kelimeyle cevap verdi: “Bok!” O anda açık gerçeği gördüm ve ruhsal tepkimin ilk evresinin doruk noktası olan şeyi yaşadım: Geçmişimin tamamını dışarıda bırakmıştım.

Ansızın, solgun, korkulu yüzlerle çaresizce tartışan yeni gelenler arasında bir kaynaşma oldu. Boğuk bir sesle verilen komutları tekrar duyduk. Tekme tokatla, banyoya açılan bölmeye sürüldük. Bir SS görevlisi, şunları söyledi: “İki dakikanız var. Bu iki dakika içinde tamamen soyunmuş ve her şeyinizi olduğunuz yere bırakmış olacaksınız. Ayakkabılarınızın, kemerlerinizin ve ya askılarınızın ve olanlar için kuşakların dışında yanınıza hiçbir şey almayacaksınız. Şimdi!”

Tutuklular, akıl almaz bir telaşla üzerlerindeki yırtarcasına çıkarmaya başladı. Süre azaldıkça sinirleri gerilen tutuklular, iç çamaşırlarını, kayışlarını ve ayakkabı bağlarını koparırcasına çıkardılar. Ve ilk kamçı sesleri duyulmaya başladı: Çıplak bedenlere inip kalkan deri kayışlar.

Daha sonra tıraş edilmek üzere bir başka odaya sürüklendik: Sadece kafalarımız tıraş edilmedi; vücudumuzda tek bir tüy bile kalmamıştı. Derken duşlara geldik, tekrar sıraya girdik. Birbiri-mizi güç bela tanır hale gelmiştik; ancak bazılarımız, duşlardan gerçek suyun aktığını farketmişti.

Duş için sıra beklerken, çıplaklığımızı iliklerimizde duyumsamıştık: Artık çıplak vücutlarımızdan başka gerçekten hiçbir şeyimiz kalmamıştı; tüyümüz bile yoktu; sahip olduğumuz tek şey,

kelimenin tam anlamıyla çıplak varoluşumuzdu. Önceki yaşamımızla aramızda geri kalan maddi bir bağ var mıydı? Benim için, gözlüklerim ve kemerim vardı ki bu kemeri daha sonra bir parça ekmekle değiştirecektim. Kuşakları olan insanlar için, fazladan biraz daha heyecan söz konusuydu.

Akşam olunca, barakamızdan sorumlu olan kıdemli tutuklu bizi karşılayarak, kuşağında para ya da kıymetli taş saklayanları “şu kirişe” (kirişi göstererek) bizzat asacağına şerefi üzerine yemin ettiği bir konuşma yaptı. Kibirli bir endamla, kıdemli olduğu için kamp yasalarının kendisine bu hakkı tanıdığını söyledi.

Ayakkabılarımızın durumunda işler biraz daha karıştıktı. Yanımıza alabileceğimizin söylenmesine karşın ayakkabıları güzel olanlar bunlardan vazgeçmek zorundaydı, bunların yerine uydurma ayakkabılar veriliyordu. Kıdemli tutukluların görünürde iyi niyetli öğütlerini tutup, bekleme odasında çizmelerinin üst kısmını kesip, sabotajı gizlemek için kesilen yerlere sabun süren tutuklular, gerçek bir problemle karşı karşıyaydı. SS görevlileri sanki bunu bekliyordu. Bu suçu işlediğinden kuşkulanılan herkesin, bitişikteki küçük bir odaya gitmesi gerekti. Bir süre sonra, kayış sesleri ve işkence edilen insanların çığlıkları tekrar duyulmaya başladı. Bu kez biraz daha uzun sürmüştü.

Böylece, bazılarımızın hâlâ koruduğu yanılsamalar da birer birer yok oldu, daha sonra beklenmedik bir şekilde, çoğumuzu keskin bir mizah duygusu sardı. Aptalca çıplak yaşamımızdan başka kaybedecek hiçbir şeyimiz olmadığını biliyorduk. Duşlardan su akmaya başlayınca, hem kendimizle, hem de birbirimizle dalga geçerek eğlenmeye çalıştık. Ne olursa olsun, duşlardan

gerçek su akıyordu!

Garip bir mizahın yanı sıra, bir başka duygu daha benliğimizi sardı: Merak. Daha öncesinde bu tür bir merakı, bazı garip durumlara karşı temel bir tepki olarak hissetmiştim. Bir tırmanma kazasında hayati bir tehlikeye girince, o anda tek bir duyguya kapılmıştım: Kazadan sağ mı kurtulacağım, yoksa kafatası parçalanmış vs. şekilde yaralanmış olarak mı çıkacağım konusunda yoğun bir merak.

Auschwitz ölüm kampında bile soğuk merak hüküm sürüyor, adeta çevresini nesnel olarak değerlendiren zihni, bu çevreden koparıyordu. O dönemde zihninin bu durumu, bir koruma aracı olarak geliştiriliyordu. Bir sonraki anda ne olacağını ve örneğin güz sonunun dondurucu soğuğunda, duştan yeni çıkmış ve çırılçıplak bir şekilde açık havada durmamızın sonuçlarının ne olacağını bilme konusunda kaygılıydık. Birkaç gün içinde merakımız bir sürprize dönüştü: Üşütmemiştik.

Yeni gelenleri benzer birçok sürpriz bekliyordu. Aramızda tıp mesleğinden olanların ilk öğrendiği şey buydu: “Kitaplar yalan söylüyor!” İnsanın, şu kadar saat uyumaksızın yaşayamayacağı söylenirdi. Kesinlikle yanlış! Kesinlikle yapamayacağım şeyler olduğuna inanırdım: Şunsuz uyuyamam ya da şununla veya bununla yaşayamam. Auschwitz kampındaki ilk gece yattığımız yataklar, ranzalar halinde düzenlenmişti. İki-iki buçuk metre kadar olan her bir ranzada, kuru tahtanın üzerinde dokuz kişi yatmıştık. Her dokuz kişi için iki battaniye verilmişti. Elbette sıkışıklıktan ötürü sırt sırta, üst üste yatıyorduk, bu da acı soğuk nedeniyle avantajlı bir durumdu. Ranzalara çıkarılması yasaklanmış ve

gün boyunca çamura bulanmış olmasına karşın, bazıları ayakka-bılarını yastık niyetine kullanmıştı. Bunun dışında, kafalarımızı neredeyse çıkık hale gelen kollarımızın üzerine dayamak zorundaydık. Yine de uykumuz gelmiş ve birkaç saatliğine acıları alıp götürmüştü.

Nelere dayanabileceğimize ilişkin birkaç benzer sürprizden daha söz etmek isterim: Dişlerimize bakma olanağımız yoktu, yine de buna ve ağır vitamin eksikliğine rağmen, diş etlerimiz her zamankinden çok daha sağlıklıydı. Aynı gömleği, ta ki gömlek görünümünü tamamen yitirene kadar, altı ay giyyorduk. Su bollarının donması nedeniyle günlerce yıkanamamamıza rağmen, toprakta çalışmaktan kirli ellerimizin üzerinde oluşan yara ve sıyrıklar (soğuk ısırması olmadığı sürece) iltihap kapmıyordu. Ya da örneğin yan odadaki en hafif bir gürültüyle uyanacak kadar uykusu hafif olan birisi, kulağının dibinde gürültüyle horlayan bir yoldaşa yaslanıp deliksiz bir uyku çekebiliyordu.

Şimdi bize, insanı kabaca her şeye alışabilen bir varlık olarak tanımlayan Dostoyevski'nin sözlerinin doğru olup olmadığı sorulacak olursa, cevabımız, "Evet, insan her şeye alışabilir, ama nasıl olduğunu bize sormayın," olacaktır. Psikolojik araştırmalarımız henüz oraya gelmedi; biz tutsaklar da o noktaya ulaşmış değildik. Henüz ruhsal tepkimizin ilk evresindeydik.

İntihar düşüncesi, kısa bir süreyle de olsa, hemen herkesin kafasını kurcalıyordu. Bu düşünce, durumun ümitsizliğinden, her gün ve her saat gölgesi üstümüzde olan kesintisiz ölüm tehlikesinden ve diğer birçokları tarafından yaşanan ölümün yakınlığından doğuyordu. Daha sonra değinilecek olan kişisel inanç-

larımdan ötürü, kampa vardığım ilk akşam, “tele koşmayacağıma” yemin ettim. Bu deyim, en popüler intihar yöntemini anlatmak için kullanılıyordu: Elektrik yüklü dikenli tel çitine dokunmak. Bu kararı vermek benim için çok zor olmamıştı. İntihar etmenin pek bir anlamı yoktu, çünkü nesnel bir açıdan hesaplandığı ve olasılıkların tamamı dikkate alındığı zaman, ortalama kamp sakini için yaşam beklentisi son derece cılızdı. Bütün elemeleri geçip yaşamayı başaran küçük yüzde arasında olmayı rahatlıkla bekleyemezdi. Auschwitz kampındaki bir tutsak, şokun ilk evresinde ölümden korkmuyordu. İlk birkaç günden sonra gaz odaları bile dehşetini kaybediyordu. Ne olursa olsun, bu dehşet onu intihar etmekten alıkoyuyordu.

Daha sonra karşılaştığım arkadaşlarım, kampa kabul şokunun beni büyük ölçüde depresyona sokmadığını söyledi. Auschwitz kampındaki ilk geceden sonra gelişen aşağıdaki olayda, olanca içtenliğimle gülümsemekle yetindim. “Bloklarımız”dan kesinlikle ayrılmamamız yolundaki talimatlara rağmen, Auschwitz’e birkaç hafta önce gelmiş olan bir meslektaşım, gizlice barakamıza sızdı. Bizi sakinleştirip rahatlatmak ve birkaç şey söylemek istemiş. Bir mizah havasıyla ve gözünü budaktan esirgemez bir tavırla, alelacele birkaç ipucu verdi: “Korkmayın! Seçimlerden (elemelerden) korkmayın! Dr. M. (SS tıp şefi) doktorlara sempatik bakıyor.” (Bu yanlış; arkadaşımın nazik sözleri yanıltıcıydı. Bloklardan birisinin doktoru olan altmış yaşlarında bir tutsak, gaz odasına mahkûm edilen oğlunun bırakılması için Dr. M’ye nasıl yalvardığını anlatmıştı. Dr. M. soğuk bir tavırla reddetmişti.)

“Ama sizden bir şey istiyorum,” diye sürdürdü arkadaşım,

“Mümkünse her gün tıraş olun; bu iş için bir cam kırığı da kullanmanız gerekse... bunun için son ekmek diliminizi vermek zorunda bile kalsanız, tıraş olun. Daha genç gözükmürsünüz ve kesikler yanaklarınızın daha kırmızı gözükmelerini sağlar. Hayatta kalmak istiyorsanız, bunun tek bir yolu var: Çalışmaya elverişli gözükün. Diyelim ki topuğunuzdaki küçük bir yaradan ötürü biraz topallarsanız bile, bir SS görevlisinin bunu farketmesi halinde gaz odasını boylayacağınızdan emin olabilirsiniz. ‘Müslüman’ tabiriyle neyi söz konusu ettiğimizi biliyor musunuz? Perişan, kendini bırakmış, hasta, bir deri bir kemik görünen ve fiziksel olarak daha fazla çalışamayan... işte böyle birisine ‘Müslüman’ deriz. Er ya da geç, genellikle kısa bir süre içinde, her ‘Müslüman’ gaz odasını boylar. Bu nedenle unutmayın: Tıraş olun, dik yürüyün, becerikli olun; o zaman gaz odasından korkmanız gerekmez. Yirmi dört saattir burada olsanız bile, belki de sen hariç, hiçbirisinin korkması gerekmez.” Daha sonra beni gösterdi ve Şöyle dedi: “Açık konuşmamdan rahatsız olmadığını umarım.” Diğerlerine dönerek tekrarladı: “Aranızda bir sonraki elemenden korkması gereken tek kişi o. Bu nedenle merak etmeyin!”

Gülümsedim. Şimdi, o gün benim yerimde olan herkesin aynı şeyi yapacağına inanıyorum.

Sanırım bir keresinde Lessing şöyle demişti: “Aklınızı kaybetmenize neden olacak şeyler vardır ya da kaybedecek aklınız yoktur.” Anormal bir duruma gösterilen anormal bir tepki normal bir davranıştır. Psikiyatrist olarak bizler bile, bir insanın, örneğin bir tımarhaneye kapatılmak gibi anormal bir duruma yönelik tepkilerinin, normalliğin derecesiyle orantıladığınız zaman anor-

mal olmasını bekleriz. Bir toplama kampına düşen bir insanın tepkisi de zihnin anormal bir durumuna karşılık gelir, ama nesnel olarak yargılandığı zaman normaldir ve daha sonra göstereceğimiz gibi, o şartlara gösterilen tipik bir tepkidir. Tanımladığım bu tepkiler birkaç gün içinde değişmeye başladı. Tutsaklar, ilk evreden ikincisine geçiyordu; bu, kişinin bir tür duygu yitimine girdiği nisbi duyarsızlık evresiydi.

Yukarıda anlatılan tepkilere ek olarak, yeni gelen tutuklular, öldürmeye çalıştıkları acı dolu duyguların içinde kıvranıyordu. Her şeyden önce, tutsağın, evine ve ailesine yönelik sınırsız özlemi söz konusuydu. Bu duygu çoğunlukla öylesine akut oluyordu ki, kişi, özlemin kendisini yiyip bitirdiğini hissediyordu. Bunu tiksinti izliyordu: Onu çepeçevre kuşatan olanca çirkinliğe ve bunu çağrıştıran her şeye yönelik bir tiksinti.

Tutukluların çoğuna, bostan korkuluğundan daha zevkli duracak paçavra gibi birer üniforma verilmişti. Kamptaki barakaların arası pislikle doluydu ve ne kadar temizlemeye çalışsak, o kadar çok pisliğe bulanıyorduk. Yeni gelenleri lağım temizleme işiyle görevlendirmek, tercih edilen bir uygulamaydı. Genellikle olduğu gibi, tutuklu pisliği engebeli arazide taşıırken yüzüne pislik sıçradığında, bir iğrenme belirtisi gösterdiği veya yüzünü silmeye kalkıştığı zaman, Kapolar tarafından dayakla cezalandırılıyordu. Böylece normal tepkilerin bastırılması hızlanıyordu.

Başlangıçta, bir başka gruptaki ceza gösterilerini gördüğümüz zaman başımızı çeviriyorduk; tekme tokat eşliğinde pisliğin ve çamurun içinde saatlerce bir aşağı bir yukarı yürütülen tutukluları görmeye dayanamıyorduk. Günler, haftalar sonra durum de-

gişti. Sabahın erken bir saatinde, henüz hava aydınlanmadan, grubumuzla birlikte yürüyüşe hazır vaziyette kapının önünde bekliyorduk. O saatlerde çığlıklar duyar, bir yoldaşın yerde nasıl tekmelendiğini, sonra kaldırılıp tekrar nasıl yere vurulduğunu görürdük. Peki neden? Ateşi çıkmış ve yersiz bir zamanda revire gitmek istemiştir. İştten kaytarmak için bu tür bir girişimde bulunmasından ötürü cezalandırılmaktadır.

Ama ruhsal tepkilerin ikinci evresine geçen bir tutuklu artık gözlerini çevirip bakmıyordu bile. O zamana kadar duyguları körelmiş ve izlediği şeyden etkilenmez bir hale gelmiştir. Bir başka örnek daha: Birisi, yaralı olduğu için ya da belki de ödem veya ateş yüzünden, birkaç gün kamp içinde hafif işlerde çalıştırılma umuduyla revire başvurur. Kar içinde saatlerce hazır ol vaziyette bekletilen, kampta ayağına göre ayakkabı olmadığı için dışarıda çıplak ayakla çalışmaya zorlanan on iki yaşında bir çocuğun revire getirildiğini görmek onu etkilemez. Çocuğun parmakları donmuştur ve doktor elindeki pensle, çocuğun kangren olan morarmış parmak uçlarını teker teker keser. Tiksinti, dehşet ve acıma: Bu olayı izleyen bir tutuklu artık böyle şeyler hissetmez. Birkaç haftalık kamp yaşamından sonra acı çekenler, can çekişenler ve ölümler öylesine sıradan şeyler olur ki, bunlar, tanıklık eden bir tutukluyu artık etkilemez olur.

Ateşi çok yüksek, çoğunlukla hezeyanlı, birçoğu da can çekişmekte olan tifüslü hastaların bulunduğu bir barakada bir süre kalmıştım. Hastalardan birisi öldükten sonra, her ölümle birlikte defalarca tekrarlanan aşağıdaki sahneyi, coşkusal bir alt-üst oluş yaşamaksızın izledim. Tutuklular, teker teker, hâlâ sıcak

olan cesede yaklaştı. Birisi, patates ezmesinden arta kalanları kaptı; bir diğeri tahta takunyalarının kendisininkinden daha iyi olduğuna karar verip değıştirdi. Üçüncü bir tutuklu ölüñün pal-tosuna el koydu, bir diğeri de gerçek kaytan bulmaktan (bir dü-şünün!) memnunluk duymuştu.

Bütün bunları kayıtsızca izledim. Sonunda “hemşire”ye cese-di kaldırmasını söyledim. Hemşire cesede yaklaştı, ayaklarından kavradı, elli tifüslü hastaya yatak hizmeti gören iki sıra tahtanın arasındaki dar koridora paldır küldür indirdi ve cesedi, tümsek-li toprak taban üzerinde sürüye sürüye kapıya doğru götürdü. Dışarıya açılan kapının önündeki iki basamak, bizim için bir so-run oluyordu, çünkü kronik bir gıdasızlıktan bitkin düşmüştük. Kamptaki ilk birkaç aydan sonra, kendimizi yukarı çekmek için kapı tokmağına dayanmaksızın, her biri on beş santim kadar olan bu basamakları çıkamıyorduk.

Cesedi sürükleyen adam basamaklara yaklaştı. Önce bezgin bir tavırla kendini yukarı çekti. Daha sonra da cesedi: İlk önce ayakları, daha sonra gövdesi ve nihayet kafası -uğursuz bir tıkir-tıyla- iki basamağın üzerinden yukarı çekildi.

Benim yerim, barakanın karşı tarafında, tabana yakın bir nok-tadan açılan küçük, tek pencerenin yanındaydı. Üşüyen ellerim-le iştahla yudumladığım sıcak çorba kâsesine sarılırken, pencere-den dışarı bakacak oldum. Az önce dışarı sürüklenen ceset, par-layan gözleriyle bana bakıyordu. O insanla iki saat önce konuş-muştum. Çorbamı yudumlamaya devam ettim.

Orada yaşadığım duygu yokluğu mesleki açıdan beni şaşırt-mış olmasaydı, şimdi bu olayı anımsamazdım; çünkü o sırada

pek bir şey hissetmemiştim.

Tutuklunun ruhsal tepkilerinin ikinci evresinde ortaya çıkan semptomlar, duygu yitimi (apati), yani kişinin hissetmeyi göze alamadığı coşku ve duygularını köreltmesiydi; bu da sonunda tutukluyu, her gün ve her saat karşı karşıya olduğu dayığa karşı duyarsızlaştırıyordu. Bu duyarsızlık yoluyla tutuklu, kendini kısa zamanda çok gerekli ve koruyucu bir kabukla kaplıyordu.

En küçük bir kıskırtmada, bazen de hiçbir neden olmaksızın dayak fasılları yaşanıyor. Örneğin ekmek işyerinde dağıtılıyor ve bunun için sıraya girmemiz gerekiyordu. Bir keresinde arkamda duran adam sıradan biraz sapmıştı ve bu simetri bozukluğu SS gardiyanının hoşuna gitmemişti; ansızın kafama inen iki ağır sopa yedim. Ancak o zaman yanımda duran eli sopalı SS gardiyanını farkettilim. Bu tür durumlarda insanı en çok yaralayan şey (ki bu hem yetişkinler hem de cezalandırılan çocuklar için geçerlidir) fiziksel acı değil, haksızlığın, mantıksızlığın verdiği ruhsal ıstıraptır.

Gariptir, bazen, hedefini şaşırın bir darbe, hedefini bulandan daha çok yaralayıcı olabiliyor. Bir keresinde, bir kar fırtınasında, demiryolu raylarının üstünde duruyordum. Hava muhalefetine karşın grubumuz çalışmaya devam etmek zorundaydı. Rayların arasına çakıl atma işinde oldukça sıkı çalışıyordum, çünkü ısınmanın tek yolu buydu. Küreğime yaslanıp nefesimi toplamak için bir an ara verdim. Talihsizlik eseri o anda gardiyan geri döndü ve beni görünce kaydardığımı düşündü. Gardiyanın bende yarattığı acının nedeni hakaretler ya da dayak değildi. Pejmurde, bir deri bir kemik önünde duran ve belki de ona insanı ancak bulanık bir

şekilde anımsatan bu figürü tek kelime söylemeye, hatta küfretmeye bile değer görmemişti. Bunun yerine, oyun oynarcasına, yerden bir taş alıp üzerime attı. Bu bana, cezalandırılmaya bile gerek duymayacak kadar az ortak şeye sahip olunan bir yaratığın, bir yabani hayvanın dikkatini çekmek ya da evcil bir hayvanı işine döndürmek için başvurulmuş bir yöntem gibi geldi.

Dayak olaylarının en acı verici kısmı, çağrıştırdıkları onur kırıcı şeylerdi. Bir keresinde, buzlu, kaygan raylar üzerinde, uzun ve ağır kirişler taşımamız gerekmişti. Birisi kayacak olduğu takdirde, sadece kendisini değil, aynı kirişi taşıyan diğer herkesi de tehlikeye sokmuş oluyordu. Eski bir arkadaşımın doğuştan kalça çıkıklığı vardı. Buna karşın çalışabilecek durumda olmaktan memnundu, çünkü fiziksel sakatlığı olanların bir eleme anında gaz odasına gönderilmesine neredeyse mutlak gözüyle bakılıyordu. Aksak ayağıyla, ağır bir kirişin altına girmişti ve bir an düşüp diğerlerini de sürükleyecek gibi olmuştu. O sırada kiriş taşıyordum, bu nedenle yardım etmek için düşünmeksizin ileri atıldım. O anda arkadan bir tekme yedim, sert bir dille azarlandım ve yerime dönme emri aldım. Beni tekmeleyen gardiyan, birkaç dakika öncesinde aşağılayıcı bir edayla, biz “domuzlar”ın yoldaşlık ruhuna sahip olmadığını söylemişti.

Bir başka seferinde, su boruları döşemek için, ormanda, eksi on yedi derece soğukta donan sertleşmiş toprağı kazmaya başlamıştık. O gün gelinceye kadar, fiziksel olarak epeyce zayıflamıştım. Yanıma tombul, pembe yanaklı bir usta geldi. Yüzü bana açıkçası domuz kafasını çağrıştırıyordu. Acı soğukta, çok güzel, sıcak, eldivenler giymişti. Bir süre sessizce beni izledi. Bir sorun

olduğunu hissettim, çünkü önümdeki toprak birikintisi, ne kadar çalıştığımı kesin olarak gösteriyordu.

Bağırmaya başladı: “Seni domuz! Bunca zamandır seni izliyorum! Sana nasıl çalışılacağını göstereceğim! Pisliği dışlarınla kazıyana kadar bekle. Bir hayvan gibi gebereceksin! İki günde işini bitireceğim! Hayatında elini işe sürmemişsin. Nesin sen? Bir domuz? İşadami?”

Aldırmadım. Ama beni öldürme tehdidini ciddiye almak zorundaydım, bu nedenle doğrulup doğruca gözlerine baktım. “Uzman doktordum,” dedim.

“Ne? Doktor mu? Bahse girerim ki bu işten yükünü tutmuşsundur.”

“Genelde olduğu gibi, işimin çoğunu yoksullara hizmet veren kliniklerde yaptım,” diye karşılık verdim. Ama bu kez fazla konuşmuştum. Delirmişçesine üstüme atılıp beni yere vurdu ve bağırmaya başladı. Ne diye bağırdığını artık hatırlamıyorum.

Görünürde önemsiz olan bu öyküyle, katılmış gibi gözükken bir tutukluda bile içerlemenin alevlendirebildiği durumlar olduğunu anlatmak istedim; bu, acımasızlığın ya da fiziksel acının değil, bunlarla birleşen aşağılamanın yarattığı bir içerlemedir. Bu olayda kan beynime sıçramıştı, çünkü yaşamım konusunda hiçbir fikri olmayan (itiraf etmem gerek: Olaydan sonra arkadaşlarıma söylediğim bu sözler bana çocuksu bir rahatlama vermişti), “hastanemdeki hemşirenin bekleme odasına bile kabul etmeyeceği kadar kaba ve hayvanca görünen” bir adamın, yaşamımı yargıladığını dinlemek zorunda kalmıştım.

Bereket versin ki, çalışma grubumdaki Kapo bana borçluydu;

benden hoşlanmaya başlamıştı, çünkü işyerine yaptığımız uzun yürüyüşlerde anlata anlata bitiremediği aşk hikâyelerini ve evlilik sorunlarını dinliyordum. Kişiliği konusundaki teşhisimle ve psikoterapik öğütlerimle onu etkilemiştim. Bu nedenle bana minnet duyuyordu, bu da benim için değerli bir şeydi. Daha öncesinde birkaç kere beni, genellikle iki yüz seksen kişiden oluşan grubumuzun ilk sıralarında, kendisine yakın bir yere almıştı. Hava henüz aydınlanmadan, sabahın erken saatlerinde sıraya girmemiz gerekiyordu. Herkes, geç kalmaktan ve arka sıralara düşmekten korkuyordu. Tatsız ve hoşla gitmeyen işler olduğu zaman, kıdemli Kapo ihtiyaç duyulan işçileri genellikle arka sıralardan seçiyordu. Seçilen bu tutuklular, garip gardiyanların denetiminde, özellikle korkulan türden işlere gidiyordu. Bu tür işlerde kıdemli Kapo, açıkgoz davrananları yakalamak için, bazen ilk sıralardan da işçi seçiyordu. Bütün itirazlar ve yalvarıp yakarmalar, amacına ulaşan birkaç tekme tokatla susturuluyor ve seçilen kurbanlar komut ve dayak eşliğinde belirlenen yere sürülüyordu.

Ne var ki, benim Kapo içini dökme ihtiyacı duyduğu sürece başıma böyle bir şey gelmezdi. Onun yanında garantili bir onursal yere sahiptim. Ama bunun bir başka avantajı daha vardı. Kamp sakinlerinin hemen hepsinde olduğu gibi, ben de ödemeden şikâyetçiydim. Bacaklarım öylesine şişmiş ve şişkin yerlerin derisi öylesine gerilmişti ki, dizlerimi kıramıyordum. Şişen ayaklarıma olmadığı için, ayakkabılarımı bağırsız giyyordum. Çorap bulunsa bile giymek olanaksızdı. Bu nedenle yarı çıplak ayaklarım hep ıslaktı ve ayakkabılarım hep karla dolu olurdu. Bu da elbette soğuk ısırgına ve şişkinliğe neden oluyordu. Böylece atılan

her adım gerçek bir işkence olup çıkıyordu. Karlı arazide yürürken ayakkabılarımızın üstü buz tutuyordu. Arada bir birisi kayıp düşüyor, arkadan gelenlerse ona takılıp yıkılıyordu. Bu durumda sıra kısa bir an için duruyordu. Gardiyanlardan birisi hemen harekete geçiyor ve çabucak kalkıp yürümeleri için, duranları dipikliyordu. Sıranın ne kadar nndeyseniz, o kadar az durmak ve dolayısıyla ağırlı ayaklarınızla arayı kapatmak için o kadar az koşmak zorunda kalıyordunuz. Efendimiz Kapo'nun özel doktoru olmaktan ve sıranın başında dengeli bir tempoyla yürümekten mutluydum.

Hizmetim için ek bir ödeme olarak, işyerinde öğlenleri çorba dağıtıldığı sürece, sıra bana geldiğinde, Kapo'nun kepeyi kazanın dibine daldırıp birkaç bezelye tanesini benim için avlayacağından emindim. ncesinde orduda subay olan bu Kapo, kavga ettiğim ustanın kulağına eğılip, beni son derece iyi bir işçi olarak tanıdığını söyleme cesaretini bile gösterdi. Bu pek işe yaramadı, ama Kapo hayatımı kurtarmayı başardı (bunun gibi birkaç kere hayatımı kurtarmıştır). Ustayla aramda geçen olaydan sonra Kapo beni gizlice bir başka çalışma grubuna aldı.

Halimize üzülen ve en azından inşaat alanında durumumuzu kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapan ustalar da vardı. Ama onlar bile, sıradan bir işçinin, çok daha kısa sürede bizden birkaç kat daha fazla iş çıkardığını hatırlatıp duruyordu. Ama normal bir işçinin günde bir parça ekmek ve bir tas sulu çorbayla yaşamadığı; diğerkamplara gönderilen ya da derhal gaz odasını boylayan ailelerimizden haber alamayan bizlerin tâbi olduğu ruhsal baskı altında yaşamadığı; normal bir işçinin her gün, her

saat kesintisiz bir ölüm tehdidi altında olmadığı anlatıldığı zaman, anlıyorlardı. Hatta bir keresinde nezaket sahibi bir ustaya, “Benim bu yol işini senden öğrendiğim kadar kısa bir süre içinde, bir beyin ameliyatının nasıl yapıldığını, öğrenebilirsen, sana derinden saygı duyarım,” deme cesaretini bile göstermiştim. O da gülümseyerek karşılık vermişti.

İkinci evrenin temel semptomu (belirtisi) olan duygu yitimi, gerekli bir kendini savunma mekanizmasıydı. Gerçeklik belirsizleşmiş ve bütün çabalar, bütün duygular bir konu üzerinde toplanmıştı: Kendi yaşamını ve yoldaşlarının yaşamını korumak. Akşam olunca işyerlerinden kampa dönen tutukluların, iç geçirerek “Bir gün daha geçti,” dediklerini duymak, tipik bir olaydı.

Hayatta kalma meselesi üzerinde odaklanmaya yönelik kesintisiz zorunluluk eşliğindeki böylesi bir gerilimin, tutukluları, içsel yaşamlarını ilkel bir düzeye indirmeye zorladığı, kolayca anlaşılabilir. Psikanaliz eğitimi alan ve kampta bulunan bazı meslektaşlarım, sık sık, kamp sakinlerindeki “gerileme”den (daha ilkel bir ruhsal yaşama gerilemeden) söz ediyordu. Tutukluların arzuları rüyalarında açıklık kazanıyordu.

Kamp sakinlerinin rüyalarında en çok görülen şey neydi? Ekmek, pasta, sigara ve ılık banyo. Bu basit arzuların giderilmemesi, arzu giderici (wishfulfilling) rüyaların görülmesine neden oluyordu. Bu rüyaların işe yarayıp yaramadığı ayrı bir konudur; rüyayı gören, kamp yaşamının gerçekliğine ve bununla rüyasındaki yanılısamlar arasındaki korkunç zıtlığa uyanmak zorundaydı.

Korkunç bir kâbus gördüğü anlaşılan ve yatağında kıvranan bir tutuklunun iniltisiyle uyandığım bir geceyi hiç unutmayaca-

ğım. Korkutucu rüyalardan ya da hezeyanlardan mustarip insanlar için özellikle her zaman üzüntü duymam nedeniyle, zavallı adamı rüyasından uyandırmak istedim. Ansızın, yapmak üzere olduğum şeyden ürküp, adamı sarsmaya hazır olan elimi geri çektim. O anda, ne kadar dehşet verici olursa olsun hiçbir rüyanın, bizi çevreleyen ve kendisini sarstığım takdirde adamın uyanacağı kampın gerçeklerinden daha kötü olmadığını, yoğun bir şekilde bilincine vardım.

Tutukluların yaşadığı ağır gıdasızlık sorunu nedeniyle, yiyecek arzusunun, ruhsal yaşamın odaklaştığı temel ilkel içgüdü olması doğaldı. Tutuklular, birbirlerine yakın çalıştıkları ve yakından göz hapsinde bulundurulmadıkları zaman, hemen yemeklere ilişkin tartışmalara giriyorlardı. Tutuklulardan birisi, hendekte yanında çalışan bir başkasına en sevdiği yemekleri soruyordu. Derken birbirlerine yemek tarifi veriyor ve tekrar bir araya gelecekleri gün (özgürlüklerine kavuşup evlerine dönecekleri uzak gelecekteki bir tarih) için mönü hazırlıyorlardı. Bu konuşmalar, en ince ayrıntılara kadar iniyor ve genellikle bir parola veya sayı ile verilen ani bir ikaz işareti kadar devam ediyordu: “Gardiyan geliyor!”

Yemeklere ilişkin tartışmaları hep tehlikeli bulmuşumdur. Son derece yetersiz tayınlara ve kalorilere kendini uyarlamayı şöyle veya böyle başaran bir organizmayı böylesine ayrıntılı ve etkili leziz yemek tablolarıyla uyarmak yanlış değil midir? Bu, ruhsal açıdan anlık rahatlama sağlayabilir, ama fizyolojik açıdan tehlike içerdiği açık olan bir yanılsamadır.

Tutsaklığımızın sonraki dönemlerinde günlük tayınımız,

günde bir kere verilen, su gibi bir tas çorbadan ve her zamanki gibi küçük bir parça ekmekten oluşuyordu. Buna ek olarak, “ekstra tayı” denilen ve gününe göre yirmi beş gram margarin-den, kalitesiz bir dilim sosisten, bir parça peynirden, bir parça sentetik baldan ya da bir kaşık reçelden oluşan bir tayı veriyorlardı. Kalori olarak düşünülduğünde, özellikle kas gücü isteyen ağır işler ve yetersiz giysiyle sürekli maruz kaldığımız soğuk açı-sından, bu diyet kesinlikle yetersizdi. “Özel bakım altında” olan, yani iş için kamptan ayrılmayıp da barakada kalmasına izin verilen tutukluların durumu daha da kötüydü.

Deri altının son yağ tabakaları da eriyip üzerine deri ve paçavra geçirilerek gizlenen birer iskelete dönüşünce, vücudumuzun kendi kendini nasıl yediğini gözleyebiliyorduk. Organizma kendi proteinini sindiriyordu, kaslarımız yok olmuştu. Böylece vücudun hiçbir direnme gücü kalmıyordu. Barakamızdaki küçük toplumun üyeleri birbiri ardına ölüyordu. Her birimiz, bir sonra kimin öleceğini de kendi sonumuzun ne zaman geleceğini de hesaplayabiliyorduk. Yaptığımız birçok gözlem nedeniyle, semptomları (belirtileri) çok iyi öğrenmiştik, bu da tahminlerimizin doğru olmasını sağlıyordu. Birbirimize, “Bu fazla yaşamaz...” ya da “Sıra bunda...” diye fısıldıyor ve akşamları günlük bit ayıklayışımız sırasında, kendi çıplak bedenlerimizi görerek, şöyle düşünüyorduk: İşte bu vücut, benim vücudum, bir cesetten başka bir şey değil. Bana ne oldu? Şu büyük insan kitlesinin... dikenli tellerin arkasında, birkaç toprak barakaya tıklan, cansız olması nedeniyle her gün belli bir bölümü çürümeye başlayan bu kitle-nin etinin bir parçası olmaktan öte bir şey değilim.

Yukarıda, en küçük bir zaman bulduklarında, yiyeceğe ve sevilen yemeklere ilişkin düşüncelerin, tutukluların bilincine hücum etmesinin nasıl kaçınılmaz olduğuna değinmiştim. Bu nedenle, en güçlülerimizden bile, yemek için yemek uğruna değil, yemekten başka hiçbir şey düşünmememize neden olan o insan-altı varoluşun, bir gün son bulacağını biliyor olmamızdan ötürü, tekrar bolca yemek yiyebileceğimiz zamanları özlemesi belki de anlaşılır bir şeydir.

Benzer şeyler yaşamayan birisi, açlıktan ölmek üzere olan bir insanın yaşadığı, ruhu yok eden o zihinsel çatışmayı ve irade gücünün ezilişini kolay kolay kavrayamaz. Böyle bir insan, hendekte kazı yaparken ekmeğin dağıtılacağı (kalmışsa) 9:30-10:00 düğünü (yarım saatlik öğlen yemeği arası) beklemenin, huysuz değilse ustaya saatin kaç olduğunu tekrar tekrar sormanın ve kişinin cebindeki ekmek parçasına yumuşakça dokunmasının, ilk önce donan parmaklarıyla ekmeği okşamasının, sonra bir parçasını ağzına atıp, kalanını kendi kendine öğlene kadar saklama sözü vererek son irade kısıntısıyla tekrar cebine koymasının nasıl bir şey olduğunu kolay kolay anlayamaz.

Tutsaklığımızın son dönemlerinde, günde sadece bir kez dağıtılan küçük ekmek tayınlarımızla idare etmeye yönelik çeşitli yöntemlerin anlamlılığı veya anlamsızlığı üzerinde iki düşünce okulu vardı. İlki, tayının tamamının hemen yenmesinden yanaydı. Bunun, en ağır açlık sancılarının en azından çok kısa bir süre için de olsa günde bir kere olsun bastırılması ve tayının çalınması veya kaybedilmesi olasılığını ortadan kaldırması gibi ikili bir avantajı vardı. Tayının bölünmesini savunan ikinci grup ise farklı tartışma-

lar geliştiriyordu. Sonunda ben de ikinci gruba katıldım.

Yirmi dört saatlik kamp yaşamının en can sıkıcı yanı, henüz gece vakti, keskin düdük seslerinin, bizi derin uykumuzdan ve düşlerimizdeki özlemlerden acımasızca koparıp aldığı kalkış saatiydi. Kalktıktan sonra, ödemden ötürü şişkinleşen ayaklarımızı güç bela sığdırdığımız ıslak ayakkabılarımızla cebelleşiyorduk. Bunu, ayakkabı bağlarının yerine kullanılan tellerle uğraşmak gibi küçük sorunlarla ilgili, her zamanki söylenmeler izliyordu. Bir keresinde, cesur ve onurlu birisi olarak tanıdığım bir tutuklunun, ayakkabılarının giyilemeyecek kadar çekmesi nedeniyle sonunda karda yalınayak yürümek zorunda kaldığı için çocuk gibi ağladığını duydum. Bu can sıkıcı anlarda bir avuntu kırıntısı buluyordum: Cebimden çıkardığım küçük bir ekmek parçasını kendimden geçercesine bir hazla çiğniyordum.

Yetersiz beslenme, zihnin sürekli olarak yiyeceklerle meşgul olmasına yol açmasının yanı sıra, cinsel dürtünün genellikle bulunmayışının da açıklaması olabilir. İlk şok etkisinin dışında, bu, bütün erkek kamplarındaki bir psikoloğun mutlaka gözlemleyeceği olgunun tek açıklaması gibi gözükmektedir: Kışla gibi sadece erkeklerin bulunduğu diğer kuruluşlarla karşıtlık içinde, toplama kamplarında cinsel sapmaya pek rastlanmıyordu. Rüyalarda, engellenen coşkuların ve daha yüce duyguların belirgin bir biçimde dışavurulmasına karşın, tutuklular rüyalarda bile cinsellikle ilgilenmiyormuş gibi görünüyordu.

Tutukluların çoğunda, ilkel yaşam, kendi postunu kurtarma meselesine yoğunlaşma zorunluluğu, bu amaca hizmet etmeyen her şeyin tamamen bir yana itilmesine yol açmış ve tutukluları

duygusallıktan tamamen yoksunlaştırmıştı. Bu, Auschwitz'den Dachau'ya bağlı bir kampa nakledilişim sırasında benim için açıklık kazanmıştı. Bizi (yaklaşık 2000 tutuklu) taşıyan tren Viyana'dan geçmişti. Gece yarısına doğru Viyana istasyonlarından birinden geçtik. Tren, doğduğum caddeden, yaşamımın onca yılının geçtiği, aslında tutuklanana kadar yaşadığım evin yanından geçecekti.

İki adet küçük, telli gözetleme deliği olan vagonda elli kişi vardı. Vagonda sadece bir grup yere çömelebiliyordu, gözetleme deliklerinin çevresinde toplanan diğerleri ise saatlerce ayakta duruyordu. Parmaklarımın ucuna basarak ve diğerlerinin başlarının arasından pencere çubuklarından bakarak, doğduğum şehri bir an için görebildim. Sevkiyatın, Mauthausen'deki kampa yapıldığını ve sadece bir-iki haftalık ömrümüzün kaldığını düşündüğümüz için, hepimiz, kendimizi canlıdan çok bir ölü gibi hissediyorduk. Çocukluğumun geçtiği sokaklara, meydanlara ve evlere, başka bir dünyadan gelen ve hayalet şehrine bakan ölü bir insanın gözleriyle baktığım duygusuna kapılmıştım.

Saatler süren rötardan sonra tren istasyondan ayrıldı. Ve sokaklar... bizim sokak! Birkaç yıldır kamplarda yaşayan ve bu yolculuğu bir olay olarak gören genç delikanlılar, gözetleme deliğinden dikkatle çevreyi izliyorlardı. Bir an için deliğin önünde durmama izin vermeleri için onlara yalvarmaya başladım. Pencereden şöyle bir bakmanın benim için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalıştım. Ricam, nezaketsizce ve inançsızlıkla geri çevrildi: "Onca yıl burada mı yaşadını Öyleyse zaten yeterince görmüşsün demektir!"

Genel olarak kampta bir de “kültürel anlamda kış uykusu” söz konusuydu. Bunun iki istisnası vardı: Politika ve din. Kampın her yerinde ve neredeyse kesintisiz olarak politika konuşuluyordu; tartışmalar temel olarak, birbiri ardına hızla yayılan söylentilere dayanıyordu. Askeri durum konusundaki söylentiler genellikle çelişkiliydi. Bir söylentinin arkasından hemen bir başkası geliyor ve tutukluların tamamının zihnindeki sinir savaşına katkıda bulunmaktan öte bir işe yaramıyordu. Çoğu zaman, iyimser söylentilerin alevlendirdiği, savaşın çabucak biteceği umutları suya düşüyordu. Bazıları umutlarını hepten yitirmişti, ancak en can sıkıcı olanlar, uslanmaz iyimserlerdi.

Tutukluların dinsel ilgileri, geliştiği andan itibaren, düşünülebilen en içten ilgi oluyordu. Dinsel inancın derinliği ve gücü, sık sık, yeni gelenleri şaşırtıyor ve derinden etkiliyordu. Bu bağlamda en etkileyici olanı da barakanın bir köşesinde ya da yorgun, aç ve pejmürde giysilerimizin içinde soğuktan donmuş bir vaziyette, uzak bir işyerinden dönüşlerde, kilitli vagonun karanlık bir köşesinde dua okuyan ya da ibadet eden tutuklulardı.

1945 baharında, hemen hemen bütün tutukluların hepsine bulaşan bir tifüs patlaması olmuştu. Olabildiğince çalışır durumda kalmak zorunda olan zayıf düşmüş tutuklular arasındaki ölüm oranı çok yüksekti. Hasta koğuşları son derece yetersizdi, pratik anlamda hiç ilaç yoktu, refakatçi bulunmuyordu. Hastalığın semptomlarından bazıları son derece nahoştı: Bir yemek kırıntısında bile baş gösteren ve bastırılmayan bir tiksinti (bu, yaşam için ek bir tehlike oluşturunuyordu) ve korkunç hezeyan nöbetleri. Bu hezeyan nöbetlerinden en kötüsünü yaşayan da öl-

mek üzere olduğuna inanan ve dua etmek isteyen bir arkadaşım-
dı. Hezeyan içinde, dua edecek sözcükleri bulamıyordu. Bu he-
zeyan nöbetlerinden kaçınmak için, birçokları gibi ben de gece-
nin çoğunu uyanık geçirmeye çalışıyordum. Sonunda Auschwitz
kampının dezenfekte odasında kaybettiğim kitabımın el yazma-
sını yeniden oluşturmaya ve küçük kâğıt parçaları üzerine anah-
tar sözcükleri kısaltarak not almaya başladım.

Kampta ara sıra bilimsel bir tartışma da geliyordu. Bir kere-
sinde, kısmen mesleki ilgi alanıma yakın olmasına karşın, haya-
tımda hiç rastlamadığım bir olaya tanık oldum: Ruh çağırma se-
ansı. Psikiyatride uzman olduğumu bilen kampın başhekimisi
(kendisi de bir tutukluydu) beni de katılmaya çağırmıştı. Top-
lantı, hasta koğuşunun küçük, özel bir odasında gerçekleşti. Kü-
çük bir çember oluşturuldu, sıhhiye bölüğünden bir gedikli de
garip bir şekilde gizlice bize katılmıştı.

Birisi bir tür duayla ruhları çağırmaya başladı. Kamp kâtibi,
bilinçli bir yazma niyeti olmaksızın boş bir kâğıdın önüne otur-
du. Bunu izleyen on dakika içinde (medyumun ruhları çağırma-
yı başaramaması nedeniyle seansa son verildikten sonra) kalem,
kâğıt üzerinde yavaşça hareket etti ve okunaklı bir şekilde “VAE
V” yazdı. Kâtibin, hiç Latince bilmediği ve “vae victis” (altta ka-
lanın canı çıksın) sözlerini hiç duymadığı iddia edildi. Kanımca
kâtip bu sözleri bir kere duymuş ve serbest bırakılmamızdan ve
savaşın bitmesinden birkaç ay öncesine rastlayan o dönemde bu
sözler, hatırlanmaksızın kâtibin “ruhunda” (ön-bilinçteki ruhun-
da) canlanmış olmalı.

Toplama kampında fiziksel ve zihinsel yaşamın olabildiğince

ilkelliğe zorlanmasına karşın, tinsel (manevi) yaşamın derinleşmesi olasıydı. Zengin bir entelektüel yaşama alışmış olan duyarlı insanlar daha çok acı çekmiş olabilirler (bu insanlar çoğunlukla hassas bir yapıya sahipti), ancak iç özlerinin (benliklerinin) maruz kaldığı hasar daha az olmuştur. Bu insanlar, çevrelerindeki dehşet verici dünyadan kopup, içsel zenginlikten ve tinsel özgürlükten oluşan bir dünyaya çekilebilmişlerdir. Daha zayıf bir bünyesi olan bazı tutukluların, kamp yaşamına, daha sağlam yapıları olanlardan daha iyi dayanabilmesi gibi, görünürdeki bir ilişki ancak bu yolla açıklanabilir. Söylediklerime açıklık kazandırmak için, kişisel deneyimlerime dönme gereği duyuyorum. İşyerine ulaşmak için yürüyüşe koyulduğumuz sabahın erken saatlerinde olanları anlatmama izin verin.

Komutlarla yürüyorduk: “Bölük, ileri, marş! Sol-2-3-4! Sol-2-3-4! Sol-2-3-4! Sol-2-3-4! Baştaki sol, sol sol, sol! Kep çıkar!” Bu sözler şimdi bile kulaklarımda çınlıyor. “Kep çıkar!” komutuyla birlikte, kampın kapısından çıkıyorduk ve tarama ışıkları üzerimizde gezinmeye başlıyordu. Ustaca yürüyemeyen bir tekme yiyordu. Daha da kötüsünü, acı soğuk yüzünden, kepini izin verilmeden önce kulaklarına çekenler yaşıyordu.

Karanlıkta, yol boyunca, büyük taşlara, tümseklere takılıp tökezliyor, su birikintilerine batıyorduk. Bize eşlik eden gardiyanlar sürekli bağırıyor ve bizi dipçik darbeleriyle yürütüyordu. Ayakları yara olanlar yanındakilere yaslanıyordu. Kolay kolay tek kelime edilmiyordu; dondurucu soğuk konuşmaya engel oluyordu. Yanımda yürüyen adam ağzını paltosunun kalkık yakasına gizleyerek, ansızın şöyle fısıldadı: “Karılarımız şimdi bizi

görebilselerdi! Kendi kamplarında daha iyi olduklarını ve başımıza gelenleri bilmediklerini umarım.”

Bu, karımla ilgili düşüncelere gömülmeme neden oldu. Ve kilometrelerce yolda düşe kalka, her seferinde birbirimizi destekleyerek, düşeni kaldırarak yürürken, tek bir kelime edilmedi, ama ikimiz de biliyorduk: Her ikimiz de karlarımızı düşünüyorduk. Zaman zaman, yıldızların solup, sabahın pembeleşen ışıklarının koyu bulutların arkasından yayılmaya başladığı gökyüzüne bakıyordum. Ama zihnim karımın hayaline sarılmıştı; garip bir kesinlikle hayal edebiliyordum. Bana cevap verdiğini duyuyor, gülücüğünü, dürüst ve yüreklendirici bakışlarını görüyordum. Gerçek ya da değil, karımın görünüşü, yükselmeye başlayan güneşten daha parlaktı.

Kafama bir düşünce saplandı: Yaşamımda ilk kez, onca şair tarafından dile getirilen, onca düşünür tarafından nihai bilgelik olarak ortaya konan gerçeği gördüm. Gerçek: İnsanın özleyebileceği nihai ve en yüksek hedef, sevgidir. O anda, insan şiirinin ve insan düşünce ve inancının vermesi gereken gizin anlamını kavradım: İnsanın sevgiyle ve sevgi içinde kurtuluşu. Dünyada hiçbir şeyi kalmayan bir insanın, kısa bir an için de olsa, sevdiği insana ilişkin düşüncelerle ne kadar mutlu olabileceğini anladım. Tam bir yalnızlık konumunda, insan kendini olumlu eylemle dile getiremediği, çektiği acılara doğru bir tavırla -onurlu bir tavırla- katlanmaktan başka yapacak hiçbir şeyi olmadığı zaman, sevdiği insana ilişkin içinde taşıdığı imgeye sevgiyle yoğunlaşarak doyuma ulaşabiliyordu. Yaşamımda ilk kez, “Melekler, sonsuz bir ilahi mutluluğa ilişkin düşüncede kayboldu,” sözlerinin anla-

minı kavradım.

Önümdeki birisi tökezledi ve arkasındakiler üzerine yığıldı. Üzerlerine atlayan gardiyan, düşenleri kamçılamaaya başladı. Böylece düşüncelerime birkaç dakika ara verdim. Ama hemen sonra ruhum, tutuklunun varoluşundan bir başka dünyaya yöneldi ve sevdiğim insanla yaptığım konuşmaya döndüm; ona sorular sordum, yanıtladı; karşılık olarak o bana sordu, ben yanıtladım.

“Dur!” İş yerimize varmıştık. İyi bir alet bulma umuduyla herkes karanlık barakaya daldı. Her tutuklu, bir kürek veya kazma alıyordu.

“Acele edin, domuzlar!” Derhal hendekte önceki gün bıraktığımız konuma geçtik. Buzlanan toprak, kazmaların sivri uçlarıyla çatırdamaya, kıvılcımlar saçmaya başladı. Çalışanlar sessiz, beyinleri donuktu.

Zihnim hâlâ karımın hayaliyle meşguldü. Zihnimi bir düşünce kurcalıyordu: Hâlâ hayatta olup olmadığını bile bilmiyordum. O ana kadar çok iyi öğrendiğim tek şeyi biliyordum: Sevgi, sevilen insanın fiziksel varlığının çok çok ötesine geçer. Sevgi en derin anlamını, kişinin tinsel varlığında, iç benliğinde bulur. Sevilen kişinin gerçekte orada olup olmaması, yaşayıp yaşamaması, bir anlamda önemli olmaktan çıkıyor.

Karımın hayatta olup olmadığını bilmiyordum ve bunu anlamının hiçbir yolu da yoktu (tutuklu kaldığım süre boyunca hiçbir posta hizmeti verilmemişti); ama o anda bu, önemli olmaktan çıkmıştı. Bilmeye ihtiyacım yoktu; sevgimin, düşüncelerimin ve sevgilimin hayalinin gücüne hiçbir şey dokunamazdı. O zaman karımın ölmüş olduğunu biliyor olsaydım, sanırım bundan

etkilenmeksizin, kendimi yine onun hayaline ilişkin düşüncelere kaptırırdım; onunla zihnimde yaptığım konuşmalar, yine canlı ve doyurucu olurdu. “Beni kalbine mühürle, sevgi, ölüm kadar güçlüdür.”

İçsel yaşamdaki bu yoğunlaşma, tutuklunun geçmişe kaçmasını sağlayarak, varoluşunun boşluğundan, terk edilmişliğinden ve tinsel yoksulluğundan kurtulmasına yardım ediyordu. Hayallere dalabildiği zaman, tutuklunun hayal gücü, geçmişin, çoğunlukla önemli değil, önemsiz olaylarıyla ve küçük ayrıntılarıyla oyalanıyordu. Nostaljik belleği bu olayları yüceltiyor ve garip bir yapıya sokuyordu. Dünyaları ve varoluşları uzak gözüküyor ve ruh, özlemle bunlara uzanıyordu: Kendi hayalimde otobüslere biniyor, dairemin ön kapısını açıyor, telefona cevap veriyor, ışıkları açıyordum. Düşüncelerimiz sık sık bu tür ayrıntılar üzerinde odaklaşıyordu ve bu anılar insanı ağlatabiliyordu.

Tutuklunun içsel yaşamı daha çok yoğunlaşma eğilimi gösterdikçe, sanatın ve doğanın güzelliği, o ana kadar hiç olmadığı şekilde yaşanıyor. Bu güzelliklerin etkisi altında kişi bazen kendi ürkütücü şartlarını bile unutuyordu. Auschwitz’den Bavaria’daki bir kampa yaptığımız yolculuk sırasında sevk vagonunun küçük, telli penceresinden, günbatımında parlayan doruklarıyla Salzburg Dağları’na bakarken birisi yüzlerimizi görseydi, bunların, bütün yaşam ve özgürlük umutlarını yitirmiş insanların yüzleri olduğuna kesinlikle inanmazdı. Bu etkene karşın ya da belki bu etkenden dolayı, onca zamandır özlediğimiz doğanın güzelliği bizi büyülemişti.

Kampta bile birisi, yanında çalışan yoldaşının dikkatini, Ba-

varia Ormanı'ndaki dev, gizli mühimmat tesisinin inşasında kullandığımız ağaçların arasından (Dürer'in ünlü suluboyasında olduğu gibi) parlayan günbatımının güzel görünümüne çekebiliyordu. Bir akşam, ölesiye yorgun, çorba kâseleri elimizde, barakamızın zemininde dinlenirken, tutuklulardan birisi içeri daldı ve toplanma alanına gidip harika günbatımını görmemizi istedi. Dışarı çıkınca, batıda parıldayan netameli bulutları, çelik mavisinden kan kırmızısına her an değişen renk ve şekilleriyle bu bulutları barındıran canlı gökyüzünü gördük. Virane, gri renkli toprak barakalar keskin bir kontrast oluştururken, çamurlu topraktaki su birikintileri ışılan gökyüzünü yansıtıyordu. Dakikalarca süren ve insanı derinden etkileyen bir sessizlikten sonra, tutuklulardan birisi diğerine, "Dünya ne kadar güzel olabilirdi!" dedi.

Bir başka seferinde, bir hendekte çalışıyorduk. Bizi çevreleyen şafak griydi; üstümüzdeki gökyüzü griydi; şafağın solgun ışıkları altındaki kar griydi; yoldaşlarımızın üzerindeki giysiler ve yüzleri griydi. Yine sessizce karımla konuşuyordum ya da belki de acılarımın, yavaş yavaş ölüyor oluşumun nedenini bulma mücadelesi veriyordum. Eli kulağındaki ölümün umutsuzluğuna karşı son bir şiddetli isyan anında, ruhumun, beni çevreleyen iç karartıcı hüznü parçaladığını hissettim. Bunun bu umutsuz, anlamsız dünyayı aştığını hissettim ve nihai amacın varlığına ilişkin soruma bir yerlerden gelen "evet" yanıtını duydum. O anda, Bavaria'da şafağın mutsuz grisinin ortasında, ufukta resmedilmişçesine duran uzaktaki bir çiftlik evinin ışığı yandı. "Et lux in tenebris lucet" (ve karanlıkta bir ışık parladı). Saatlerce buz tutmuş

toprağı kazdım, gardiyan hakaretler yağdırarak yanımdan geçti, ben yine sevgilimle bir araya geldim. Orada benimle olduğunu daha bir derinden hissettim; ona dokunabileceğim, elimi uzatıp ellerini yakalayabileceğim duygusuna kapıldım. Duygu çok güçlüydü: Karım oradaydı. O anda, bir kuş sessizce alçaldı ve tam önüme, hendekten kazdığım toprak tümseğın üzerine konarak bana bakmaya başladı.

Daha önce sanattan söz etmiştim. Bir toplama kampında böyle bir şey olur mu? Bu, kişinin sanattan ne anladığına bağlıdır. Zaman zaman bir tür doğaçlama kabare düzenleniyordu. Barakalardan birisi geçici olarak boşaltılıyor, birkaç tahta sıra birbirine bağlanıyor veya çivileniyor ve bir program yapılıyor. Akşam olunca, kamptaki konumları çok iyi olanlar (Kapolar ve uzak işyerlerine yürümek zorunda olmayan işçiler) orada toplanıyordu. Biraz gülmek, belki de biraz ağlamak, kısacası unutmak için bir araya geliyorlardı. Şarkılar, şiirler söyleniyor, bazıları kampla ilgili olan yergili fıkralar anlatılıyor. Hepsinin de amacı, unutmamıza yardımcı olmaktı ve oluyordu da. Toplantılar öylesine etkiliydi ki, yorgun olmalarına ve katılmakla günlük yiyecek tayınlarnını kaçırmalarına karşın, bazı sıradan tutuklular da kabareyi görmeye gidiyordu.

İşyerinde, bedelini müteahhitlerin karşıladığı ve pek fazla harcamaya yapmadığı çorbaların dağıtıldığı yarım saatlik öğlen yemeği arasında, bitmemiş bir makine odasında toplanmamıza izin veriliyordu. Girerken, herkes eline bir kepçe dolusu sulu çorba alıyordu. Biz çorbalarımızı iştahla yudumlarken, tutuklulardan birisi bir borunun üstüne çıkıp İtalyan ariaları söylüyordu. Bu şarkılardan

zevk alıyorduk; şarkıcı ise “kazanın dibinden” (bu, bezelye taneleri anlamına geliyordu) ekstra çorbayla ödüllendiriliyordu.

Kampta sadece eğlence için değil, ayrıca alkış için de ödül veriliyordu. Örneğin ben, haklı olarak “Katil Kapo” namıyla bilinen kampın en çok korkulan Kapo’sunun korumasını kazanabilmiştim (ne iyi ki, buna hiçbir zaman ihtiyaç duymayacak kadar şanslıydım!). Şöyle bir şey olmuştu: Bir akşam, ruh çağırma seansının yapıldığı odaya tekrar çağrılmakla onurlandırıldım. Başhekimin aynı yakın arkadaşları toplanmıştı ve çok gariptir, sıhhiye bölümünün gediklisi de yine gizlice onlara katılmıştı. Şans eseri odaya giren Katil Kapo’dan, kampta ünlenen (ya da ünsüzlenen) şiirlerinden birisini okuması istendi. İkinci kez istenmesine gerek duymaksızın, çabucak bir tür günlük çıkardı ve sanatından örnekler icra etmeye başladı. Aşk şiirlerinden birisini okurken, gülmemek için canım yanana kadar dudaklarımı ısırdım, büyük bir olasılıkla bu da hayatımı kurtardı. Ayrıca alkışlama konusunda da cömert davrandığım için, bir günlüğüne katıldığım (bu bir gün bana yetmişti) çalışma grubuna düşsem bile, hayatımı kurtaracaktı. Şöyle ya da böyle, Katil Kapo tarafından iyi tanınmakta yarar vardı. Bu nedenle olabildiğince çok alkışladım.

Genel anlamda konuşulacak olursa, kamptaki bir sanat çalışması elbette büyük ölçüde garipti. Sanatla ilgili herhangi bir şeyin yarattığı gerçek izlenimin, yapılan sanatla virane kamp yaşamının geri cephesi arasındaki hayaleti andıran tezettan kaynaklandığını söyleyebilirim. Auschwitz’deki ikinci gecemde derin uykumdan nasıl uyandırıldığımı (müzikle) hiç unutmam. Barakanın kıdemli muhafızı barakanın girişine yakın olan kendi oda-

sında bir tür kutlama yapıyormuş. Çakırkeyif seslerle bazı beylik şarkılar söyleniyordu. Ansızın, ortalığı bir sessizlik kapladı ve gecenin içinden, sık sık çalınarak eskitilmemiş, alışılmamış, umutsuzcasma hüzünlü bir tango duyuldu. Keman ağılıyor, bir parçam da onunla birlikte ağılıyordu, çünkü aynı gün birisinin yirmi dördüncü yaş günü vardı. O birisi de Auschwitz kampının, belki de benden sadece birkaç yüz metre ötede, yine de ulaşamayacağım bir yerindeydi. O birisi benim karımdı.

Bir toplama kampında sanata benzer bir şeyin olduğunu keşfetmek, dışarıdan birisi için yeterince şaşırtıcıdır, ama kampta bir de mizah duygusu olduğunu görmek çok daha şaşırtıcı olacaktır; elbette bu, mizahın ancak solgun bir kırıntısı olabiliyor ve sadece birkaç saniye veya dakika sürüyordu. Mizah, kendini koruma savaşında, ruhun bir başka silahıydı. Mizahın, insan yapısındaki diğer her şeyden çok, birkaç saniyeliliğine de olsa, uzaklaşarak bir durumun aşılmasını sağlayabildiği, çok iyi bilinmektedir. İnşaat sahasında yanımda çalışan bir arkadaşımı, mizah duygusu kazanması için pratik olarak eğittim. Ona, birbirimize, özgürlüğümüze kavuştuktan sonra olabilecek şeyler hakkında her gün en az bir eğlenceli öykü anlatma sözü vermemizi söyledim. Kendisi cerrahı ve büyük bir hastanenin kadrosunda asistan olarak çalışmıştı. Bu nedenle, eski işine döndüğü zaman kamp yaşamının alışkanlıklarını kaybetmemesinin nasıl bir şey olacağını anlatarak güldürmeye çalıştım. İnşaat sahasında (özellikle gözetimci keşfe geldiği zaman) usta, “Action! Action!”⁴ diye bağırarak bizi daha hızlı çalışmaya özendiriyordu. Arkadaşıma,

4 Yönetmenin film çekimini başlatmak için kameramana verdiği komut, “Motor!” (Ç.N.)

“Bir gün, ameliyat salonunda büyük bir mide ameliyatı yapıyor olacaksın,” dedim. “Ansızın içeri bir emir eri girer ve “Action! Action!” diye bağırarak kıdemli cerrahın geldiğini bildirir.”

Bazen diğer tutuklular geleceğe ilişkin eğlenceli hayaller kuruyorlardı; örneğin gelecekteki bir öğlen yemeğinde çorba servisi yapılırken, kendini unutup garsona “dipten kepçelemesi” için yalvarmak gibi.

Mizah duygusu geliştirme ve olayları mizahi bir ışık altında görme çabası, yaşama sanatında ustalaşırken öğrenilen bir hiledir. Ama her an her yerde acı bulunmasına karşın, bir toplama kampında bile yaşama sanatını uygulamak olasıdır. Bir benzetme yapacak olursak, bir insanın acı çekmesi, boş bir odadaki gazın davranışına benzer. Boş bir odaya belli bir miktarda gaz verildiği zaman, oda ne kadar büyük olursa olsun, gaz odanın tamamına yayılır. Ne kadar küçük ya da büyük olursa olsun, acı da insanın ruhuna ve bilincine tamamen yayılır. Dolayısıyla insanın çektiği acının “büyüklüğü” kesinlikle görecelidir.

Ayrıca çok önemsiz bir ayrıntı bile sevinçlerin en büyüğünü yaratabilir. Örneğin Auschwitz’den Dachau’ya bağlı olan kampa gidişimizi ele alalım. Hepimiz sevkıyatın Mauthausen kampına yapılmasından korkuyorduk. Deneyimli yol arkadaşlarımızın ifadesine göre, Mauthausen’e gitmek için trenin geçmesi gereken Tuna üzerindeki köprüye yaklaştıkça, yaşadığımız gerilim de giderek tırmanıyordu. Benzer bir şey yaşamayanlar, trenin bu köprüden geçmek yerine “sadece” Dachau’ya yöneldiğini gören tutukluların vagonda yaptıkları sevinç danslarını belki de hayal bile edemez.

İki gün üç gece süren yolculuktan sonra bu kampa vardığımızda neler oldu? Vagonda yere çölmek için herkese yer yoktu. Çoğunluğumuz ayakta durmak zorundaydı, buna karşılık birkaç kişi insan sidiğine bulanmış az miktarda samanın üzerine çölmüştü. Kampa varınca eski tutuklulardan duyduğumuz ilk önemli haber, nispeten küçük olan (2500 kişilik) bu kampta, hiçbir “fırın,” krematoryum, gaz odası olmadığıydı! Bu da, “Müslüman” olan bir tutuklunun doğruca gaz odasına gönderilmeyeceği, Auschwitz’e geri gönderilmek üzere düzenlenecek “hasta konvoyu”nu beklemek durumunda kalacağı anlamına geliyordu. Bu sevinçli sürpriz hepimizin moralini düzeltmişti. Auschwitz’deki kıdemli muhafızın arzusu gerçekleşmişti: Auschwitz’in tersine, “baca”sı olmayan bir kampa olabildiğince çabuk gelmiştik. Sonraki birkaç saat içinde yaşadıklarımıza karşın, kahkahalarla gülüp esriler yaptık.

Yeni gelenler sayılınca bir kişi eksik çıktı. Bu nedenle kayıp tutuklu bulununcaya kadar, dışarıda, yağmurun ve soğuk rüzgârın altında beklemek zorunda kaldık. Kayıp tutuklu sonunda bitkinlikten uyuyakaldığı bir baraka köşesinde bulundu. Bunun üzerine yoklama, bir ceza gösterisine dönüştü. Yolculuğun geriliminden sonra, bütün gece ve ertesi sabah geç saatlere kadar, dışarıda iliklerimize işleyen dondurucu soğukta ayakta tutulduk. Yine de hayatımızdan memnunduk! Bu kampta baca yoktu ve Auschwitz çok uzaklarda kalmıştı.

Başka bir seferinde, bir grup mahkûmun işyerimizden geçtiğini gördük. O zaman acı çekmenin göreceli oluşu bize ne kadar açık gelmişti! Mahkûmlara, onların nispeten düzenli, güvenli ve

mutlu olan yaşamlarına imrendik. Düzenli banyo yapma fırsatları olduğunu üzüntüyle düşündük. Her birisinin kendine ait diş fırçası, elbise fırçası, şiltesi vardı; akrabalarının yaşamlarına ya da en azından hayatta olup olmadıklarına ilişkin haber getiren aylık postaları vardı. Bütün bunları uzun zaman önce yitirmiştik.

Bir fabrikaya girip de korunaklı bir odada çalışma fırsatı bulan arkadaşlarımıza ne kadar da imrenirdik! Herkes, yaşam kurtarıcı değere sahip böyle bir yerde çalışmayı arzuluyordu. Göreceli şans ölçeği daha da ileri gidiyordu. Kamp dışındaki gruplar arasında bile (bunlardan birisinin üyesiydim) durumu diğerlerinden daha kötü olarak değerlendirilen birimler vardı. İnsan, küçük bir demiryolunun borularını boşaltmak için günde on iki saat derin, killi çamurda, eğimli arazide yürümek zorunda kalmayan birisine imrenebiliyordu. Çoğunlukla öldürücü olan günlük kazaların çoğu, bu işlerde oluyordu.

Diğer çalışma gruplarında ustalar, görünürde yerel bir dayak geleneğini sürdürüyorlardı; bu da onların emri altında olmamak, belki de geçici olarak emirlerinde çalışmak gibi göreceli bir şans-tan söz etmemize neden oluyordu. Talihsizlik sonucu bir kere-sinde bu gruplardan birisine katılmışım. İki saatlik çalışmadan sonra (ki bu süre içinde usta benimle özellikle ilgilenmişti), işçilerin yeniden gruplandırılmasını gerektiren bir hava saldırısı alarmı işe ara verdirmeseydi, sanırım kampa, ölen ya da bitkinlikten ölmek üzere olan tutukluları taşıyan kızaklardan birisinin üzerinde dönerdim. Böyle bir durumda siren sesinin verdiği rahatlamayı, raundun bittiğini gösteren zili duyan ve böylece son anda nakavt olmaktan kurtulan bir boksör de dahil, hiç kimse

hayal edemez.

En küçük bir merhamet karşısında bile minnet duyuyorduk. Tavandan buz parçalarının sarktığı ısıtmasız bir barakada çıplak durmak anlamına geldiğinden kendi içinde haz verici olmasa da, yatağa gitmeden önce bitlerimizi ayıklamak için zaman bulduğumuzda memnun oluyorduk. Ama bunu yaparken hava saldırısı alarmı verilmediği ve ışıklar kapatılmadığı zaman da minnet duyuyorduk. Çünkü bu işi gereğince yapmadığımız takdirde gecenin yarısını uyanık geçiriyorduk.

Kamp yaşamının ender bulunur hazları, bir tür negatif mutluluk -Schopenhauer'in dediği gibi "acıdan kurtuluş"- sağlıyor, ama bu bile nisbi kalıyordu. Gerçekten pozitif mutluluk ise çok azdı. Bir gün, bir tür haz bilançosu çıkardığımı ve geçen onca hafta içinde sadece iki haz deneyimi yaşama fırsatı bulduğumu anımsıyorum. Bunlardan birisi, iş dönüşünde uzun bir bekleyişten sonra yemekhaneye kabul edildiğim ve tutuklu aşçı F'nin çorba dağıttığı sıraya düştüğüm gündü. Bu aşçı, dev kazanlardan birisinin arkasında duruyor ve hızlı hızlı geçen tutukluların uzattığı kâselere çorba dolduruyordu. Kâselerini doldurduğu insanların yüzüne bakmayan; alana bağlı olmaksızın çorbayı eşit dağıtan ve patatesleri tanıdıklarına, kazanın üstünden alınan sulu çorbayı da diğerlerine dağıtarak kendi özel arkadaşlarını ve yurttaşlarını kayırmayan tek aşçı oydu.

Ama kendi halkını başka herkesten üstün tutan tutukluları yargılamak bana düşmez. Er ya da geç, bu bir ölüm kalım sorunu olduğu zaman, o koşullar altında kendi arkadaşlarını kayıran bir insanı kim taşıyabilir ki? Benzer bir durumda aynı şeyi ya-

pıp yapmayacağını kendine mutlak bir dürüstlikle sormadığı sürece hiç kimsenin yargılamaması gerekir.

Normal yaşama döndükten uzun bir süre sonra (bu da kampa tan kurtuluşundan uzun süre sonra anlamına gelir), birisi bana, ranzaların üzerine uzanmış, gelen ziyaretçiye boş boş bakan miskin tutukluların fotoğrafları bulunan, resimli bir haftalık magazin dergisi göstermişti. “Korkunç değil mi? Ürkmüş, boş boş bakan yüzler, hepsi bu.”

“Neden?” diye sordum, çünkü samimi olarak anlamamıştım. O anda onca şeyi yeniden anımsadım: Saat sabahın beşi, dışarısı hâlâ karanlık. Toprak barakada “bakıma alınan” yetmiş kişiyle birlikte kuru tahtaya uzanmıştım. Hastaydık ve iş için kamptan ayrılmamız, talime katılmamız gerekmiyordu. Bütün gün barakadaki küçük köşemizde yatabilir, kestirebilir ve günlük ekmek dağıtımını (hastalar için elbette miktarı azaltılıyordu) ve günlük çorbamızı (yine sulandırılmış ve miktarı azaltılmış) bekleyebildik. Ama ne kadar memnunduk; her şeye karşın mutluyduk. Biz, gereksiz yere üşümek için birbirimize sokulmuş vaziyette uzanıp, gereksiz yere parmağımızı bile oynatmayacak kadar tembel ve ilgisizce yatarken, işten dönen gece vardiyasının yoklama için toplandığı alandan gelen tiz ısıklık ve komut seslerini duyuyorduk. O arada kapı sonuna kadar açıldı, içeri kar fırtınası hücum etti. Üstü başı kar içinde, bitkin düşmüş bir yoldaş, birkaç dakika oturmak için içeri daldı. Ama kıdemli muhafız yakalayıp tekrar dışarı çıkardı. Yoklama yapılırken bir yabancıyı içeri almak kesinlikle yasaktı. O vatandaş için ne kadar üzülmüştüm ve o anda onun yerine hasta olduğum ve hasta koğuşunda uyuya-

bildiğim için ne kadar da memnundum! Orada iki gün geçirmenin, belki de bundan sonra iki ekstra gün daha geçirebilmenin, ne büyük bir yaşam kurtarıcı değeri vardı!

Dergideki fotoğrafları görünce bütün bunları anımsadım. Anlatınca, beni dinleyen vatandaş, fotoğrafı neden korkunç bulmadığımı anladı: Fotoğraftaki insanlar hiç de o kadar mutsuz olmayabilirdi.

Hasta koğuşundaki dördüncü günümde tam gece vardiyasına alınmışım ki, başhekim içeri dalıp tifüslü hastaların bulunduğu başka bir kampta tıbbi yardım için gönüllü olmamı istedi. Arkadaşlarımın aksi yöndeki tavsiyelerine (ve meslektaşlarımın hiçbirisinin doktor olarak hizmet vermemesine) karşın, gönüllü olma-ya karar verdim. Çalışma grubunda kısa sürede öleceğimi biliyordum. Ama öleceksem, hiç olmasa bunun bir anlamı olmalıydı. Bir ot gibi yaşayıp sonunda o zamanlar olduğu gibi verimsiz bir işçi olarak ölmektense, bir doktor olarak yoldaşlarıma yardım etmeye çalışmanın elbette daha anlamlı olacağını düşündüm.

Bu benim için bir özveri değil, basit bir aritmetik hesabıydı. Ama sıhhiye bölümünün gediklisi, gizlice, tifüs kampına gönüllü olan iki doktora, ayrılincaya kadar “dikkat edilmesi” talimatını vermiş. O kadar zayıf görünüyorduk ki, iki doktor yerine elinde fazladan iki ceset kalabileceğinden korkmuş olmalı.

Daha önce, öncelik taşıyan, kendini ve en yakın arkadaşlarını yaşatma meselesiyle ilgili olmayan her şeyin nasıl değerini kaybettiğini anlatmışım. İnsanın kişiliği, savunduğu bütün değerleri tehdit eden ve kuşkuya boğan zihinsel bir çalkantıya yatkalanmasına neden olan bir noktaya geliyordu. Artık insan yaşa-

mının değerini ve insan onurunu tanımayan, kişiıyı iradeden yoksun bırakan ve (fiziksel kaynaklarından son kırıntısına kadar planlı olarak yararlandıktan sonra) imha eden bir dñnyanın etki-si altında, kişiisel ego sonunda değerini kaybediyordu. Toplama kampındaki bir insan, özsaygısını kurtarmak için bütün bunlarla sonuna kadar mücadele etmediği takdirde, bir birey, kendine ait bir aklı, iç özgürlüğü ve kişiisel değerleri olan bir varlık olma duygusunu yitiriyordu. Bu durumda kendini dev bir insan kitle-sinin sadece bir parçası olarak; varoluşunu da hayvan yaşamının düzeyine inmiş birisi olarak hissediyordu. İnsanlar, kendine ait bir düşñncesi ya da iradesi olmayan bir koyun sürüsü gibi, bir yerden diğerine, bazen birlikte, bazen ayrı ayrı güdülüyordu. İş-kence ve sadizm yöntemlerinde ustalaşmış, küçük ama tehlikeli bir birlik, her yanımızı kuşatmıştı. Bu birlik, sürüsünü, bir an ara vermeksizin komutlarla, tekme ve dipçikle bir ileri bir geri gü-düyordu, biz koyunlarsa sadece iki şey düşünüyorduk: Kötü kö-peklardan nasıl kaçınacağımızı ve bir parça yiyeceği nasıl bula-cağımızı.

Tıpkı korkuyla sürünün ortasına kaçan bir koyun gibi, her bi-rimiz de insan yığınlarının ortasına girmeye çalışıyorduk. Bu bi-ze, sıranın ön, arka ve yanlarında yürüyen gardiyanların darbe-lerinden daha iyi kaçınma şansı veriyordu. Ortalarda olmanın, acı rüzgára karşı korunak sağlaması gibi ek bir avantajı daha var-dı. Bu nedenle kalabalığın içine dalma çabasının, kişinin kendi postunu kurtarmaya çalışması gibi bir anlamı vardı. Toplanma-larda bu otomatik olarak yapılıyordu. Ama diğer zamanlarda da bu, kampın en vazgeçilmez yasalarından birisine -göze çarpma-

uygun olarak, bizim açımızdan son derece bilinçli bir çabaydı. SS'in dikkatini çekmekten her zaman kaçınıyorduk.

Kuşkusuz, kalabalıktan uzak durmanın olası, hatta gerekli olduğu zamanlar da vardı. Yapılan her şeye her an dikkat edilen zoraki bir topluluk yaşamının, en azından geçici bir süre için de olsa, toplumdan kaçmaya yönelik dayanılmaz bir güdü yarattığı çok iyi bilinmektedir. Tutuklular, yalnız olmanın, kendileriyle veya kendi düşünceleriyle baş başa kalmanın, özel yaşamın hasretini çekiyorlardı. “Dinlenme kampı” denilen yere sevk edildikten sonra, zaman zaman beş dakika kadar yalnız kalma şansım oluyordu. Elli kadar hezeyanlı hastaya barınaklık eden çalıştığım toprak barakanın arkasında, kampı çevreleyen çift sıra dikenli tel çitinin bir köşesinde, oldukça ıssız bir yer vardı. Yarım düzine kadar cesede (bu, kampın günlük ölüm oranıydı) korunak olacak şekilde, kazıkların ve ağaç dallarının üzerine bir gölgelik çekilmişti. Ayrıca su borularına bağlanan bir de kuyu vardı. Hizmetime ihtiyaç duyulmadığı zamanlarda bu kuyunun ahşap ağzına çömeliyordum. Oturup, Bavaria manzarasına, dikenli tel örgüleriyle çevrili uzaktaki mavi tepelerin çiçeklerle bezeli eteklerine bakıyordum. Özlem yüklü hayaller kuruyordum, düşüncelerim kuzeye, evimin bulunduğu kuzey doğuya yöneliyordu, ama görebildiğim sadece bulutlar oluyordu.

Üzerinde bitlerin kaynaştığı cesetler beni rahatsız etmiyordu. Sadece geçen gardiyanların ayak sesleri ya da revire çağrılışım, veya yeni gelen ve elli hastaya ancak birkaç gün yetecek beş-on tabletten oluşan ilaç paketini almak için çağrılışım, beni daldığım düşlerimden uyandırabiliyordu. İlaçları aldıktan sonra has-

talari ziyaret ediyor, nabızlarını dinliyor, durumu ağır olanlara yarım tablet aspirin veriyordum. Ama durumu umutsuz olanlara ilaç verilmiyordu. Bunun bir yararı olmuyordu ve ayrıca, henüz durumu ümitli olan hastaları ilaçtan yoksun bırakıyordu. Durumu hafif olanlar için, belki de birkaç yüreklendirici sözün dışında yapacak bir şeyim yoktu. Böylelikle, ciddi bir tifüs nöbetinden ötürü zaten zayıf ve bitkin düşmüş olmama karşın, bir hastadan ötekine koşuyordum. Daha sonra, su kuyusunun ahşap kapağının yanındaki inziva yerime çekiliyordum.

Bu kuyu, kaza eseri üç tutuklunun hayatını kurtarmıştı. Özgürlüğümüze kavuşmadan kısa bir süre önce, Dachau'ya gitmek üzere bir kitle sevki düzenlenmiş ve bu üç tutuklu, zekice bir planla bu sevkten kaçınmaya çalışmıştı. Kuyuya inmiş ve gardiyanlardan saklanmışlardı. Kapağın üzerinde, masum gözükmeye çalışarak, dikenli tellere çakıl taşı atmaktan ibaret çocukça bir oyun oynayarak, soğukkanlılıkla oturmuştum. Beni izleyen gardiyanlar bir an duraksamış, ancak geçip gitmişlerdi. Hemen sonra, kuyudaki üç tutukluya tehlikelerin en kötüsünün geçtiğini söyleyebilmiştim.

Kampta insan yaşamına ne kadar az değer verildiğini kavramak, dışarıdan birisi için çok zordur. Kamp sakinleri katılmıştı, ama hasta tutuklular için hasta konvoyu düzenlendiği zaman, insan varoluşuna yönelik bu toptan saygısızlığın belki de daha çok bilincine varılıyordu. Bir deri bir kemik kalmış olan hastalar, iki tekerlekli arabaların üzerine bir eşya gibi fırlatılıp atılıyor; bu arabalar da tutuklular tarafından bir sonraki kampa kadar çoğu kez kar fırtınasında, kilometrelerce çekiliyordu. Hastalardan bi-

risi araba ayrılmadan önce ölse bile arabaya yükleniyordu: Listenin tam olması gerekiyordu. Önemli olan tek şey listeydi. İnsan, kelimenin tam anlamıyla bir numara olup çıkıyordu; canlı veya ölü olmasının bir önemi yoktu; bir “numara”nın yaşamının kesinlikle hiçbir anlamı yoktu. Numaranın arkasında olan şey, yaşam, kader, tarih, söz konusu insanın adı, çok daha önemsizdi. Bavaria’daki bir kamptan diğerine, doktor yetkisiyle eşlik ettiğim bir hasta kafilesinde, kardeşi listede olmayan ve bu nedenle geride bırakılan genç bir tutuklu vardı. Genç adam o kadar çok yalvardı ki, sonunda kamp gediklisi değişiklik yapmaya karar verdi ve gencin kardeşi, o an için kampta kalmayı tercih eden bir tutuklunun yerini aldı. Ama listenin tamam olması gerekiyordu! Bu kolaydı. Kardeşi, sadece bir başka tutuklunun numarasıyla değiştirilmişti.

Daha önce de söylediğim gibi hiçbir belgemiz yoktu; herkes, henüz soluklanmakta olan kendi bedenine sahiplenecek kadar şanslıydı. Geri kalan her şey, yani çöpü andıran iskeletlerimizde asılı olan giysiler, sadece hasta sevkine dahil edilmişsek, bir önem taşıyordu. Ayrılmak üzere olan “Müslümanlar,” paltolarının veya ayakkabılarının kendilerinininkinden daha iyi olup olmadığını anlamak için tutuklular tarafından fütursuz bir merakla kontrol ediliyordu. Her şey bir yana, kaderleri belirlenmişti. Ama henüz çalışabilecek durumda olan ve bu nedenle kampta kalanlar, hayatta kalma şanslarını arttıracak her şeyden yararlanmak zorundaydı. Duygusallığa yer yoktu. Tutuklular kendilerini, tamamen gardiyanların ruh haline bağlı görüyorlardı (kader oyuncakları), bu da onları, durumun gerektirdiğinden çok daha

az insanca yapıyordu.

Auschwitz kampında, kendime, işe yaradığı kanıtlanan ve daha sonra yoldaşlarımın çoğunluğu tarafından uyulan bir kural koymuştum. Genellikle her soruya doğru yanıt veriyordum. Ama açıkça sorulmayan şeyler konusunda sessiz kalıyordum. Yaşım sorulduğunda söylüyordum. Mesleğim sorulduğunda, “doktor” yanıtını veriyor, ama ayrıntıya girmiyordum. Auschwitz’deki ilk sabahımızda gösteri alanına bir SS subayı geldi. Çeşitli gruplara ayrılmanız gerekiyordu: Kırkının üstünde, kırkının altında, metal işçileri, makineciler vs. Daha sonra, kırık çıkık muayenesi yapıldı ve bazı tutukluların yeni bir grup oluşturması gerekti. İçinde bulunduğum grup, bir başka barakaya götürüldü; orada tekrar sıraya girdik. Bir kere daha sorgulanıp yaşıma ve mesleğime ilişkin soruları yanıtladıktan sonra, bir başka küçük gruba gönderildim. Bir kere daha başka bir barakaya götürüldük ve farklı şekillerde gruplandırıldık. Bu, bir süre böyle devam etti ve kendimi, anlayamadığım dilleri konuşan yabancıların arasında bulup mutsuzluğa kapıldım. Derken son bir seçme yapıldı ve kendimi, ilk barakada birlikte olduğumuz grubun içinde buldum. Geçen zaman içinde o barakadan bu barakaya taşınıp durduğumu farketmemişlerdi bile. Ama ben, bu birkaç dakika içinde, kaderimin birkaç kere yön değiştirdiğinin farkındaydım.

“Dinlenme kampı”na gidecek hastalar için sevkıyat düzenlenmesi yapılırken, benim adım (yani numaram) da listeye alınmıştı, çünkü birkaç doktora ihtiyaç vardı. Ama sevkın gerçekten de bir dinlenme kampına yapılacağına kimse inanmıyordu. Birkaç hafta önce de aynı sevk hazırlanmıştı. O zaman da herkes sevkın gaz

fırınlarına yapılacağını düşünmüştü. Korkulan gece vardiyasına gönüllü olanların, sevk listesinden çıkarılacağı duyurulunca, seksen iki tutuklu zaman yitirmeksizin gönüllü olmuştu. Bir çeyrek saat sonra sevk iptal edilmiş, ama bu seksen iki kişi gece vardiyası listesinde kalmıştı. Bunların çoğunluğu için bu, on beş gün içinde ölmek anlamına geliyordu.

Dinlenme kampına yapılacak sevkıyat şimdi ikinci kez düzenlenmişti. Yine bunun da hasta insanlardan, iki haftalığına da olsa, son iş kırıntılarını koparmak için düzenlenen bir tezgâh mı olduğunu, yoksa gaz fırınlarına veya gerçek bir dinlenme kampına gidecek bir sevk mi olduğunu kimse bilmiyordu. Bir akşam, saat ona çeyrek kala, benden hoşlanmaya başlayan başhekim, gizlice şöyle dedi: “Emir eri odasında, adını listeden çıkarabileceğini bildirdim; saat ona kadar bunu yapabilirsin.”

Bunun bana göre olmadığını; son sözün kadere ait olduğunu öğrendiğimi söyledim. “Arkadaşlarımla kalabilirim,” dedim. Gözlerinde sanki bir şeyler biliyormuşçasına bir acıma vardı... Yaşam için değil, yaşama veda edercesine elimi sıktı. Ağır adımlarla barakama döndüm. İyi bir arkadaşımın beni beklediğini gördüm.

“Gerçekten onlarla gitmek mi istiyorsunuz?” diye sordu üzüntüyle.

“Evet, gidiyorum.”

Gözleri sulanan arkadaşımı teselli etmeye çalıştım. Yapılacak bir şey daha vardı, vasiyetimi vermek:

“Dinle Otto. Evime, karıma bir daha kavuşamazsam ve sen onu tekrar görecektir olursan, ona, her gün, her saat onu konuşt-

ğumu söyle. Unutma. İkincisi, onu başka her şeyden çok sevdim. Üçüncüsü, onunla evli olduğum o kısacık zaman, başka her şeyden, hatta burada yaşadığımız onca şeyden çok daha önemli.”

Otto şimdi neredesin? Hayatta mısın? Birlikte olduğumuz o son saatten sonra başına neler geldi? Karını tekrar bulabildin mi? Ve gözlerindeki çocuksu yaşlara karşın, yürekten sana verdiğim vasiyetimi -kelimesi kelimesine- anımsıyor musun?

Ertesi sabah kamptan ayrıldım. Bu kez bir tezgâh değildi. Gaz odalarına gitmiyorduk, gerçekten de bir dinlenme kampına gittik. Bana acıyanlar, yeni kampımızdan çok daha ağır bir kıtlığın baş gösterdiği bir kampta kaldılar. Kendilerini kurtarmaya çalıştılar, ama sadece kendi sonlarını yazdılar. Özgürlüğümüze kavuştuktan aylar sonra, eski kamptan bir arkadaşa rastladım. Kamp polisi olarak, ceset yığınlarının arasında, bir parça insan eti arandığını anlattı. Ateşin üzerinde bir kazanda gördüğü insan etine el koymuş. Kampta yamyamlık başlamış. Tam zamanında ayrılmışım.

Bu da insana Tahran'daki Azrail öyküsünü anımsatmıyor mu? Zengin ve güçlü bir İranlı, bir keresinde hizmetçilerinden birisiyle bahçede geziniyormuş. Hizmetçi, az önce kendisini ölümle tehdit eden Azrail ile karşılaştığını ağlayarak anlatmış. Efendisine, çabuk yol alması halinde aynı akşam varabileceği Tahran'a kaçmak için en hızlı atını vermesi için yalvarmış. Efendisi razı olmuş ve hizmetçi doludizgin yola koyulmuş. Efendi eve dönerken kendisi de Azrail'e rastlamış ve sormuş: “Neden hizmetkârımı korkutup tehdit ediyorsun?” Azrail yanıtlamış: “Onu tehdit etmedim; sadece, onunla bu gece Tahran'da buluşmayı planlar-

ken, onu hâlâ burada görmek beni şaşırttı.”

Kamp sakinleri, her ne şekilde olursa olsun karar vermekten ve bir şeye kalkışmaktan korkuyordu. Bu, kişinin kaderin kölesi olduğu, şöyle veya böyle kaderi değiştirmeye çalışmamak, bunun yerine olurlarına bırakmak gerektiği yolundaki güçlü bir inançtan kaynaklanıyordu. Buna ek olarak, tutukluların inançlarına büyük ölçüde katkıda bulunan bir duygu yitimi söz konusuydu. Zaman zaman, ölüm-kalım anlamına gelen kararların o anda verilmesi gerekiyordu. Tutuklular bunun yerine, seçimi kendi adlarına kaderin yapmasını tercih ediyordu. Bu karardan kaçınma tutumunun en belirgin olduğu durumlar, bir tutuklunun bir kaçma girişimi lehine veya aleyhine karar vermesi gerektiği zamanlardı. Bu anlarda (ve bu da her zaman bir an sorunuydu) cehennem azabı yaşıyordu. Kaçmaya mı çalışmalı mıydı yoksa riski mi almalı mıydı?

Bu işkenceyi ben de yaşadım. Ateş hattı kampa yaklaştığı sıralarda kaçma fırsatım olmuştu. Tıbbi görevlerinin akışı içinde kamp dışındaki barakaları ziyaret etmesi gereken bir arkadaşım, kaçmak, beni de yanına almak istemişti. Hastalığı özel uzman tavsiyesi gerektiren bir hasta hakkında konsültasyon yapma bahanesiyle, beni gizlice dışarı çıkardı. Kamp dışında, yabancı bir direniş örgütünün bir üyesi, bize üniforma ve belge sağlayacaktı. Son anda bazı teknik zorluklar nedeniyle tekrar kampa dönmek zorunda kaldık. Bu fırsatı, gerekli yiyeceği (birkaç çürük patates) sağlamak ve bir sırt çantası aramak için değerlendirdik.

Kadınların bir başka kampa gönderilmesi nedeniyle boş olan kadınlar kampındaki boş bir barakaya girdik. Baraka çok dağı-

nıktı; birçok kadının gerekli tedariki yapıp kaçtığı açıktı. Barakada paçavralar, saman, çürük yiyecekler ve kırık çömlek parçaları vardı. Kaplardan bazıları işimize yarayacak kadar iyi durumdaydı. Ama yanımıza almamaya karar verdik. Durum ümitsiz bir hal alınca bu kapların sadece yemek için değil, ayrıca yıkanma kabı ve lazımlık olarak da kullanıldığını biliyorduk (barakada her ne türden olursa olsun, kap bulundurulmaması konusunda kesin olarak uyulan bir kural vardı. Ancak yardımla bile dışarı gidemeyecek kadar zayıf olan tifüslü hastalar başta olmak üzere, bazı tutuklular bu kuralı çiğnemeye zorlanıyordu). Ben gözcülük ederken arkadaşım içeri girdi ve kısa bir süre sonra paltosunun altına gizlediği bir sırt çantasıyla döndü. İçeride, benim alabileceğim bir başka çanta daha görmüş. Yerlerimizi değiştirdik ve ben içeri girdim, döküntüleri kurcalarken bir sırt çantası, hatta bir de diş fırçası buldum. Ansızın, geride bırakılan şeylerin arasında bir kadının gövdesini gördüm.

Eşyalarımı toplamak için kendi barakama döndüm; yemek kabım, ölen bir tifüslü hastadan “miras kalan” bir çift yırtık parmaksız eldiven ve kısa kısa notlarla dolu (daha önce de değindiğim gibi, Auschwitz toplama kampında kaybettiğim kitabımı yeniden yazmaya başladığım) birkaç kâğıt parçası. Barakaların her iki tarafında bulunan çürük tahta sıraların üzerine rastgele uzanmış hastalarımı son kez ve çabucak ziyaret ettim. Ölmek üzere olan ve durumuna rağmen hayatını kurtarmak için çırpındığım tek yurttaşımın yanına gittim. Kaçma niyetimi kendime saklamam gerekiyordu ama yoldaşım bir şeyler olduğunu sezmiş gibi gözüküyordu (belki de biraz tedirginlik göstermişim). Bitkin bir

sesle “Sen de mi kaçıyorsun?” diye sordu. İnkâr ettim, ama üzüntülü bakışlarından kaçınamadım. Hasta ziyaretlerimi bitirdikten sonra tekrar yanına döndüm. Yine umutsuz bir bakışla beni selamladı ve bir şekilde kendimi suçlanmış hissettim. Arkadaşıma onunla kaçabileceğimi söylediğim anda beni çepeçevre saran tatsız duygu, giderek daha bir yoğunlaştı. Ansızın, kendi kaderimi kendi ellerime almaya karar verdim. Barakanın dışına koştum ve arkadaşşıma kendisiyle gidemeyeceğimi söyledim. Ona hastalarım la kalma konusunda kararımı kesin bir dille söylediğim anda, o tatsız duygudan kurtulmuştum. Önümüzdeki günlerin neler getireceğini bilmiyordum, ama daha önce hiç yaşamadığım bir iç huzur kazanmıştım. Barakaya döndüm. Yurttaşımın ayaklarının dibine oturdum ve onu rahatlatmaya çalıştım; daha sonra diğerleriyle çene çalarak hezeyanlarını yatıştırmaya çabaladım.

Kamptaki son günümüz gelmişti. Savaş cephesi yaklaştıkça, kitle sevkiyatları hemen hemen bütün tutukluları diğer kamplara taşımıştı. O gün, güneş batana kadar kampın tamamen tahliye edilmesi talimatı verilmişti. Geride kalan birkaç tutuklunun da (hastalar, birkaç doktor ve “hemşire”) ayrılması gerekiyordu. Gece olunca kamp ateşe verilecekti. Öğleden sonra hastaları toplayacak olan kamyonlar henüz gelmemişti. Bunun yerine kamp kapıları ansızın kapanmış ve dikenli teller, kimsenin kaçmaya kalkışmaması için sıkı gözetime alınmıştı. Geride kalan tutuklular, öyle gözüküyor ki, kampla birlikte yakılacaktı. Ben ve arkadaşım ikinci kez kaçmaya karar verdik.

Üç adamı dikenli tellerin dışında bir yere gömme talimatı almıştık. Kampta bunu yapabilecek güce sahip sadece ikimiz var-

dık. Diğer hemen herkes, hâlâ kullanılmakta olan birkaç barakada, ateş ve hezeyandan mecalsiz düşmüş halde yatıyordu. Planımızı yapmıştık. İlk cesetle birlikte, tabut olarak kullanılan eski banyo küvetine saklayarak, arkadaşımın sırt çantasını çıkaracaktık. İkinci cesedi alırken benim sırt çantamı da çıkaracak ve üçüncü cesedi taşırken kaçacaktık. İlk iki ceset plana göre taşındı. Döndüğümüzde, ormanda geçireceğimiz birkaç gün boyunca yiyecek bir şeylerimiz olsun diye arkadaşım bir parça ekmek ararken ben de onu bekledim. Bekliyordum. Dakikalar geçiyordu. Arkadaşımın dönmemesi nedeniyle her an biraz daha sabırsızlanıyordum. Üç yıllık esaretten sonra neşe içinde özgürlüğü düşünüyor, ateş hattına doğru koşmanın ne kadar harika olacağını hayal ediyordum.

Tam arkadaşım döndüğü anda kamp kapısı sonuna kadar açıldı. Üzerinde büyük bir Kızılhaç işareti bulunan, gösterişli, alüminyum renkli bir araba ağır ağır gösteri alanına geldi. Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nden bir delege gelmiş, kamp ve sakinlerini kendi koruması altına almıştı. Delege, acil durumlarda kampa her an yakın olabilmek için, bitişikteki bir çiftlik evine yerleşmişti. Artık kaçmaya kim aldırış ederdi ki? Arabadan kutular dolusu ilaç indirildi, sigaralar dağıtıldı, fotoğraflarımız çekildi ve ortalığa bir sevinç havası egemen oldu. Artık ateş hattına doğru kaçarak riske girmemize gerek yoktu.

Heyecandan, üçüncü cesedi unutmuştuk, bu nedenle dışarı çıkıp, üç ceset için kazdığımız dar mezara üçüncüyü de bıraktık. Bize eşlik eden ve nispeten daha zararsız olan gardiyan, birdenbire bize karşı oldukça nazikleşti. Durumun aleyhine geliş-

bileceğini anlamış ve gönlümüzü kazanmaya çalışmıştı. Cesetlerin üzerine toprak atmadan önce okuduğumuz kısa dualarda bize katıldı. Ölümle giriştiğimiz yarışın son günlerinde, geçen günlerin ve saatlerin gerilim ve heyecanından sonra, barış için ettiğimiz dualar, insan sesinin alabileceği en coşkulu tonla yapılmıştı.

Böylece kamptaki son günümüz özgürlük beklentisiyle geçti. Ama çok erken sevinmiştik. Kızılhaç delegesi, bir anlaşma imzalandığı, kampın tahliye edilmemesi gerektiği konusunda güvence vermişti. Ama o gece kamyonlarla gelen SS adamları kampı boşaltma talimatı verdiler. Geride kalan son tutuklular, merkezi bir kampa götürülecek, oradan da bazı savaş esirleriyle değiş-tokuş edilmek üzere kırk sekiz saat içinde İsviçre'ye gönderilecekti. SS mensuplarını güçbela tanıyabiliyorduk. Son derece dostça bir tavırla, talihli oluşumuza şükretmemiz gerektiğini söylüyor, korkmadan kamyonlara binmemiz için bizi ikna etmeye çalışıyorlardı. Yeterince güçlü olanlar kamyonlara tırmandı, ağır hastalar ve zayıf olanlar da zorlukla yüklendi. Arkadaşım ve ben — artık sırt çantalarımızı saklamıyorduk— son kamyon için on üç kişinin seçileceği son gruba kaldık. Başhekim, gerekli sayıda numarayı okudu, ama ikimizi atladi. On üç kişi kamyona bindirildi, biz ise geride kalmak zorunda kaldık, yorgun ve dalgın olduğumu söyleyerek özür dileyen başhekimi, şaşkınlık, kızgınlık ve düş kırıklığıyla suçladık. Hâlâ kaçmaya niyetli olduğumuzu sandığını söyledi. Çantalar sırtımızda sabırsızca yere oturduk ve kalan birkaç tutukluyla birlikte son kamyonu beklemeye başladık. Uzun süre beklememiz gerekti. Sonunda, kesintisiz bir şekilde umutla umutsuzluk arasında mekik dokuduğumuz son birkaç

günün ve saatin heyecanından bitkin düşmüş bir halde, terk edilen gardiyan odasındaki şiltelere uzandık, yolculuğa hazır olmak amacıyla ayakkabılarımızla ve giysilerimizle uyuduk.

Top ve tüfek sesleriyle uyandık; aydınlatma fişekleri ve silah sesleri barakaya ulaştı. Başhekim içeri daldı ve yere yatmamızı söyledi. Tutuklulardan birisi, ayakkabılarıyla, üzerimizdeki yataktan karnımın üzerine atladı. Bu da beni yeterince uyandırdı! Derken olan biteni kavradık: Ateş hattı bize ulaşmıştı! Silah sesleri azaldı ve şafak söktü. Kamp kapısının dışındaki direkte, beyaz bir bayrak rüzgârda dalgalanıyordu.

Haftalarca sonra, son saatlerde bile, kaderin geride kalan biz birkaç tutukluyla nasıl oynadığını anladık. İnsan kararlarının, özellikle de ölüm-kalım konularında ne kadar belirsiz olduğunu gördük. Bizimkinden pek de uzak olmayan küçük bir kamptan alınan fotoğrafları gördüm. O gece özgürlüğe gittiğini düşünen arkadaşlarımız bu kampta kamyonlardan indirilip barakalara kapatılmış ve barakalarla birlikte ateşe verilmiş. Fotoğrafta, kısmen kömür olan vücutları seçebiliyorduk. Tekrar Tahran'daki Azrail öyküsünü düşündüm.

Tutukluların içinde bulunduğu duygu yitimi, bir savunma mekanizması olarak oynadığı rolün yanı sıra, diğer etkenlerin de bir sonucuydu. Açlık ve uykusuzluk (normal yaşamda olduğu gibi), buna ve tutukluların ruhsal durumlarının bir başka tipik özelliği olan genel sinirliliğe katkıda bulunuyordu. Uykusuzluğun nedeni kısmen, genel sağlık koşullarının kötü olması nedeniyle aşırı ölçüde kalabalık olan barakaları saran haşereydi. Nikotin ve kafein olmaması da coşkusal duyarsızlık ve sinirlilik du-

rumuna katkıda bulunuyordu.

Bu fiziksel nedenlerin yanı sıra, belli kompleksler halinde ruhsal nedenler de bulunuyordu. Tutukluların çoğunda bir tür aşagılık kompleksi vardı. Hepimiz bir zamanlar “birisiydik”, şimdi ise bize kesin anlamda birer hiç gibi davranılıyordu (kişinin kendi içsel değerine ilişkin bilinci daha yüce, daha tinsel şeylere demirlenmiştir ve kamp yaşamı tarafından sarsılamaz; ama tutuklular şöyle dursun, özgür insanlardan kaçtı böyle bir bilince sahip ki?). Ortalama tutuklu, bilinç düzeyinde düşünmeksizin, kesin anlamda aşagılandığı duygusunu taşıyordu. Kampın tekil toplumsal yapısındaki tezat buna açıklık kazandırıyordu. Daha “seçkin” olan tutuklular, yani Kapolar, aşçılar, ambar görevlileri ve kamp polisleri, kural olarak, tutukluların çoğunluğu gibi kendilerini aşagılanmış hissetmiyorlardı. Tersine yücelmiş duygusu taşıyorlardı! Hatta bazılarında minyatür büyüklük yanılsaması gelişmişti. Kıskaç ve dırdırcı çoğunluğun bu gözde azınlığa yönelik ruhsal tepkisi, çeşitli yollardan, bazen de esprilerle dile geliyordu. Örneğin bir tutuklunun, Kapolar’dan birisi için şunu söylediğini duymuştum: “Bir düşünsene! Bu adamı, küçük bir bankanın genel müdüründen başka bir şey olmadığı zamanlardan tanıyorum. Bu dünyada bu kadar yükselmesi bir talih değil mi?”

Aşagılanan çoğunlukla, seçkin azınlık çatışmaya başladığı zaman (ki yemek dağıtımıyla başlayan bu çatışma için bolca fırsat vardı), sonuçlar patlayıcı oluyordu. Bu nedenle, bu ruhsal gerilimler de eklenince, fiziksel nedenleri yukarıda tartışılan genel sınırlılık en yoğun halini alıyordu. Bu gerilimin sık sık genel bir kavga ile bitmesi şaşırtıcı değildir. Tutuklular sürekli olarak da-

yak sahnelerine tanık olduğu için, şiddet dürtüsü yoğunlaşıyor-
du. Aç ve bitkin olmama karşın, kızdığım zaman hınçla yumruk-
larımı sıktığımı hissediyordum. Genellikle çok yorgun oluyor-
dum, çünkü geceleri, tıfıslı hastalar için barakamızda bulun-
durmamıza izin verilen sobaya kömür atmak zorundaydık. Buna
karşılık geçirdiğim en huzurlu saatlerden birkaçı, diğerk herkesin
hezeyanlı veya uykuda olduğu bir gece yarısıydı. Sobanın önüne
uzanmış, çalıntı odunkömüründen yaktığımız ateşte, yine çalın-
tı birkaç patates közleyebilmişim. Ama ertesi gün kendimi çok
daha yorgun, duyarsız ve sinirli hissetmişim.

Tifüs bloğunda doktor olarak çalışırken, hasta olan kıdemli
blok muhafızının yerini almak zorunda kalmışım. Bu nedenle
kamp idaresine karşı, barakayı temiz -böyle bir durumu anlat-
mak için “temiz” denilebilirse- tutmakla sorumluydum. Kampın
sık sık tâbi olduğu denetlemeler, sağlıktan çok işkence amacına
hizmet eden bir gösteriştı. Biraz daha fazla yemek ve bir parça
ilaç durumu düzeltebilirdi, ama müfettişlerin tek derdi, orta ko-
ridorda bir parça saman kalıp kalmadığı veya kirli, yırtık pırtık
ve haşere yuvasını andıran hasta battaniyelerinin, derli toplu bir
şekilde ayak uçlarına konmuş olup olmadığıydı. Kamp sakinle-
rinin kaderi ise onları hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Tutuklu ke-
pimi tıraşlı başımdan çıkarıp, becerikli bir edayla topuklarımı
vurarak, “Baraka numarası VI/9:52 hasta, iki sıhhiye emir eri ve
bir doktor,” diye rapor verebildiğim takdirde, bunu yeterli bulu-
yorlardı. Daha sonra da çekip gidiyorlardı. Ama müfettişler gele-
ne kadar -sık sık bildirilenden saatlerce sonra geliyorlar, bazen
de hiç gelmiyorlardı- battaniyeleri düzeltmekten, ranzalardan

dökülen samanları toplamaktan ve yataklarında dönüp olanca düzenlilik ve temizlilik çabalarımı tehlikeye sokan zavallı hastalara bağtırmaktan canım çıkıyordu. Ateşli hastalarda duygu yitimi özellikle artıyordu, bu nedenle kendilerine bağtırlmadığı zaman hiç tepki vermiyorlardı. Zaman zaman bu bile işe yaramıyor, bu durumda da onlara vurmamak için korkunç bir özdenetim gerekiyordu. Çünkü kişinin kendi sinirliliği, bir başkasının duygu yitimi, özellikle de tehlike karşısında (yani yaklaşan teftiş) dev boyutlara ulaşıyordu.

Bu psikolojik sunuda ve bir toplama kampı sakininin tipik özelliklerine ilişkin psikopatolojik açıklama girişiminde, insanın, tamamen ve kaçınılmaz olarak çevresinin etkisi altında olduğu izlenimini verebilirim (elimizdeki olayda çevre, tutukluyu, kendi yaşam biçimini belli bir yapıya uydurmaya zorlayan kendine özgü kamp yaşamıdır). Peki ya insan özgürlüğü? Belli bir ortama yönelik davranış ve tepkiler bağlamında tinsel bir özgürlük yok mu? İnsanın, birçok koşullanmanın ve çevresel -ister biyolojik, ister ruhsal ya da toplumsal yapıda olsun- etkenin bir ürünü olduğuna inanmamızı isteyen teori doğru mudur? İnsan, bunların sadece kazara bir ürünü olmanın ötesinde bir şey değil midir? Dahası, tutukluların, toplama kampının tekil dünyasına yönelik tepkileri, insanın, çevresinin etkilerinden kaçamayacağını kanıtlar mı? İnsan, bu koşullar karşısında hiçbir eylem seçeneğine sahip değil midir?

Bu sorulara, ilke temelinde olduğu kadar deneyim temelinde de yanıt verebiliriz. Kamp deneyimleri, insanın bir eylem seçeneğine sahip olduğunu göstermektedir. Birçok durumda kahra-

manca olan ve duygu yitiminin üstesinden gelinebileceğini, sınırlılığın bastırılabilceğini gösteren yeterince örnek vardır. İnsan, böylesine korkunç, ruhsal ve fiziksel stres koşulları altında bile, ruhsal özgürlüğünü ve zihinsel bağımsızlığını az da olsa koruyabilmektedir.

Toplama kamplarında yaşayan bizler, o kamptan bu kampa koşan, ellerindeki son ekmek kırıntılarını vererek başkalarını tesselli etmeye çalışan insanları anımsayabiliriz. Sayıları az olabilir, ama bu bile, bir insandan bir şeyin dışında her şeyin alınabileceğini yeterince gösterir: İnsan özgürlüklerinin sonuncusu; yani, belli koşullar altında insanın kendi tutumunu belirlemesi, kendi yolunu seçmesi.

Ve kampta yapılacak bir tercih her zaman vardı. Her gün, her saat, insanı kendi özünden, içsel özgürlüğünden yoksun bırakmakla tehdit eden güçlere boyun eğip eğmeyeceğimizi, özgürlük ve onurdan vazgeçerek tipik bir kamp sakini kalıbına girmemizi sağlayacak şekilde koşulların bir oyuncağı olup olmayacağımızı belirleyen kararları verme fırsatı sağlıyordu.

Bu açıdan bakıldığında, toplama kampı sakinlerinin ruhsal tepkilerinin, belli fiziksel ve toplumsal koşulların yalın bir dışavurumunun ötesinde bir şey olduğu anlaşılmalıdır. Uykusuzluk, yetersiz beslenme ve çeşitli ruhsal stresler gibi koşullar, kamp sakinlerinin mutlaka belli yollardan tepki vereceğini düşündürse de, son çözümlemede bir tutuklunun nasıl bir insan olacağının, tek başına kampın etkileriyle değil, içsel bir kararın sonucu olarak ortaya çıktığı açıklık kazanır. Dolayısıyla bu tür koşullar altında bile, temelde insan ne olacağına -ruhsal ve tinsel olarak

ne olacağına- karar verebilmektedir. İnsan, onurunu bir toplama kampında bile koruyabilir. Dostoyevski bir keresinde şöyle demişti: “Beni korkutan tek bir şey var: Acılarıma değmemek.” Kamptaki davranışları, acıları ve ölümleri, son içsel özgürlüğün kaybedilemeyeceği gerçeğine tanıklık eden şahitlerle tanıştıktan sonra, bu sözler sık sık aklıma geliyordu. Bu insanların çektikleri acıya değdikleri söylenebilir; acıya katlanma yolları, gerçek bir içsel başarıydı. Yaşamı anlamlı ve amaçlı kılan şey de, insanın elinden alınamayan işte bu ruhsal (tinsel) özgürlüktür.

Aktif bir yaşam, insana, değerlerini yaratıcı çalışmayla gerçekleştirme fırsatı verme amacına hizmet eder; buna karşılık eğlenceden oluşan pasif bir yaşam ise ona güzelliği, sanatı ya da doğayı içine alan yaşantılarda doyum bulma fırsatı verir. Ama ayrıca hem yaratıcı çalışmadan hem de eğlenceden hemen hemen yoksun olan ve yüksek ahlâki davranış olasılığından başka bir şeyi kabul etmeyen bir yaşamda da; yani insanın, dışsal güçlerle kısıtlı varoluşuna yönelik tutumunda da bir amaç vardır. Yaratıcı yaşam da eğlence (haz) yaşamı da ona yasaktır. Ama anlamlı olan sadece yaratıcılık ya da zevk değildir. Eğer yaşamda gerçekten bir anlam varsa, acıda da bir anlam olmalıdır. Acı da yaşamın kader ve ölüm kadar silinmez bir parçasıdır. Acı ve ölüm olmaksızın, insan yaşamı tamamlanmış olmaz.

Bir insanın kendi kaderini ve içerdiği olanca acıyı kabul ediş yolu, kendi davasını seçiş yolu, ona, en ağır koşullar altında bile, yaşamına daha derin bir anlam katma fırsatı verir. Yaşam, yiğitçe, onurlu ve özgecil olabilir. Ya da bu şiddetli kendini koruma kavgasında kişi, kendi insan onurunu unutup bir hayvan dü-

zeyine inebilir. Burada, insanın, zor bir durumun sunduğu ahlâki değerlere ulaşma fırsatlarından yararlanma ya da vazgeçme arasındaki seçimi yatmaktadır. Bu da, o insanın acılarına değip değmediğini belirler.

Bu varsayımların, dünyalık ve gerçek yaşamdan çok uzak olduğunu düşünmeyin. Ancak az sayıda insanın böylesine yüksek ahlâki standartlara ulaşma yetisine sahip olduğu doğrudur. Onca tutukludan sadece birkaçı içsel özgürlüklerini tamamen koruyabilmiş ve acılarının sağladığı değerlere ulaşabilmiştir, ama bu türden bir örnek bile, insanın içsel gücünün, onu dışsal kaderinin üstüne çıkarabileceğini kanıtlamaya yeterlidir. Bu insanlar sadece toplama kamplarında görülmez. İnsan, kendi acıları yoluyla bir şeye ulaşma şansıyla birlikte, her yerde kaderle karşı karşıyadır.

Hastaların -özellikle de iyileşmesi olanaksız olanların- kaderini ele alın. Bir keresinde, sakat bir gencin yazdığı bir mektubu okumuştum; bir arkadaşına, uzun süre yaşamayacağını, ameliyatın bile bir yararı olmayacağını anlatmış. Ayrıca, ölümü yiğitçe ve onurla bekleyen bir insan tablosu çizen bir filmi gördüğünü yazmış. Genç, ölümü böylesine güzel karşılamamanın büyük bir başarı olduğunu düşünmüş. Artık -diye yazıyor- kader ona benzer bir fırsat tanıyordu.

Yıllar önce *Resurrection* adlı filmi görenlerimiz -Tolstoy'un bir kitabından alınma- benzer şeyler düşünmüş olabilir. Filmde büyük kaderler ve büyük insanlar vardı. O zamanlar bizim için büyük bir kader söz konusu değildi; böylesine bir büyüklüğe ulaşma şansımız yoktu. Film izledikten sonra, en yakın kafeye

gitmiş, bir fincan kahveden ve bir sandviçten sonra, bir an için zihinlerimize saplanan garip metafizik düşünceleri unutmuştuk. Ama kendimiz büyük bir kaderle karşı karşıya gelip de, bunu eşdeğerde bir tinsel büyüklükle göğüsleme kararını verme durumunda kalınca, yıllar öncesinin gençlik kokan kararlarını unutmuş ve başarısız olmuştuk.

Belki de bazılarımızın aynı filmi tekrar göreceği ya da benzer bir filmi göreceği günler gelir. Ama o güne kadar başka filmler kendiliğinden insanın gözlerinin önünden geçebilir; yaşamlarında, duygusal bir filmin gösterebileceğinden çok daha fazlasına ulaşan insanların görüntülerini bir film şeridi gibi izleyebiliriz. Bir toplama kampında ölümüne tanıklık ettiğim genç bir kadının öyküsü gibi, belli bir insanın içsel büyüklüğünün bazı ayrıntıları aklımıza gelebilir. Sözüünü ettiğim basit bir öyküdür. Anlatacak pek bir şey yok ve sanki uydurmuşum gibi gelebilir; ama bu öykü bana bir şiir gibi geliyor.

Bu genç hanım, birkaç gün içinde öleceğini biliyordu. Ama bunu bilmesine karşın, oldukça neşeliydi. “Kaderin beni böylesine ağır bir şekilde ezmesine minnettarım,” dedi. “Daha önce şımarık bir insandım ve tinsel başarıyı ciddiye almıyordum.” Barakanın penceresinden dışarıyı göstererek, “şu ağaç, yalnızlığımı paylaşan tek dostum,” dedi. Pencereden, bir kestane ağacının sadece bir dalını görebiliyordu; dalın üzerinde iki çiçek açmıştı. “Bu ağaçla sık sık konuşuyorum,” dedi. Şaşırdım ve sözlerini neye yormam gerektiğini bilemedim. Hezeyan mı yaşıyordu? Ara sıra halusinasyon (yanılsama) mı geçiriyordu? Kaygıyla, ağacın kendisine karşılık verip vermediğini sordum. “Evet,” dedi. Ona

ne söylüyordu? Genç bayan yanıtladı: “Bana, ‘Buradayım. Buradayım. Ben yaşamım, sonsuz yaşam,’ dedi.”

Bir tutuklunun içsel özünün (benliğinin) durumunun nihai sorumlusunun, sıralanan ruhsal-fiziksel nedenlerden çok, özgür bir karar olduğunu söylemiştik. Tutuklular üzerindeki psikolojik gözlemler, sadece ahlâki ve tinsel özlerine yönelik içsel bağlarının zayıflamasına göz yumanların, sonunda kampın yozlaştırıcı etkilerinin kurbanı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla ortaya çıkan soru şudur: Bu “iç bağı” oluşturan şey ne olabilir ya da ne olmalıdır?

Eski tutuklular, deneyimlerini yazarken ya da anlatırken, en can sıkıcı etkinin, bir tutuklunun, tutukluluğunun ne kadar süreceğini bilmemesi olduğunu kabul etmektedir. Serbest bırakılacağı gün için bir tarih verilmemiştir (bizim kampta bu konuda konuşmak bile anlamsızdı). Aslına bakılırsa tutukluluk süresi, belirsizliğinin yanı sıra sınırsızdı da. Ünlü bir araştırmacı psikolog, toplama kampındaki yaşamın, “geçici bir varoluş” olarak adlandırılabilmesine dikkati çekmişti. Bunu, “sınırı bilinmeyen geçici bir varoluş” olarak tanımlayıp genişletebiliriz.

Yeni gelenler kamptaki koşullar konusunda genellikle hiçbir şey bilmiyordu. Diğer kamplardan geri dönenler, çenelerini tutmak zorundaydı, bazı kamplarda ise geri dönen olmuyordu. Kampa girenlerin düşüncelerinde bir değişme oluyordu. Belirsizliğin sonuyla birlikte, onun belirsizliği ortaya çıkıyordu. Bu varoluş biçiminin bitip bitmeyeceğini ya da bitecekse ne zaman biteceğini kestirmek olanaksızdı.

Latince *finis* kelimesinin iki anlamı vardır: Son ya da varış (fi-

niş) ve ulaşılacak bir hedef. “Geçici varoluşu”nun sonunu görmeyen bir insan, yaşamdaki nihai bir hedefe yönelemiyordu. Normal yaşamdaki birisinin tersine, gelecek için yaşamaktan çıkıyordu. Bu nedenle içsel yaşamının yapısının tamamı değişiyor, yaşamın diğer alanlarından bildiğimiz çürüme belirtileri oluşuyordu. Örneğin işsiz madenciler üzerinde yapılan araştırmalar, işsizliklerinin sonucu olan bir tür zaman -içsel zaman- deformasyonu yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. Tutuklular da bu garip “zaman deneyimi”ni yaşamışlardır. Kampta, küçük bir zaman birimi, örneğin her saati işkenceyle ve yorgunlukla dolu olan bir gün, sonsuz gibi görünüyordu. Daha büyük bir zaman birimi, örneğin bir hafta, daha hızlı geçiyor gibiydi. Kampta bir günün bir haftadan daha uzun olduğunu söylediğimde yoldaşlarım bana katılmıştı. Zaman deneyimimiz ne kadar çelişikti! Bu bağlamda Thomas Mann’m, son derece doğru psikolojik notlar içeren *Büyülü Dağ* adlı eserini anımsarız. Mann, benzer bir ruhsal konumda olan, yani sanatoryumda yatan ve taburcu tarihlerini bilmeyen veremli hastaların tinsel gelişmelerini incelemiştir. Bu hastalar, benzer bir varoluş -geleceksiz ve hedefsiz- yaşamışlardır.

Yeni gelenlerden oluşan uzun bir sırada, istasyondan kampa kadar yürüyen tutuklulardan birisi, daha sonra, kendi cenaze töreninde yürüyormuş gibi bir duyguya kapıldığını anlattı bana. Yaşamı ona gelecekten kesinlikle yoksun gibi görünmüştü. San-ki zaten ölmüş gibi, her şeyi bitmiş kabul etmişti. Diğer nedenler de bu cansızlık duygusunu yoğunlaştırıyordu: Zaman içinde, hissedilen en keskin şey, tutukluluk süresinin sınırsızlığıydı; mekân içinde ise cezaevinin daracık sınırlarıydı. Dikenli tellerin dı-

şında olan her şey uzaktı, ulaşamayacak bir yerdeydi ve bir anlamda gerçekdişiydı. Dışarıdaki olaylar, insanlar, normal yaşam, tutuklu için hayaleti andıran bir yapı kazanıyordu. Dışarıdaki yaşam, yani görebildiği kadarı, neredeyse başka bir dünyadan bakan ölü bir insana görüldüğü gibi görünüyordu ona.

Gelecekte bir hedef göremediği için kendini çöküşe bırakan bir insan, kendini geçmişe yönelik düşüncelere dalmış buluyordu. Farklı bir bağlamda, geçmişe dalmaya, olanca dehşetiyle bugünü daha az gerçek kılmaya yönelik eğilimden söz etmiştik. Ama bugünü gerçekliğinden koparmanın belli bir tehlikesi vardır. Kamp yaşamında olumlu bir şeyler yaratmaya olanak tanıyan fırsatları gözden kaçırmak kolaydı. Geçici varoluşumuzu gerçekdişi bir şey olarak değerlendirmek, tutukluların yaşamla olan bağlarını yitirmesinde kendi içinde önemli bir etkendi; her şey bir şekilde anlamsızlaşıyordu. Bu insanlar, istisna derecesindeki zor dışsal koşulların, sık sık insana kendi ötesinde tinsel gelişme fırsatı tanıdığını unutuyordu. Kampın güçlüklerini kendi içsel güçlerine yönelik bir sınav olarak almak yerine, yaşamlarını ciddiye almıyor ve anlamsız bir şeymiş gibi küçümsüyorlardı. Gözlerini kapayıp geçmişte yaşamayı tercih ediyorlardı. Bu insanlar için yaşam anlamsızlaşmıştı.

Doğaldır ki ancak az sayıda insan büyük tinsel yüceliklere ulaşabilecek durumdaydı. Ama bazıları da görünürdeki dünyasal başarısızlıkları ve ölümleri vasıtasıyla insanca bir büyüklüğe ulaşma fırsatı yakalamıştır; bu, sıradan şartlarda asla ulaşamayacakları bir başarıdır. Gönülsüz ve sıradan olanlarımız için ise Bismarck'm şu sözleri geçerli olabilir: "Yaşam, bir dışıye gitmeye

benzer. Her an, daha kötüsünün henüz yaşanmadığına inanırsınız, oysa zaten yaşanmış bitmiştir.” Bunu değiştirecek olursak, toplama kampmdakilerin çoğunun, yaşamın gerçek fırsatlarının geçmişte kaldığına inandığını söyleyebiliriz. Oysa gerçekte kampta bir fırsat da, meydan okuma da vardı. Kişi, bu deneyimleri, yaşamı içsel bir zafere çeviren bir başarıya dönüştürebilir ya da tutukluların çoğunluğunun yaptığı gibi, bunu görmezlikten gelip yaşamı bitkisel düzeyde sürdürebilir.

Psikoterapi yöntemiyle veya koruyucu ruh sağlığı önlemleriyle, kampın tutuklu üzerindeki hastalık yaratıcı etkisiyle mücadele çabasının, tutukluya gelecekte bir hedef göstererek, ona içsel bir güç kazandırmayı amaçlaması gerekiyordu. Bazı tutuklular, içgüdüsel olarak kendileri için böyle bir amaç bulmaya çalışıyordu. Sadece geleceğe bakarak -kendi evrensel doğası içinde- yaşayabilmek, insana özgü bir olgudur. İnsanın, bazen kendini konuya yoğunlaştırmak zorunda kalsa da, varoluşunun en zor anlarındaki kurtarıcısı da işte budur.

Kişisel bir deneyimi anımsıyorum. Acıdan gözlerim yaşanırsa (yırtık ayakkabılar giydiğim için ayaklarımda berbat bereler oluşmuştu), kamptan işyerine giden grupla birlikte birkaç kilometre topallamıştım. Acı soğuk ve rüzgâr içimize işliyordu. Acınası yaşamımızın sonsuz küçük sorunlarını düşünmeye kaptırmıştım kendimi. Bu gece yemekte ne vardı? Ekstra tayın olarak bir parça sosis verilirse bunu bir parça ekmekle değiştirmeli miydim? İki hafta önce ödül olarak aldığım son sigaramı bir tas çorbayla değiştirmeli miydim? Tel bağcıkları kopan ayakkabılarıma bağcık olarak kullanmak üzere, bir parça metal teli nereden bu-

labilirdim? Her zamanki çalışma grubuma katılmak için işyerine zamanında varabilecek miydim, yoksa acımasız bir ustası olan bir başka gruba katılmak zorunda mı kalacaktım? Her gün insanı canından bezdiren bu uzun yürüyüşleri yapmak yerine kampa çalışmamı sağlayabilecek olan Kapo'yla iyi geçinmek için ne yapabiliirdim?

Her gün, her saat, beni böylesine önemsiz konuları düşünmeye zorlayan bu işlerden tiksiniyordum. Düşüncelerimi başka bir konuya yoğunlaştırmaya çalıştım. Birdenbire, kendimi aydınlık, sıcak ve hoş bir sınıfta, kürsüde buldum. Önümde konforlu, döşemeli sıralarda oturan dikkatli bir dinleyici topluluğu vardı. Toplama kampı psikolojisi konusunda bir ders veriyordum! Bilimsel bir bakış açısıyla tanımlanınca, bana o anda sıkıntı veren her şey nesnel bir yapı kazandı. Bu yolla bir şekilde, durumun, o anın acılarının üstüne çıkmayı başardım ve bunları, sanki artık geçmişte kalmışçasına gözlemledim. Hem kendim hem de sorunlarım, kendi yürüttüğüm ilginç bir psikolojik araştırmanın nesnesi oldu. Spinoza'nın *Etika*'da dediği gibi: "Affectus, qui passio est, desinit esse passio simulatque eius claram et distinctum formamus ideam." Yani, acı duygusu, buna ilişkin net ve kesin bir tablo oluşturduğumuz an, acı olmaktan çıkar.

Geleceğe -kendi geleceğine- inancını yitiren tutuklunun sonu geliyordu. Geleceğe olan inancını yitirince, tinsel (manevi) bağını da yitiriyordu; kendi çöküşüne, ruhsal ve fiziksel çöküşüne göz yumuyordu. Bu da genellikle, deneyimli kamp sakinlerinin belirtilerini bildirdiği bir kriz halinde, birdenbire ortaya çıkıyordu. O anda hepimiz -kendimiz için değil, çünkü bu anlamsız

olurdu, arkadaşlarımız için- korkardık. Bu genellikle, tutuklunun bir sabah giyinip yıkanmayı ya da toplanma alanına gitmeyi reddetmesiyle başlardı. Ne yalvarıp yakarmalar ne dayak ne de tehditler işe yarıyordu. Öylece kımıldamadan yatıyordu. Krizi yaratan şey bir hastalıksa, revire götürülmeyi ya da kendi yararına bir şey yapmayı reddediyordu. Kısaca pes ediyordu. Olduğu yerde, kendi dışkısının üzerinde öylece uzanıp kalıyor, artık hiçbir şeye aldırış etmez oluyordu.

Bir keresinde, geleceğe inancın yitirilişiyle bu tehlikeli pes ediş arasındaki yakın ilişkiye dair dramatik bir olaya tanık oldum. Oldukça ünlü bir besteci ve libretto yazarı olan kıdemli blok muhafızımız F, bir gün bana şunları söyledi: “Sana bir şey anlatmak istiyorum, Doktor. Garip bir rüya gördüm. Rüyamda bir ses, bir şey isteyebileceğimi, bilmek istediğim şeyi söylememin yeterli olduğunu, ne sorarsam sorayım yanıt verebileceğini söyledi. Ne sordum dersin? Savaşın benim için ne zaman biteceğini sordum. Ne dediğimi anlıyorsun: Benim için! Kampımızın ne zaman özgürlüğe kavuşacağını, acılarımızın ne zaman biteceğini bilmek istemedim.”

“Peki bu rüyayı ne zaman gördün?” diye sordum.

“1945 Şubatı’nda,” diye yanıtladı. Rüyayı anlattığında Mart başlarıydı.

“Rüyandaki ses ne dedi?”

“30 Mart,” diye fısıldadı saklamak istercesine.

F., bu rüyayı bana anlattığında hâlâ umut doluydu ve rüyadaki sesin doğru çıkacağına inanıyordu. Ama vaat edilen gün yaklaştıkça, kampa ulaşan savaş haberleri, o gün özgür olmamızın

pek de olası olmadığını gösteriyordu. 29 Mart günü F., ansızın hastalandı ve ateşi çok yükseldi. Kehanetinin, savaşın ve acıların kendisi için biteceğini söylediği 30 Mart günü hezeyana girdi ve bilincini yitirdi. 31 Mart günü ölmüştü. Dışarıdan bakıldığında ölüm nedeni tifüstü.

Bir insanın ruhsal durumuyla -cesareti ve umudu ya da bunların bulunmayışı- vücudunun bağışıklık durumu arasında ne kadar yakın bir ilişki olduğunu bilenler, umut ve cesaretin birdenbire yitirilmesinin öldürücü bir etkisi olabileceğini anlayacaktır. Arkadaşımın ölümünün nihai nedeni, beklediği özgürlüğün gelmemesi ve ağır bir hayâl kırıklığı yaşamasıydı. Bu, vücudunun uykuda olan tifüs salgınına karşı direncini birdenbire düşürmüştü. Geleceğe olan inancı ve yaşama istemi felce uğramış ve bedeni hastalığa yenik düşmüştü; böylece rüyasındaki ses haklı çıkmıştı.

Bu olaya ilişkin gözlemler ve bunlardan çıkarılan sonuçlar, bulunduğumuz toplama kampının başhekiminin dikkatimi çektiği bir olguyla uygunluk içindedir. 1944'ün son haftasıyla 1945'in ilk günleri arasındaki Noel döneminde kamptaki ölüm oranı, önceki deneyimlerin çok çok ötesinde bir artış göstermiş. Ona göre bu artışın açıklaması, ağır çalışma şartlarında, yiyecek kaynaklarının bozulmasında, hava şartlarının değişmesinde ya da yeni bir salgında yatmıyordu. Bunun nedeni kısaca, tutukluların çoğunun, yılbaşına kadar tekrar evlerinde olacağı yolunda safça bir umutla yaşamış olmalarıydı. Yeni yıl yaklaştıkça gelen haberler cesaret verici olmadığı için, tutuklular cesaretlerini yitirmiş ve hayal kırıklığına yenik düşmüşlerdi. Bu da direnme

güçleri üzerinde tehlikeli bir etki yaratmış ve birçoğu ölmüştü.

Daha önce de söylediğimiz gibi, kamptaki bir insanın içsel gücünü yeniden kazanmasını sağlamaya yönelik bir çabanın, ilk önce ona gelecekte bir hedef göstermeyi başarması gerekiyordu. Nietzsche'nin şu sözleri, tutuklularla ilgili her türden psikoterapi ve koruyucu ruh sağlığı çabalarının yol gösterici parolası olabilir: "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasıl'a katlanabilir." Fırsat bulunur bulunmaz, varoluşlarının ürkütücü nasıl'ına katlanmalarını sağlayacak bir güce ulaşmaları için, yaşamlarında bu insanlara bir neden -bir amaç- göstermek gerekir. Yaşamında hiçbir anlam, amaç, hedef göremeyen ve bu nedenle sürdürmeyi anlamsız bulan kişinin vay haline! Kaybetmesi uzun sürmeyecektir. Bu tür bir insanın her türden yüreklendirici tartışmayı reddetmek için verdiği tipik karşılık şöyle oluyordu: "Artık hayattan beklediğim hiçbir şey yok." Buna nasıl bir yanıt verilebilir ki?

Gerçekten ihtiyaç duyulan şey, yaşama yönelik tutumumuzdaki temel bir değişmeydi. Yaşamdan ne beklediğimizin gerçekten önemli olmadığını, asıl önemli olan şeyin yaşamın bizden ne beklediği olduğunu öğrenmemiz ve dahası umutsuz insanlara öğretmemiz gerekiyordu. Yaşamın anlamı hakkında sorular sormayı bırakmamız, bunun yerine kendimizi yaşam tarafından her gün, her saat sorgulanan birileri olarak düşünmemiz gerekirdi. Yanıtımızın konuşma ya da meditasyondan değil, doğru eylemden ve doğru yaşam biçiminden oluşması gerekiyordu. Nihai anlamda yaşam, sorunlara doğru çözümler bulmak ve her birey için, kesintisiz olarak koyduğu görevleri yerine getirme sorumluluğunu üstlenmek anlamına gelir.

Bu görevler ve bu nedenle, yaşamın anlamı, insandan insana ve an be an değişir. Bu nedenle yaşamın anlamını genel terimlerle tanımlamak olanaksızdır. Yaşamın anlamına ilişkin sorular, genel ifadelerle yanıtlanamaz. Tıpkı yaşamdaki işlerin son derece gerçek ve somut oluşu gibi, “yaşam” da bulanık bir şey değil, son derece gerçek, son derece somut bir şey anlamına gelir. Bunlar, her bireyde farklı ve eşsiz olan kaderi oluşturur. Hiçbir insan ve hiçbir kader, bir başka insanla ya da kaderle kıyaslanamaz. Hiçbir durum kendini tekrarlamaz ve her bir durum farklı bir tepki gerektirir. Bazen insanın kendini içinde bulduğu bir durum, eylem yoluyla kendi kaderini şekillendirmesini gerektirebilir. Diğer zamanlarda kişinin, düşüncelerini yoğunlaştırma fırsatlarından yararlanıp bu yolla değerlerini gerçekleştirmesi daha avantajlıdır. Bazen insanın sadece kaderini kabul etmesi, kendi talihsizliğine katlanması gerekebilir. Her durum, kendi eşsizliğiyle ayırtedilir ve eldeki durumun getirdiği soruna her zaman için sadece tek bir doğru yanıt vardır.

Bir insan, acı çekmenin kaderi olduğunu gördüğü zaman, acısını kendi görevi olarak kabul etmek zorunda kalacaktır; bu onun tek ve eşsiz görevidir (işidir). Acı çekerken bile evrende eşsiz ve yalnız olduğu gerçeğini kabullenmek zorunda kalacaktır. Hiç kimse onu acıdan kurtaramaz ya da onun yerine acı çekemez. Eşsiz fırsatı, taşıdığı yüke katlanma yolunda yaratmaktadır.

Biz tutuklular için bu düşünceler gerçeklikten uzak spekülasyonlar değildi. Bunlar, bize yararı olabilecek tek düşüncelerdi. Bunlar, hayatta kalma şansımız asla yokmuş gibi görüldüğü zamanlarda bile bizi umutsuzluktan korumuştur. Yaşamı, değerli

bir şey yaratmaya yönelik eylemler yoluyla, bir amaca ulaşmak olarak değerlendiren, nihai anlama ilişkin bu sorgulama evresini uzun süre önce geride bırakmıştık. Bizim için yaşamın anlamı, daha geniş yaşam ve ölüm, acı ve ölüm döngülerini kucaklıyordu.

Acı çekmenin anlamı bizim için açıklık kazandıktan sonra, görmezlikten gelerek ya da sahte yanlısamlar besleyip yapay iyimserliğe sığınarak, kamptaki işkenceleri önemsiz görmeyi ya da hafifletmeyi reddettik. Acı çekmek, sırtımızı dönmek istemediğimiz bir iş oldu. Acının, başarıya yönelik gizli fırsatlarını kavradık; bu fırsatlar, şair Rilke'nin şu dizeyi yazmasına neden olmuştu: "Wie viel ist aufzuleiden!" (Bitirilecek ne kadar çok acı var!) Başkalarının "bitirilecek işler"den söz etmesi gibi, Rilke de "acıların bitirilmesi"nden söz ediyor. Bizim için bitirilecek bolca acı vardı. Bu nedenle, zayıflık anlarını ve gizli gözyaşlarını minimum düzeyde tutmaya çalışarak, acının tamamını göğüslememiz gerekiyordu. Ama gözyaşlarından utanmamız gerekmiyordu, çünkü gözyaşları, bir insanın, cesaretlerin en büyüğüne, acı çekme cesaretine sahip olduğuna tanıklık ediyordu. Ancak çok az kişi bunu kavıyordu. Ödemden nasıl kurtulduğuna ilişkin soruma, "Göz yaşlarımla dışarı akıttım," diye itirafta bulanarak yanıt veren bir yoldaşım gibi, bazıları, ağladıklarını utana sıkıla itiraf ediyordu.

Kampta olası olduğu durumlarda yapılan psikoterapi ya da koruyucu ruh sağlığı çalışmaları, bireysel ya da toplu olarak gerçekleştiriliyordu. Bireysel psikoterapi girişimleri çoğu kez bir tür "yaşam kurtarıcı işlem" oluyordu. Bu çabalar genellikle inti-

harların önlenmesiyle ilgiliydi. Çok katı olan bir kamp kararı, intihara kalkışan birisini kurtarmaya yönelik çabaları kesinlikle yasaklamıştı. Örneğin kendini asmaya çalışan birisini kurtarmak yasaktı. Bu nedenle bu girişimlerin ortaya çıkmasını önlemek daha da önem kazanıyordu.

İntiharla sonuçlanabilecek olan ve belirgin bir benzerlik gösteren iki olay anımsıyorum. Her iki adam da intihar niyetinden söz etmişti. Her ikisi de aynı tipik argümanı kullanıyordu: Yaşamdan bekleyebilecek hiçbir şeyleri yoktu. Her iki olayda da sorun, yaşamın onlardan hâlâ bir şeyler beklediği; gelecekte kendilerinden bir şeyler beklendiği, kavramlarını sağlamaktı. Aslında, adamlardan birisinin, çok sevdiği ve yabancı bir ülkede onu bekleyen bir çocuğu olduğunu anladım. Diğerinde ise onu bekleyen bir insan değil, bir şeydi. Kendisi bir bilimciydi ve henüz tamamlanmayı bekleyen bir dizi kitap yazmıştı. Tıpkı bir çocuğun duygularında hiç kimsenin babasının yerini alamaması gibi, onun işini de ondan başka kimse yapamazdı.

Her bireyi ayırdeden ve varoluşuna anlam veren bu eşsizlik ve teklik durumu, insan sevgisi üzerinde olduğu kadar yaratıcı çalışma üzerinde de bir etkiye sahiptir. Bir insanın yerine bir başkasının konulmasının olanaksızlığı kavrandığı zaman, bu, kişinin, o insanın varoluşuna yönelik sorumluluğunu olası kılar. Kendisini sevecenlikle bekleyen bir insana ya da tamamlanmamış bir işe yönelik sorumluluğunun bilincine varan kişi, yaşamını kesinlikle bir yana itemeyecektir. Varoluşunun “nedeni”ni bilecek ve hemen her “nasıl”ı dayanabilecektir.

Kampta toplu psikoterapi fırsatı doğal olarak kısıtlıydı. Doğ-

ru bir örnek, sözcüklerden çok daha etkili olacaktır. Yetkililerin tarafını tutmayan kıdemli bir blok muhafızı, adil ve yüreklendirici davranışlarıyla, yönetimi altındaki insanlar üzerinde çok geniş kapsamlı bir moral etkisi yapabilecek binlerce fırsata sahipti. Davranışların anında ortaya çıkan etkisi, her zaman için, sözlerden çok daha etkilidir. Ama dış koşulların zihinsel duyarlılığı yoğunlaştırdığı zamanlarda, bir kelime bile etkili oluyordu. Belli bir dışsal durumun duyarlılıklarını yoğunlaştırması nedeniyle, komple bir barakanın sakinleri üzerinde psikoterapi çalışması yapma fırsatı oluşan bir olay anımsıyorum.

Kötü bir gündü. Toplanma alanında, o andan itibaren sabotaj olarak değerlendirilecek ve bu nedenle asılmak suretiyle derhal cezalandırılacak olan birçok hareket konusunda bir duyuru yapılmıştı. Bunlar arasında, eski battaniyelerimizden küçük şeritler kesmek (topuk bağı yapmak için) ve çok küçük “hırsızlık olayları” gibi suçlar vardı. Birkaç gün öncesinde açlıktan ölme derecesine gelen bir tutuklu bir miktar patates çalmak için patates deposuna girmişti. Hırsızlık ortaya çıkarılmış ve bazı tutuklular “hırsız”ı tanımıştı. Kamp yetkilileri bunu duyunca suçlunun kendilerine verilmesi, aksi takdirde kampın tamamının bir gün aç bırakılacağı talimatını vermişti. Doğal olarak 2500 kişi oruç tutmayı tercih etti.

Bu oruç gününün akşamında, toprak barakalarımıza, morallerimiz çökük bir halde uzandık. Çok az konuşuluyordu ve söylenen her şey sinir bozucu geliyordu. Derken, ışıkların sönmesiyle durum daha da kötüye gitti. Sinirler son haddine gelmişti. Ama kıdemli blok muhafızımız bilge bir insandı. O anda aklı-

mızda olan bir konuda doğaçlama bir konuşma yaptı. Son birkaç gün içinde, hastalıktan ya da intihar ederek ölen birçok yoldaştan söz etti. Ama ayrıca ölümlerinin gerçek nedeni olabilecek bir şeye de değindi: Umudun yitirilmesi. Gelecekteki olası kurbanların bu aşırı duruma ulaşmasına engel olmanın bir yolu olması gerektiğini savundu. Ve beni göstererek, bu işin bana düştüğünü söyledi.

Tanrı bilir ya, psikolojik açıklamalar yapacak ya da vaaz verecek -yoldaşlarıma ruhları için bir tür tıbbi bakım sağlayacak- durumda değildim. Üşüyordum, karnım açtı, sinirli ve yorgundum, ama çaba göstermem ve bu eşsiz fırsatı değerlendirmem gerekiyordu. Şimdi cesarete her zamankinden daha çok ihtiyaç vardı.

İlk önce, söze rahatlatıcı ama yüzeysel bir şeyler söyleyerek başladım. İkinci Dünya Savaşı'nın altıncı kışında, Avrupa'da bile, durumumuzun düşünebileceğimiz en berbat durum olmadığını söyledim. Hepimizin, o ana kadar yaşanan yerine konulmaz kayıpların ne olduğunu, kendi kendine sorması gerektiğini anlattım. Birçoğu için bu kayıpların gerçekten az olduğunu öne sürdüm. Hâlâ hayatta olanların umutlanmak için nedeni vardı. Sağlık, aile, mutluluk, mesleki yetenekler, talih, toplumdaki konum: Bütün bunlar tekrar kazanılabilecek ya da eski durumuna getirilebilecek şeylerdi. Her şey bir yana, kemiklerimiz hâlâ yerli yerindeydi. Yaşadığımız şeyler, gelecekte bizim için bir değer olabilirdi. Nietzsche'den alıntı yaptım: "*Was mich nicht umbringt, macht mich starker.*" ("Beni öldürmeyen şey, beni daha da güçlü kılar.")

Derken gelecekte söz ettim. Tarafsız birisi için geleceğin

umutsuz gözükmesi gerektiğini söyledim. Her birimizin, yaşam şansının ne kadar olduğunu kendi başına tahmin edebileceğini kabul ettim. Kampta henüz tifüs salgını olmamasına karşın, kendi yaşama şansımı, yüzde beş olarak hesapladığımı dile getirdim. Ama ayrıca, buna karşın umudumu yitirmek ve pes etmek gibi bir niyetim olmadığını ekledim. Çünkü ne gelecekte, ne de bir saat sonra olacakları bilen biri vardı. Önümüzdeki birkaç gün içinde sansasyonel askeri olaylar bekleyemesek bile, olanca kamp deneyimimizle, en azından bireysel temellerde, bazen küçük şansların nasıl ansızın önümüze çıktığını kimse bizden daha iyi bilemezdi. Örneğin kişi beklenmedik bir anda istisna derecesinde iyi çalışma şartları bulunan özel bir gruba verilebilirdi (çünkü bu, tutuklunun “şansı”nı belirleyen türden bir şeydi).

Ama sadece gelecekte ve üzerine çekilen perdeden söz etmedim. Geçmişe de değindim; olanca sevinciyle, geçmişin ışığının, bugünün karanlığında nasıl ışıdığını anlattım. Kendimi vaiz gibi göstermekten kaçınmak için, yine bir şairden alıntı yaptım: “*Was Du erlebst, kann keine Macht der Welt Dir rauben.*” (“Dünyadaki hiçbir güç yaşadığın şeyi elinden alamaz”). Artık geçmişte kalmasına karşın, sadece yaşadıklarımız değil, yaptığımız hiçbir şey, sahip olduğumuz düşüncelerin, çektiğimiz onca acının hiçbirisi kaybedilmiş değildi; geçmişi biz yaratmıştık. Geçmişte yapmış ya da olmuş olmak, varolmanın bir başka, belki de en emin şekliydi.

Daha sonra, yaşama anlam vermek için karşımıza çıkan birçok fırsattan söz ettim. Ara sıra iç çekişler duyulsa da kımıldamadan öylece yatan yoldaşlarıma, insan yaşamının, hangi şartlar altında olursa olsun, hiçbir zaman anlamını yitirmediğini ve yaşamın bu

sonsuz anlamının, acı çekmeyi ve ölmeyi, yoksunluğu ve ölümü de kapsadığını anlattım. Barakaların karanlığında beni dikkatle dinleyen zavallı yaratıklardan, durumumuzun ciddiyetini göğüslemelerini istedim. Umutlarını yitirmemeleri, mücadelenin umutsuzluğunun, bu mücadeleyi anlamsızlaştırmadığından emin olarak cesur olmayı sürdürmeleri gerekiyordu. Zor anlarda birisinin -bir dost, eş, yaşayan ya da ölmüş birisi ya da Tanrı- her birimizi gözlediğini ve bizden kendisini hayal kırıklığına uğratmamızı beklediğini söyledim. O birisi bizi, sefilce değil, nasıl ölüneceğini bilerek gururla, acı çekerken görmeyi umut edecektir.

Son olarak, her durumda anlamlı olan özveriden söz ettim. Bu özverinin normal dünyada, nesnel başarı dünyasında anlamsız gözükmesi bunun doğasındaydı. Ama gerçekte özverimizin bir anlamı vardı. Aramızda dinsel inancı olanların, bunu kolayca anlayabileceğini açık yüreklilikle söyledim. Kampa varışında, çekeceği acıların ve ölümün, sevdiği insanı acı bir sondan kurtarması gerektiği yolunda, Tanrı'yla bir antlaşma yapmaya çalışan bir yoldaşı anlattım. O adam için acı ve ölüm anlamlıydı; onunkisi en derin anlama sahip bir özveriydi. Hiç uğruna ölmek istemiyordu. Hiçbirimiz bunu istemiyorduk.

Sözlerimin amacı, o anda ve orada, o barakada ve pratik anlamda umutsuz olan o durumda yaşamamıza tam bir anlam bulmaktı. Çabalarımın başarılı olduğunu gördüm. Elektrik lambası tekrar yanınca, acınası halde olan arkadaşlarımla, gözyaşları içinde teşekkür etmek için topallayarak bana doğru geldiklerini gördüm. Ama burada, acı çeken arkadaşlarımla ilişki kuracak içsel gücü ancak ender olarak bulabildiğimi ve bunu yapabilecek

birçok fırsatı kaçırmış olabileceğimi itiraf etmem gerek.

Böylece, tutukluların ruhsal tepkilerinin üçüncü evresine gelmiş bulunuyoruz: Özgürlüğe kavuştuktan sonra bir tutuklunun içinde bulunduğu ruhsal durum. Ama bundan önce, özellikle bu konularda kişisel deneyimi olan bir psikoloğun sık sık karşılaştığı bir soruyu ele alacağız. Kamp gardiyanlarının ruhsal yapıları konusunda neler söyleyebilirsiniz? Etten kemikten oluşan bir insanın, birçok tutuklunun anlattığı gibi, başkalarına böyle davranabilmesi olası mı? Bu açıklamaları duyduktan ve anlatılanların gerçek olduğuna inandıktan sonra, insan, ruhsal açıdan bunların nasıl olabileceğini mutlaka soruyor. Fazla ayrıntıya girmeden buna yanıt vermek için birkaç şeye dikkati çekmek gerek:

Her şeyden önce, gardiyanlar arasında, klinik anlamıyla sadist olanlar vardı.

İkincisi, gerçekten katı bir gardiyanlar grubuna ihtiyaç duyulduğu zaman mutlaka bu sadistler seçiliyordu.

Dondurucu ayazda iki saat çalıştıktan sonra, işyerinde, dal ve ağaç kabuklarıyla beslenen küçük bir sobanın başında birkaç dakika ısınmamıza izin verildiği zaman büyük bir sevinç yaşıyorduk. Ama her zaman, bu rahatlama fırsatını elimizden almayı büyük bir zevk aracı yapan bir usta bulunuyordu. Orada durmamızı yasaklamaları yetmiyormuş gibi, sobayı ters çevirip içindeki sıcacık ateşi kara buladıkları anda yüzlerinin yansıttığı haz öylesine açıktı ki! SS görevlileri, bir adamdan hoşlanmamaya başladıkları zaman, emirlerinde, sadistçe işkenceye tutkulu ve bu konuda oldukça uzman olan özel birisi mutlaka bulunuyor ve bu talihsiz tutuklu onun yanına gönderiliyordu.

Üçüncüsü, gardiyanların çoğunluğunun duyguları, kampın acımasız yöntemlerine her an artan oranlarda tanıklık ettikleri yıllar içinde köreliyordu. Ahlâki ve ruhsal açıdan katılaştan bu insanlar en azından sadistçe önlemlerde aktif bir rol oynamayı reddediyorlardı. Ama diğerlerinin bunları uygulamasına engel olmuyorlardı.

Dördüncüsü, gardiyanlar arasında bile bize acıyanların bulunduğunu belirtmek gerek. Burada sadece özgürlüğüme kavuştuğum kampın komutanına değineceğim. Özgürlükten sonra, bu komutanın, tutuklular için en yakın pazar kasabasından ilaç almak amacıyla kendi cebinden önemli miktarlarda para verdiği ortaya çıktı (daha önce bunu sadece kendisi de tutuklu olan kamp doktoru biliyormuş).⁵ Ama yine kendisi de bir tutuklu olan kıdemli kamp muhafızı, SS gardiyanlarından çok daha katıydı. Yakaladığı her fırsatta diğer tutuklulara dayak atıyor, buna karşılık kamp komutanı, bildiğim kadarıyla hiçbirimize karşı bir kez olsun el kaldırmamıştı.

Bir insanın kamp gardiyanı mı yoksa tutuklu mu olduğunu bilmenin, tek başına hemen hiçbir şey ifade etmediği açıktır. İn-

⁵ Bu SS komutanıyla ilgili ilginç bir olay, onun denetimi altındaki bazı Yahudi tutukluların kendisine yönelik tutumlarına dairdi. Savaşın sonunda Amerikan birlikleri kampımızdaki tutukluları serbest bırakınca, Macaristanlı üç genç Yahudi, bu komutanı Bavaria ormanlarında saklamış. Daha sonra bu SS komutanını yakalamaya hevesli olan Amerikan Kuvvetleri'nin komutanına gitmiş ve SS komutanının yerini bildiklerini, ancak bazı şartlarla söyleyebileceklerini anlatmışlar: Amerikalı komutanın, bu adama kesinlikle zarar verilmeyeceğine söz vermesi gerekiyormuş. Bir süre sonra Amerikalı komutan genç Yahudilere, yakalandığı takdirde bu SS komutanına zarar verilmeyeceğine söz vermiş. Amerikalı subay sözünü tutmakla kalmamış, aslında bu toplama kampının eski SS komutanı, bir anlamda eski görevine dönmüş; çünkü yakınlardaki Bavaria köylerinden giysi toplanmasına ve bunların, demiryolu istasyonuna varır varmaz doğrudan gaz odasına gönderildikleri için bizim kadar talihli olmayan diğer Auschwitz kampı sakinlerinden miras kalan giysiler içinde olan bizlere dağıtılmasına gözetimcilik etmişti.

sanca incelik bütün gruplarda, hatta bir bütün olarak kolayca aşılanabilecek gruplarda bile bulunabilir. Gruplar arasındaki sınır birbirine girmiştir, bu nedenle şunların melek, bunların şeytan olduğunu söyleyerek konuları basitleştirmememiz gerekir. Elbette kampın olanca etkisine karşın tutuklulara nazik olması, bir gardiyan ya da usta için önemli bir başarıydı; buna karşılık kendi arkadaşlarına kötü davranan bir tutuklunun adiliği, aşılanmaya çok daha layıktı. Açıkçası tutuklular, bu tür insanlardaki kişiliksizliği özellikle can sıkıcı buluyor, buna karşılık gardiyanlardan görülen en küçük nezaket karşısında bile derinden etkileniyordu. Bir keresinde, bir ustanın, kahvaltısından artırdığı bir parça ekmeği nasıl gizlice bana verdiğini anımsıyorum. O gün beni gözyaşlarına boğan, verilen bir parça ekmek değildi. Ekmeğin yanı sıra bu insanın bana verdiği insanca “bir şey”di: Armağana eşlik eden sözler ve bakışlar .

Bütün bunlardan, bu dünyada iki insan ırkı olduğunu, ama sadece iki ırk olduğunu -soylu insan “ırkı” ve soysuz insan “ırkı”- öğrenebiliriz. Her ikisi de her yerde bulunur, toplumun her kesimine sızar. Hiçbir grup sadece soylu ya da sadece soysuz insanlardan oluşmaz. Bu anlamda hiçbir grup “arı ırk” değildir ve bu nedenledir ki bazen kamp gardiyanları arasında da soylu birisine rastlanabiliyordu.

Toplama kampındaki yaşam, insan ruhunu değiştiriyor ve derinliklerini açığa çıkarıyordu. Bu derinliklerde de, yine kendi doğası içinde iyi ve kötünün bir karışımı olan aynı insan özelliklerinden başka bir şey bulunmaması şaşırtıcı mı? Bütün insanlarda iyiyi kötünden ayıran çatlak, en derinlere ulaşmakta ve toplama

kampının açığa çıkardığı uçurumun dibinde bile görünmektedir.

Böylece, bir toplama kampı psikolojisinin son bölümüne gelmiş bulunuyoruz: Serbest bırakılan bir tutuklunun ruhsal durumu. Doğaldır ki kişisel olması gereken özgürlük deneyimlerini tanımlarken, anlatımızın, büyük bir gerilimle geçen günlerden sonra kamp kapılarının üstünde beyaz bayrakların dalgalandığı sabaha ilişkin kısmından başlayacağız. Bu içsel olarak askıda olma durumunu, tam bir rahatlama (gevşeme) izlemişti. Ama sevinçten çılgına döndüğümüzü düşünmek yanlış olacaktır. O halde ne olmuştu?

Biz bitkin tutuklular, kampın kapılarına doğru sürünmeye başladık. Ürkekçe çevremize bakındık, sorgularcasına birbirimize baktık. Derken kamptan birkaç adım daha uzaklaşma cesaretini gösterdik. Bu kez hiçbir komut verilmediği gibi tekme ya da dipçikten kaçınmak için çabucak sıraya girmemize de gerek yoktu. Hayır! Bu kez gardiyanlar bize sigara tutuyordu! Gardiyanları zor tanıyabildik; çünkü telaşla sivil elbiseler giymişlerdi. Kamptan ayrılan bu yol boyunca ağır ağır yürüdük. Kısa bir süre sonra bacaklarımız ağrımaya, bükülmeye yüz tuttu. Ama topallayarak da olsa yürümeyi sürdürdük; kamp çevresini özgür insanların gözüyle ilk kez görmek istiyorduk. “Özgürlük.” Bu sözcüğü kendi kendimize tekrarladık, ama anlamını kavrayamıyorduk. Bu sözcüğü yıllar boyunca o kadar çok kullanmış, buna ilişkin öyle çok hayâl kurmuştuk ki, anlamını yitirmişti. Gerçekliği bilincimize işlemiyordu; özgür olduğumuz gerçeğini kavrayamıyorduk.

Çiçeklerle dolu çayirlara ulaştık. Orada olduklarını görüyor,

kavırıyorduk. Ama buna ilişkin içimizde hiçbir duygu yoktu. Rengârenk tüylü bir kuyruğu olan bir horozu görünce ilk neşe kıvılcımını yaşadık. Ama bu sadece bir kıvılcım olarak kaldı; henüz bu dünyaya ait değildik.

Barakamızda akşam tekrar bir araya gelince, birisi bir diğerine “Anlat bakalım, bugün eğlendin mi?” diye sordu gizlice.

“Doğrusu hayır!” diye karşılık verdi diğeri utana sıkıla, çünkü hepimizin benzer şeyler hissettiğini bilmiyordu. Kelimenin tam anlamıyla, eğlenme, hoşnut olma yeteneğimizi kaybetmiştik; bunu yavaş yavaş tekrar öğrenmemiz gerekecekti.

Özgürlüğüne kavuşan tutukluların yaşadığı şeye, psikolojik açıdan “kişiliksizleşme” denilebilir. Her şey, tıpkı rüyalarındaki gibi gerçekdışı, gerçeğe aykırı gözüküyordu. Gerçek olduğuna inanmıyorduk. Geçen yıllarda rüyalara nasıl da kanmıştık! Özgürlük gününün geldiğini, özgürlüğümüze kavuştuğumuzu, evlerimize döndüğümüzü, dostlarımızı selamlayıp karılarımızı kucakladığımızı, masanın başına oturup başımıza gelen her şeyi anlattığımızı düşlerdik; özgürlük gününü rüyalarımızda bile ne kadar sık görürdük! Derken uyanış işareti olan tiz bir düdük sesi kulaklarımızda çınlamış ve özgürlük rüyalarının sonu gelmişti. Rüya gerçek olmuştu. Ama gerçekten inanabildik mi?

Vücudun kitlemeleri ruhunkinden daha az oluyor. Vücudumuz, ilk andan başlayarak yeni özgürlüğün tadını çıkarıyordu. Saatlerce, günlerce, hatta gece yarıları, doymak bilmez bir iştahla yiyorduk. Tutuklulardan birisi bitişikteki dost bir çiftçi tarafından davet edildiği zaman, ara vermeksizin yiyor, kahve içiyor, tekrar yiyordu; bu da dilini çözüyor ve saatlerce konuşmasına

yol açıyordu. Yıllar süren ruhsal baskı, sonunda ortadan kalkmıştı. Onu dinleyenler, konuşmak zorunda olduğu, konuşma arzusunun karşı konulmaz olduğu izlenimini ediniyordu. Sadece kısa bir süre için bile (örneğin Gestapo tarafından sorguya çekilmek gibi) ağır baskı altında kalan ve benzer tepkiler veren insanlar tanımıştım. Birkaç gün geçiyor, sonunda tutuklunun sadece dili değil, içindeki bir şeyler de çözülüyor; derken garip bağlarından çözölen duygular dışarı akm ediyordu.

Özgürlüğe kavuştuktan birkaç gün sonra, bir gün, çiçekli çayırları geçip, kamp yakınlarındaki pazar kasabasına doğru kilometrelerce yürüdüm. Tarlakuşları gökyüzüne yükseliyordu, nesheli şarkılarını dinleyebiliyordum. Uzun süre kimseye rastlayamadım; geniş topraklardan, gökyüzünden, tarlakuşlarının verdiği şölerden ve mekân özgürlüğünden başka bir şey yoktu. Olduğum yerde durdum, çevreme, sonra gökyüzüne baktım ve diz çöktüm. O anda kendim ya da dünya hakkında hiçbir şey bilmiyordum, aklımda tekrarlayıp durduğum tek bir cümle vardı: “Daracık hücremden Tanrı’ya yakardım, o da bana özgürlükle yanıt verdi.”

Orada diz çökmüş halde ne kadar kaldığımı ve bu cümleyi kaç kere tekrarladığımı artık anımsamıyorum. Ama biliyorum ki o gün, orada, o saatte yeni yaşamım başlamıştı. Ta ki yeniden insan olana kadar, adım adım ilerledim.

Kamptaki son günlerin ağır ruhsal geriliminden sonrası (sinir savaşından ruhsal huzura dek geçen dönem), elbette engelsiz değildi. Özgürlüğüne kavuşan bir tutuklunun daha fazla ruhsal bakıma ihtiyaç duymadığını düşünmek hata olacaktır. Bu kadar

uzun bir süreyle böylesine ağır bir ruhsal baskı altında olan bir insanın, özellikle baskının birdenbire kalkması nedeniyle, özgürlüğünden sonra doğal olarak tehlikede olduğunu dikkate almak zorundayız. Bu tehlike (ruh sağlığı anlamında), vurgunun (dalgıç hastalığının) ruhsal karşılığıdır. Tıpkı çok büyük bir atmosfer basıncı altında bulunduğu dalgıç hücresinden birdenbire ayrılması halinde, dalgıcın fiziksel sağlığının tehlikeye girmesi gibi, ruhsal baskıdan birdenbire kurtulan bir insanın, ahlâki ve ruhsal sağlığı da hasar görebilir.

Bu ruhsal evrede, daha ilkel bir kişilik yapısına sahip olanların, kamp yaşamında kendilerini çevreleyen acımasızlıkların etkisinden kaçamadıkları gözlenmiştir. Artık özgür oldukları için, özgürlüklerini saygısızca ve acımasızca kullanabileceklerini düşündüler. Onlar için değişen tek şey, eskisi gibi baskı altında olmak yerine şimdi artık baskıcı olmalarıydı. Kasıtlı güç ve adaletsizliğin nesneleri değil, tahrikçileri olmuşlardı. Kendi davranışlarını, yine kendi yaşadıkları korkunç deneyimlerle haklı çıkarma yoluna gitmişlerdi. Bu da sık sık önemsiz olaylarda ortaya çıkıyordu. Bir arkadaşımınla birlikte, tarlaların arasından kampa doğru yürüyorduk, önümüze yeşil bir tarla çıktı. Otomatik olarak tarlaya girmekten kaçındım, ama arkadaşım kolumu kavrayıp beni ekili tarlaya soktu. Henüz yeşermekte olan ekini çiğnemememiz gerektiği konusunda bir şeyler kekeledim. Canı sıkıldı, öfkeyle bana baktı ve bağırdı: "Konuşma! Bizden yeterince şey alınmadı mı? Karım ve çocuğum gaz odasında öldü -başka şeyleri anmama gerek yok- ve sen birkaç yulaf sapını çiğnememi yasaklayacaksın!"

Bu insanlar, kendilerine kötülük yapılmış bile olsa, hiç kimsenin kötülük yapma hakkına sahip olmadığı yolundaki sıradan gerçeğe ancak yavaş yavaş döndürülebilirdi. Onları bu gerçeğe döndürmek için çaba göstermemiz gerekiyordu, aksi takdirde sonuçlar, birkaç bin yulaf sapının kaybedilmesinden çok daha kötü olacaktı. Kollarını sıvazlayıp sağ yumruğunu burnuma dayayarak, “Eve vardığım gün kana bulamazsam bu el kesilsin!” diye bağırarak bir tutukluyu şimdi bile görebiliyorum. Bunları söyleyen adamın kötü birisi olmadığını vurgulamak istiyorum. Kampta olduğu kadar sonraki yaşamda da en iyi yoldaşlarımdan birisiydi.

Ruhsal baskının birdenbire kalkmasından kaynaklanan ahlâki bozulmanın yanı sıra, özgür bırakılan tutuklunun kişiliğine zarar verebilecek iki temel deneyim daha vardı: Eski yaşamına döndüğü zaman yaşadığı içerleme ve hayâl kırıklığı.

Tutuklu ülkesine döndüğünde, orada karşılaştığı bir dizi şey içerleme yaratıyordu. Bir insan, dönüşünde birçok yerde sadece omuz silkmeye ve sıradan ifadelerle karşılandığını anladığı zaman, içerleme duymaya ve onca şeyi neden yaşadığını kendi kendine sormaya başlıyordu. Hemen her yerde aynı sözleri -“Bilmiyorduk,” veya “Biz de acı çektik”- duyunca, kendi kendine soruyordu: Gerçekten bana söyleyebilecekleri daha iyi bir şey yok mu?

Hayâl kırıklığı deneyimi farklıdır. Burada bu kadar acımasız gözükene, kişinin (yüzeysellikleri ve duygusuzlukları, kişinin sonunda bir kuyuya atlayıp insanları bir daha duymak ya da görmek istemediği duygusuna kapılmasına yol açacak kadar tiksindirici olan) kendi yurttaşları değil, kaderin kendisidir. Yıllar bo-

yunca, olası her türlü acının mutlak sınırına ulaştığını düşünen bir insan, şimdi acının sınırı olmadığını ve daha çok, daha yoğun acılar çekebileceğini anlıyordu.

Kamptaki bir insana cesaret vermeye yönelik çabalardan söz ederken, ona gelecekte arayabileceği bir şeyi göstermemiz gerektiğini söylemiştik. Yaşamın yine onu beklediğini, bir insanın dönüşünü beklediğini anımsatmamız gerekiyordu. Ama ya özgürlükten sonra? Kendilerini bekleyen hiç kimse olmadığını gören insanlar vardı. Kamptayken, tek başına anılarıyla cesaret bulduğu insanı arayan ve artık varolmadığını gören kişinin vay haline! Rüyalarındaki gün sonunda geldiğinde, özlediği onca şeyden hepten farklı bir şey bulan kişinin vay haline! Belki de bir otobüse atlamış, yıllarca hayâlinde gördüğü, sadece hayâlinde yaşattığı evine gitmiş, tıpkı rüyasında binlerce kez yapmayı özlediği gibi zili çalmış ve bulabildiği tek şey, kapıyı açması gereken insanın orada olmadığı ve bir daha da olmayacağı gerçeği olmuştur.

Kampta hepimiz birbirimize dünyadaki hiçbir mutluluğun, çektiğimiz acıları telafi edemeyeceğini söylemiştik. Mutluluk beklemiyorduk; bize cesaret veren, acımıza, özverimize ve ölümümüze anlam veren bu değildi. Yine de mutsuzluk için hazır değildik. Çok sayıda tutukluyu bekleyen bu hayâl kırıklığı, üstesinden gelmeyi çok zor buldukları ve bir psikiyatristin de üstesinden gelmek için yardımcı olmayı yine çok zor bulduğu bir yaşantıydı. Ama bunun psikiyatristi yıldırmaması, tersine ek bir uyarım sağlaması gerekiyordu.

Ama özgürlüğüne kavuşan tutukluların her birinin, geriye dönüp, kamp deneyimlerine baktıkları zaman, onca şeye nasıl

katlandığını artık anlayamayacağı bir noktaya ulaştığı gün geliyordu. Tıpkı her şeyin güzel bir rüya gibi gözöktüğü özgürlük gününün gelişi gibi, kampta yaşanan her şeyin bir kâbus gibi görüneceği gün de gelecekti.

Evine dönen tutuklu için, yaşanan onca şeyden çıkarılan onurlu deneyim, çekilen onca acıdan sonra Tanrı'dan başka hiçbir şeyden korkması gerekmediği yolundaki harika duyguydu.

2. Bölüm

GENEL İLKELERİYLE LOGOTERAPİ⁶

Kısa özyaşamöykümün okurları genellikle, tedavi öğretime ilişkin daha eksiksiz ve doğrudan bir açıklama istemektedir. Buna uygun olarak, *From Death-Camp to Existentialism (Ölüm Kampından Varoluşçuluğa)* adlı kitabımın özgün basımına, logoterapiye ilişkin kısa bir bölüm ekledim. Ama bu yeterli değildi konuyu daha geniş çaplı ele almam yolundaki isteklerle kuşatıldım. Bu nedenle bu basımda, açıklamamı tamamen yeniden yazdım ve önemli ölçüde genişlettim.

Bu, kolay bir iş değildi. Okura, Almanca'da yirmi cilt gerektiren onca malzemeyi kısa bir bölümde aktarmak, neredeyse umutsuz bir işti. Viyana'daki büroma gelip "Söyleyin doktor, siz psikanalist misiniz?" diye soran Amerikalı bir doktoru anımsadım. Ona, "Tam anlamıyla psikanalist değil; ama psikoterapist diyelim," diye karşılık vermiştim. Bunun üzerine soru sormayı sürdürdü: "Hangi ekolü savunuyorsunuz?" Ben de "Kendi teorimi; adına logoterapi deniliyor," diye yanıtladım. "Bana bir cümleyle logoterapinin ne olduğunu anlatabilir misiniz?" diye sürdürdü konuşmasını, "En azından psikanalizle logoterapi ara-

6 Gözden geçirilip güncelleştirilen bu bölüm, ilk önce *İnsanın Anlam Arayışı*'nın 1962 basımında, "Logoterapinin Temel Kavramları" başlığıyla çıkmıştır.

sındaki fark nedir?” “Evet,” diye karşılık verdim, “Ama her şeyden önce bana bir cümleyle psikanalizin özünün ne olduğunu anlatabilir misiniz?” dedim. Şöyle yanıtladı: “Psikanaliz sırasında, hastanın divana uzanıp, bazen söylenmesi hiç hoş olmayan şeyleri anlatması gerekir.” Bunun üzerine şu açıklamayı yaptım: “Logoterapide ise hasta dik oturabilir, ama bazen duyulması hiç hoş olmayan şeyleri duyması gerekir.”

Elbette bu sözler nükteci bir tavırla söylenmişti ve logoterapinin özünü vermiyordu. Ne var ki psikanalize kıyasla daha az geçmişe yönelik ve daha az içe dönük olan logoterapi bir yöntem olarak düşünüldüğünde, yukarıdaki sözlerde bir gerçek payı vardır. Logoterapi daha çok gelecek üzerinde, yani hasta tarafından gelecekte yerine getirilecek anlamlar üzerinde odaklaşır (gerçekten de logoterapi anlam merkezli bir psikoterapidir). Aynı zamanda logoterapi, nevrozların gelişmesinde böylesine büyük bir rol oynayan bütün kısır döngülü oluşumları ve geri-denetim (feedback) mekanizmalarını odaktan çıkarır. Böylece nevrotik bireyin tipik benmerkezcilliği, sürekli olarak beslenmek ve pekiştirilmek yerine, parçalanma sürecine girer.

Kuşkusuz, böyle bir ifade konuyu çok fazla basitleştirmektedir; ancak logoterapideki hasta, yaşamının anlamıyla karşı karşıya getirilir ve bu anlama yönlendirilir. Ve hastanın bu anlamın farkına varmasını sağlamak, nevrozunu yenebilme yetisine oldukça katkıda bulunabilmektedir.

Teorime isim olarak neden “logoterapi” terimini kullandığımı açıklamama izin verin. Logos “anlam” anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. “Logoterapi” ya da bazı otoritelerce “Üçüncü Viya-

na Psikoterapi Okulu” olarak adlandırılan teorinin, insan varoluşunun anlamı kadar, insanın böyle bir anlama yönelik arayışı üzerinde de odaklaşmaktadır. Logoterapiye göre, kişinin kendi yaşamında bir anlam bulma arayışı, insandaki temel güdülendirici güçtür. Freudcu psikanalizde merkezi bir öneme sahip haz ilkesine (ya da buna haz istemi de diyebiliriz) karşıtlık içinde olduğu kadar, Adlerci psikolojinin dayandığı “üstünlük arayışı”na (buna üstünlük istemi de diyebiliriz) da karşıt bir anlam istemin-den söz etmemin nedeni işte budur.

ANLAM İSTEMİ

İnsanın anlam arayışı, içgüdüsel itkilerin “ikincil bir ussallaştırması” değil, yaşamındaki temel bir güdüdür. Bu anlam, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir oluşuyla ve böyle olması gereğiyle, eşsiz ve özel bir yapıdadır; ancak o zaman bu, kişinin kendi anlam istemini doyuran bir önem kazanabilmektedir. Bazı otoritelere göre anlamlar ve değerler, “savunma mekanizmalarından, tepki oluşumlarından ve yüceltmelerden öte bir şey değildir.” Ama bana göre, ben, sadece “savunma mekanizmalarım” uğruna yaşamak istemeyeceğim gibi, sadece “tepki oluşumlarım” uğruna ölmeye de hazır değilim. Öte yandan insan, kendi ideal-leri ve değerleri için yaşayabilme, hatta ölme yetisine sahiptir.

Fransa’da birkaç yıl önce bir kamuoyu araştırması yapılmıştı. Bu araştırmaya göre insanların yüzde 89’u, insanın, uğruna yaşayacağı “bir şey”e ihtiyaç duyduğunu kabul etmişti. Buna ek olarak, araştırmaya katılanların yüzde 61’i, yaşamlarında, uğruna öl-

meye bile hazır oldukları bir şey ya da bir insan bulunduğu yolunda sözler söylemiştir. Bu araştırmayı Viyana'daki hastane bölümünde hem hastalara hem de personele uyguladım; elde edilen sonuç, Fransa'da taranan binlerce insandan alınan sonuçla pratik anlamda aynıydı, aradaki tek fark, sadece yüzde 2'lik bir farktı.

Bir başka istatistiksel araştırma da kırk sekiz üniversitede, 7948 öğrenci üzerinde, Johns Hopkins Üniversitesi'nden sosyal bilimciler tarafından yürütülmüştür. Hazırladıkları ön rapor, Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü adına yapılan iki yıllık bir araştırmanın bir parçasıdır. Kendileri için neyin “çok önemli” olduğu sorulduğunda, öğrencilerin yüzde 16'sı “çok para kazanmak”, buna karşılık yüzde 78'i “yaşamımda bir amaç ve anlam bulmak” şikkını işaretlemiştir.

Elbette bireyin değerlere yönelik ilgisinin gerçekte gizli iç çatışmaları için bir kamuflej olduğu durumlar bulunabilir; ama böyle bile olsa, bunlar, kural olmaktan çok, istisnaya karşılık gelmektedir. Bu tür durumlarda gerçekte sahte değerlerle uğraşmak zorundayız; bu sahte değerlerin ortaya çıkarılması (maskesinin düşürülmesi) gerekir. Bu noktada durulmadığı takdirde “maske düşüren psikoloğun” gerçekte maskesini düşürdüğü tek şey, kendi “gizli güdüsü” olur, yani insanda gerçek olan, gerçekten insanca olan şeylere yönelik kendi bilinçsiz küçümseme ihtiyacı.

VAROLUŞSAL ENGELLENME

İnsanın anlam istemi (*will to meaning*) de engellenebilir, bu durumda logoterapi “varoluşsal engellenme”den söz eder. “Varo-

luşsal” terimi üç şekilde kullanılabilir: 1. Kendisini, yani özellik-
le insan olma durumunu anlatmak için; 2. Varoluşun anlamı için
ve 3. Kişisel varoluşta somut bir anlam bulmaya yönelik arayış,
yani anlam istemi anlamında.

Varoluşsal engellenme de nevroza yol açabilir. Bu tip nevroz-
lar için logoterapi, geleneksel anlamdaki, yani ruhsal kökenli
(psikojenik) nevrozlara karşıtlık içinde, “noöjenik nevrozlar” te-
rimini kullanmaktadır. Noöjenik nevrozların kökeni, insan olu-
şunun ruhsal boyutunda değil, “noöjenik” (Yunanca zihin anla-
mına gelen *noos* sözcüğünden) boyutunda yatmaktadır. Bu,
özellikle insan boyutuyla ilgili herhangi bir şeyi gösteren bir baş-
ka logoterapi terimidir.

NOÖJENİK NEVROZLAR

Noöjenik nevrozlar, itkilerle içgüdüler arasındaki çatışmalar-
dan değil, daha çok varoluşsal sorunlardan kaynaklanmaktadır.
Bu tür sorunlar arasında anlam isteminin engellenmesi büyük bir
rol oynamaktadır.

Noöjenik durumlarda uygun ve doğru terapinin genelde psi-
koterapi değil, logoterapi olduğu açıktır, yani özellikle insan bo-
yutuna girme cesaretini gösteren bir terapidir.

Aşağıdaki olayı anmama izin verin: Viyana’daki ofisime, New
York’ta beş yıl önce başladığı psikanalitik terapisini sürdürmek
amacıyla, yüksek düzeyde Amerikalı bir diplomat geldi. Başlar-
ken, niçin analize devam etmesinin gerekli olduğunu düşündü-
ğünü, her şeyden önce de neden analize başladığını sordum.

Hastanın kariyerinden hoşnut olmadığı ve Amerika'nın dış politikasına uymayı zor bulduğu ortaya çıktı. Ne var ki, analisti ona, babasıyla uzlaşması gerektiğini tekrar tekrar anlatıp durmuş; çünkü ona göre ABD Hükümeti gibi diplomatın üstleri de birer baba imajından “başka bir şey değildir,” dolayısıyla işinden memnun olmamasının nedeni bilinçdışında babasına karşı beslediği nefrettir. Beş yıl süren analiz boyunca hasta, sembollerden ve imgelerden oluşan ağaçlara bakmaktan, gerçeklik ormanını göremeyecek duruma gelinceye kadar, analistin yorumlarını kabul etmeye zorlanmış. Birkaç görüşmeden sonra, mesleğinin, anlam istemini engellediği ve gerçekte başka bir işle uğraşmayı özlediği açıklık kazandı. Mesleğini bırakıp bir başka iş tutmaması için hiçbir neden yoktu, o da bunu yaptı ve son derece doyurucu sonuçlar aldı. Son günlerde bildirdiği kadarıyla, bunu izleyen son beş yıl içinde yeni işinden memnun kalmış. Bu olayda bir nevrozla karşı karşıya olduğum konusunda kuşkuluyum, bu nedenle söz konusu adamın ne psikoterapiye ne de logoterapiye ihtiyaç duyduğunu düşünmüştüm; bunun, onun gerçekte bir hasta olmaması gibi basit bir nedeni vardı. Her çatışma zorunluluk gereği nevrotik değildir; bir ölçüde çatışma normal ve sağlıklıdır. Benzer bir şekilde acı çekmek her zaman için patolojik bir olgu değildir; acı, nevrotik bir semptom (belirti) olmaktan çok, özellikle varoluşsal engellenmeden kaynaklanıyorsa, insanca bir başarı da olabilir. İnsanın kendi varoluşuna anlam bulma arayışının, hatta buna yönelik kuşkusunun, her durumda bir hastalıktan kaynaklandığını ya da böyle bir hastalığa yol açtığını kesinlikle reddediyorum. Varoluşsal engellenme kendi içinde pato-

lojik (hastalıklı) olmadığı gibi patojenik (hastalık yaratıcı) da değildir. Bir insanın, yaşamın yaşamaya değer oluşuna ilişkin kaygısı, hatta umutsuzluğu, varoluşsal bir bunaltıdır. Ama kesinlikle bir ruh hastalığı değildir. Böyle bir şeyi ruh hastalığı terimiyle yorumlayan bir doktor, hastasının varoluşsal umutsuzluğunu, uyuşturucu ilaçlar yığınının altına gömebilir. Bunun yerine onun görevi, varoluşsal gelişim ve gelişme krizi boyunca hastaya yol göstermektir.

Logoterapi, hastaya kendi yaşamında anlam bulması için yardım etmeyi bir görev saymaktadır. Logoterapi, hastanın, kendi varoluşunun gizli logos'unun (anlamının) farkına varmasını sağlaması ölçüsünde analitik bir süreçtir. Bu kadarıyla logoterapi psikanalize benzer. Ne var ki, bireyin bilinç altındakileri bilince çıkarma çabasında, logoterapi kendini bilinç altındaki içgüdüsel olgularla kısıtlamak yerine, anlam istemi kadar bireyin kendi varoluşunun potansiyel anlamı gibi varoluşsal gerçeklikleri de dikkate alır. Ne var ki terapi sürecinde nöolojik boyutu ele almaktan kaçınan bir analiz bile, hastanın, varlığının derinliklerinde gerçekte özlediği şeylerin farkına varmasına çalışır. Logoterapi, insanı, temel ilgisi sadece itkilerinin ve içgüdülerinin doyumu ve giderilmesinden ya da id'in, egonun veya süperegonun çatışan istekleri arasında sadece uzlaşma sağlamaktan ya da sadece topluma ve çevreye uyum sağlamaktan ve uyarlamaktan değil, bir anlam bulma çabasından oluşan bir varlık olarak görmesi ölçüsünde psikanalizden ayrılmaktadır.

NOÖ-DİNAMİKLER

Kuşkusuz insanın anlam arayışı içsel denge yerine içsel gerilim yaratabilir. Ne var ki, ruh sağlığının vazgeçilmez ön koşulu da işte bu gerilimdir. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki dünyada, kişinin en kötü şartlarda bile yaşamını sürdürmesine, yaşamında bir anlam olduğu bilgisi kadar etkili bir şekilde yardımcı olan başka hiçbir şey yoktur. Nietzsche'nin şu sözlerinde bilgelik vardır: "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasıl'a dayanabilir." Bu sözlerde her psikoterapi için geçerli olan bir parola görebiliyorum. Nazi toplama kamplarında, yerine getirilmesi gereken görevleri olduğunu bilen insanların, yaşama şansı en yüksek olan insanlar olduklarını gözlemek olasıydı. O günden beri, toplama kamplarına ilişkin yazılan diğer kitapların yazarları, ayrıca Japon, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam savaş tutuklusu kamplarında yapılan psikiyatrik araştırmalar da aynı sonuca varmıştır.

Kendi adıma, Auschwitz Toplama Kampı'na alındığımda, yaya hazır olan kitabımın metnine el konmuştu.⁷ Kuşkusuz, bu metni tekrar yazmaya yönelik derin arzum, yaşadığım kampın ağır şartlarında hayatta kalmama yardım etti. Örneğin, Bavaria'daki bir kampta tifüs ateşiyle hasta düşünce, özgürlük gününe kadar yaşayabildiğim takdirde kitabı tekrar yazabilmek amacıyla, küçük kâğıt parçalarına sürekli not alıyordum. Bavaria Toplama Kampları'mn karanlık barakalarının arkasında kaybettiğim kitabı yeniden yazma işinin, kardiyovasküler çöküş tehlikesinin üstesinden gelmeme yardım ettiğinden eminim.

⁷ Bu, 1955 yılında Alfred A. Knopf, New York tarafından yayımlanan ilk kitabımın *The Doctor and the Soul : An Introduction to Logotherapy* adını taşıyan İngilizce çevirisiydi.

Bu nedenle ruh sağlığının, belli bir gerilim ölçüsüne, kişinin ulaşmış olduğu şeyle ulaşması gereken arasındaki ya da o anda ne olduğuyla olması gereken arasındaki gerilime dayandığı görülebilir. Bu tür bir gerilim insanda yapısaldır ve bu nedenle ruh sağlığında vazgeçilmezdir. O halde insana, kendi yaşamına bir anlam vermesi konusunda meydan okumakta tereddüt etmememiz gerek. Ancak bu yolla, insanın anlam istemini uyku (gizlilik) durumundan uyandırabiliriz. Ruh sağlığı konusunda insanın her şeyden önce dengeye ya da psikolojideki deyişle “homeostasis”e, yani, gerilimsiz bir duruma ihtiyaç duyduğunu varsaymanın, tehlikeli bir sonuçlandırma olduğunu düşünüyorum. İnsanın gerçekte ihtiyaç duyduğu şey, gerilimsiz bir durum değil, daha çok, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef, özgürce seçilen bir amaç için uğraşmak ve mücadele etmektir. İhtiyaç duyduğu şey, her ne pahasına olursa olsun gerilimi boşaltmak değil, onun tarafından yerine getirilmeyi bekleyen potansiyel bir anlamın çağrısıdır. İnsanın ihtiyaç duyduğu şey, homeostatis değil, benim “noö-dinamikler” dediğim şeylerdir. Yani kutbun birinin yüklenecik anlamla, diğerinin de anlamı verecek kişiyle temsil edildiği çift kutuplu bir gerilim alanındaki varoluşsal dinamiklerdir. Bunun, sadece normal koşullar için geçerli olduğu düşünülmemelidir; bu, nevrotik bireylerde çok daha fazla geçerlidir. Bir mimar eski bir kemeri güçlendirmek istediği zaman kemerin üzerindeki yükü arttıracaktır, çünkü böylece parçalar daha sağlam bir şekilde birleşir. Bu nedenle terapistler, hastalarının ruh sağlığını güçlendirmek istedikleri takdirde, kişinin kendi yaşamının anlamı doğrultusunda, yeniden yöneliş yoluyla belli ölçülerde

gerilim yaratmaktan korkmamalıdır.

Anlam yönelişinin yararlı etkisini böylece gösterdikten sonra, bugün birçok hastanın şikâyetçi olduğu bir duygunun, yani, yaşamlarının hepten ve nihai anlamsızlığı duygusunun zararlı etkilerine geçmek istiyorum. Bu hastalar, uğruna yaşamaya değer bir anlam bilincinden yoksundurlar. Kendi içlerindeki bir boşluk duygusunun altında ezilmektedirler. Benim “varoluşsal boşluk” (vakum) dediğim bir duruma yakalanmışlardır.

VAROLUŞSAL BOŞLUK

Varoluşsal boşluk, yirminci yüzyılın yaygın bir olgusudur. Bu anlaşılır bir şeydir; bunun nedeni, gerçek bir insan olduktan sonra insanın yaşadığı iki yönlü bir kayıp olabilir. Tarihin şafağında insan, bir hayvanın davranışlarını belirleyen ve güvence altına alan bazı hayvanca içgüdülerini kaybetmiştir. Cennet gibi, bu güvenlik de insana sonsuza kadar kapanmıştır; insan seçim yapmak zorundadır. Ne var ki buna ek olarak insan, davranışlarını yönlendiren geleneklerin hızla azaldığı son gelişme döneminde, bir başka kayıpla daha yüz yüze gelmiştir. Hiçbir içgüdü ona ne yapacağını söylemez. Hiçbir gelenek ona ne yapması gerektiğini söylemez; bazen neyi arzuladığını bile bilmez. Bunun yerine ya diğer insanların yaptığı şeyleri arzular (uydumculuk) ya da diğer insanların kendisinden yapmasını istedikleri şeyleri yapar (totalitercilik).

Son zamanlarda yapılan istatistiksel bir araştırma, Avrupalı öğrencilerin arasında yüzde 25'inin şöyle ya da böyle belirgin bir

varoluşsal boşluk gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Amerikalı öğrencilerde bu, yüzde 60 olarak gözlenmiştir.

Varoluşsal boşluk temel olarak kendini can sıkıntısı durumunda dışavurur. İnsanlığın, bunaltı ve can sıkıntısından oluşan iki uç arasında sonsuza kadar mekik dokumaya mahkûm olduğunu söyleyen Schopenhauer'i anlayabiliriz. Gerçekte bugün can sıkıntısı, bunaltıdan daha çok soruna yol açmakta ve elbette psikiyatristlere, çözüm bekleyen daha çok sorun sunmaktadır. Ve bu sorunlar giderek daha çok belirleyici olmaktadır, çünkü ilerleyen otomasyon, bir olasılıkla, ortalama çalışanın boş zamanında büyük bir artışa yol açacaktır. Bunun üzücü olan yanı, bu insanların, yeni kazandıkları boş zamanlarında ne yapacaklarını bilmemeleridir.

Örneğin, "Pazar günü nevrozu"nu, yani hafta içinin yoğun işlerinin telaşından sıyrılan ve kendi içlerindeki boşluk belirginleştiği zaman yaşamlarının içerikten yoksun olduğunun farkına varan insanların yaşadığı tatil depresyonunu ele alın. Birçok intihar olayı, bu varoluşsal boşluğa (vakuma) bağlanabilir. Depresyon, saldırganlık, uyuşturucu vb. alışkanlığı gibi bu türden yaygın olguları, bunların altında yatan varoluşsal boşluğu kavrayamadığımız sürece anlayamayız. Bu ayrıca emeklilerin ve yaşlı insanların yaşadığı krizler için de geçerlidir.

Ayrıca varoluşsal boşluğun kendini gösterdiği çeşitli maskeler ve kılıflar da söz konusudur. Bazen engellenen anlam istemi, en ilkel güç istemi olan para istemi de dahil olmak üzere, bir güç istemi ile temsili bir yoldan dengelenir. Diğer durumlarda, engellenen anlam isteminin yerini haz istemi alır. Varoluşsal engellen-

menin birçok durumda cinsel dengeleme ile sonuçlanmasının nedeni budur. Bu tür durumlarda cinsel libidonun, varoluşsal boşlukta serpilip yayıldığını gözlemleyebiliriz.

Nevrotik durumlarda benzer bir olay baş gösterir. Daha sonra değineceğim bazı yeni denetim mekanizmaları ve kısır döngü oluşumları vardır. Ne var ki, bu semptomolojinin, bir varoluşsal vakuma sızdığı ve burada gelişmeyi sürdürdüğü tekrar tekrar gözlenebilir. Bu tür hastalarda ele almak zorunda olduğumuz şey, nöjenik nevroz değildir. Buna karşın logoterapiyi psikoterapiye destek olarak kullanmadığımız takdirde, hastanın durumun üstesinden gelmesini kesinlikle başaramayız. Çünkü varoluşsal boşluğu doldurmak yoluyla hastanın, ileride geri tepmeler yaşaması önlenmiş olur. Bu nedenle logoterapi sadece nölojik olaylar için değil, ayrıca psikojenik (ruhsal kökenli), hatta somatojenik (bedensel kökenli) (yalancı) nevroz olayları için de tavsiye edilmektedir. Bu ışık altında bakıldığında Magda B. Arnold'un bir ifadesi haklılık bulmaktadır: "Ne kadar kısıtlı olursa olsun, her terapinin bir açıdan ayrıca logoterapi olması gerekir."⁸

Hastanın, yaşamın anlamının ne olduğunu sorması halinde ne yapabileceğimize bir bakalım.

YAŞAMIN ANLAMI

Bir doktorun bu soruya genel terimlerle cevap verebileceğinden kuşkuluyum. Çünkü yaşamın anlamı insandan insana, günden güne, saatten saate farklılık gösterir. Bu nedenle önemli

8 Magda B. Arnold ve John A. Gasson, *The Human Person*, Ronald Press, New York, 1954, sf. 618.

olan, genelde yaşamın anlamı değil, daha çok belli bir anda bir insanın yaşamının özel anlamıdır. Sorunu genel terimlerle ortaya koymak, bir satranç şampiyonuna sorulan soruyla kıyaslanabilir: “Söyleyin Ustam, dünyadaki en iyi hamle nedir?” Bir maçtaki belli bir durumdan ve rakibin özel kişiliğinden bağımsız bir en iyi hamle ya da iyi bir hamle diye bir şey kesinlikle yoktur. Aynı şey insanın varoluşu için de geçerlidir. Kişinin, soyut bir “yaşamın anlamı” arayışına girmemesi gerekir. Herkesin yaşamında özel bir mesleği veya uğruna çaba harcanacak bir misyonu, yerine getirilmeyi bekleyen somut bir görevi vardır. Ne onun yeri değiştirilebilir ne de yaşam tekrarlanabilir. Bu nedenle herkesin işi, bunu yürütmeye yönelik özel fırsatları kadar eşsizdir.

Yaşamdaki her durum insana meydan okuduğu ve çözülecek bir sorun getirdiği için, yaşamın anlamı sorunu gerçekte tersine çevrilebilir. Nihai anlamda kişinin, yaşamın anlamının ne olduğunu sormaması, bunun yerine bu sorunun muhatabının kendisi olduğunu kavraması gerekir. Tek kelime ile her insan yaşam tarafından sorgulanır ve herkes, sadece kendi yaşamı için cevap verirken yaşama cevap verir; sadece sorumlu olarak bunu yapabilir. Bu nedenle logoterapi insan varoluşunun özünü, sorumlulukta görmektedir.

VAROLUŞUN ÖZÜ

Sorumluluk üzerindeki bu vurgulama, logoterapinin kategorik koşulunda kendini göstermektedir. “İkinci defa yaşıyormuşçasına ve ilk kez şimdi yapmak üzere olduğunuz gibi hatalı ha-

reket etmişçesine yaşayın!” Bana öyle geliyor ki başka hiçbir şey insanın sorumluluk duygusunu, onu ilk önce şu anm geçmiş olduğunu ve daha sonra da geçmişin değiştirilip düzeltilebileceğini düşünmeye çağıran bu özdeyiş kadar iyi kamçileyamaz. Bu algı kişiyi, yaşamın belirli (sınırlı) oluşuyla olduğu kadar, hem kendi yaşamıyla hem de kendisiyle ne yapacağının belirleyiciliğiyle karşı karşıya getirir.

Logoterapi, hastanın kendi sorumluluklarının tam olarak farkına varmasını sağlamaya çalışır; bu nedenle, kişiye, neye karşı, ne için ya da kime karşı sorumlu olduğunu anlaması seçeneğinin bırakılması gerekir. Psikoterapistler arasında, hastalarına değer yargıları empoze etmeye en az eğilimli olanların logoterapistler olmasının nedeni budur. Çünkü hastanın yargılama sorumluluğunu doktora yüklemesine kesinlikle izin vermeyecektir.

Dolayısıyla kendi yaşam görevinin topluma karşı mı, yoksa kendi bilincine karşı mı sorumlu olarak yorumlanacağına karar vermek hastaya düşmektedir.

Logoterapi öğretmediği gibi vaaz da vermez. Mantık yürütmekten olduğu kadar ahlâki değerleri canlandırmaktan da uzaktır. Benzetme yapılacak olursa, logoterapistin rolü, bir ressamdan çok bir göz uzmanının oynadığı roldür. Ressam bize, dünyayı kendi gördüğü haliyle aktarmaya, göz uzmanı ise dünyayı gerçekte olduğu gibi görmemizi sağlamaya çalışır. Logoterapistin rolü, hastanın görüş alanını, potansiyel anlam spektrumunun tamamının bilinçli ve görülebilir olması için genişletmekten oluşmaktadır.

İnsanın sorumlu olduğunu ve yaşamının potansiyel anlamını

gerçekleştirmesi gerektiğini söyleyerek, yaşamın gerçek anlamının kapalı bir sistemmiş gibi kişinin kendi içinde ya da kendi ruhunda değil, dünyada keşfedilmesi gerektiğini vurgulamak istiyorum. Bu temel özelliğe “insan varoluşunun kendini aşkınlığı” diyorum. Bu, insan olma gerçeğinin her zaman için, bu ister bir anlam ister karşılaşılabilecek bir insan olsun, kişinin kendi dışındaki bir şeye ya da birisine yöneldiği anlamına gelmektedir. Kişi, hizmet edeceği bir davaya ya da seveceği bir insana kendini adayarak ne kadar çok kendini unutursa, o kadar çok insan olur ve kendini de o kadar çok gerçekleştirir. Kendini gerçekleştirme denilen şey, hiç de ulaşılabilir bir şey değildir. Bunun da basit bir nedeni vardır: Kişi buna ulaşmak için ne kadar çok uğraşırsa, bunu da o kadar çok kaçıracaktır. Başka bir deyişle, kendini gerçekleştirme, sadece kendini aşmanın bir yan ürünü olarak olasıdır.

Bu noktaya kadar, yaşamın anlamının her zaman değiştiğini, ancak hiçbir zaman yok olmadığını göstermiş bulunuyoruz. Logoterapiye göre bu yaşam anlamını üç farklı yoldan keşfedebiliriz: 1. Bir eser yaratarak ya da bir iş yaparak; 2. Bir şey yaşayarak ya da bir insanla etkileşerek; 3. Kaçınılmaz acıya yönelik bir tavır geliştirerek. Bunlardan ilki, yani başarı yolu, oldukça açıktır. İkinci ve üçüncü ise, biraz daha ayrıntı gerektirmektedir.

Yaşamda anlam bulmanın ikinci yolu, bir şey -iyilik, doğruluk, güzellik gibi- yaşamak, doğayı ve kültürü yaşamak, son ve bir o kadar önemlisi de olanca eşsizliğiyle bir insanı yaşamaktır. Yani onu sevmektir.

SEVGİNİN ANLAMI

Bir başka insanı, kişiliğinin en derindeki çekirdeğinden kavramanın tek yolu sevgidir. Sevmediği sürece hiç kimse, bir başka insanın özünün tam olarak farkına varamaz. Sevgisi yoluyla insan, sevilen kişideki temel kişilik özelliklerini ve eğilimlerini görebilecek duruma gelir ve dahası, ondaki gerçekleşmemiş olan ancak gerçekleştirilmesi gereken potansiyelleri görür. Ayrıca sevgisi yoluyla kişi, sevdiği insanın bu potansiyelleri gerçekleştirmesini sağlar. Sevdiği insanın, ne olabileceğinin ve ne olması gerektiğinin farkına varmasını sağlayarak, potansiyellerini gerçekleştirmesini sağlar.

Logoterapide sevgi, yüceltme anlamında cinsel itkilerin ve içgüdülerin sadece bir yan olgusu (epifenomen)⁹ olarak yorumlanamaz. Sevgi de cinsellik kadar temel bir olgudur. Normalde seks, sevgi için bir dışavurum biçimidir. Seks, bir sevgi aracı olur olmaz ya da sadece bir sevgi aracı olduğu sürece haklı görülür, hatta meşrulaştırılır. Bu nedenle sevgi, seksin sadece bir yan etkisi olarak anlaşılmaz; daha çok seks, adına sevgi denilen nihai birliktelik deneyimini dışavurmanın bir yolu olarak görülür.

Yaşamda bir anlam bulmanın üçüncü yolu, acı çekmektir.

ACININ ANLAMI

Umutsuz bir durumla karşılaştığımız, değiştirilemeyecek bir kaderle yüz yüze geldiğimiz zaman bile, yaşamda bir anlam bu-

⁹ Temel bir olgunun sonucu olarak baş gösteren bir olgu.

labileceğimizi asla unutmayalım. Çünkü o zaman önemli olan şey, kişisel bir trajediyi bir zafere, kendi zor durumunu bir insan başarısına dönüştürmek ve sadece insana özgü eşsiz insan potansiyeli olabildiğince göğüslemektir. Artık bir durumu değiştiremeyecek bir noktaya geldiğimiz -örneğin tedavisi olanaksız bir kanser gibi iyileşme şansı olmayan bir hastalığı düşünün- zaman kendimizi değiştirme yoluna gideriz.

Açık bir örnek vermeme izin verin: Bir keresinde, pratisyen hekim olarak çalışan yaşlı birisi yaşadığı ağır depresyon nedeniyle bana geldi. İki yıl önce ölen ve her şeyden çok sevdiği karısını kaybetmeye alışamamıştı. Ona nasıl yardım edebilirdim? Ona ne söyleyebilirdim? Bir şey söylemekten kaçındım, ancak onu şu soruyla karşı karşıya getirdim: “Sen ondan önce öleseydin ve karının seni yaşatmak zorunda olsaydı ne olurdu Doktor?” “Ah!” diye karşılık verdi, “Bu onun için korkunç olurdu; ne kadar acı çekti!” Bunun üzerine, “Görüyorsunuz ya Doktor, onu bu acıdan kurtaran sizsiniz; elbette bunun bedeli de şimdi sizin onu yaşatmak ve yasını tutmak zorunda olmanız,” dedim. Tek kelime etmeksizin elimi sıktı ve büromdan ayrıldı. Her nasılsa acı, bir özverinin anlamı gibi, bir anlam bulduğu anda acı olmaktan çıkıyor.

Elbette kesin anlamı içinde bu bir terapi değildir, çünkü her şeyden önce doktorun umutsuzluğu bir hastalık değildi ve ikincisi, kaderini değiştiremez, karısını diriltemezdim. Ama değişmez kaderine yönelik tutumunu değiştirmeyi başardığım andan sonra, çektiği acıda en azından bir anlam bulabilmiştir. Logoterapinin temel ilkelerinden birisi, insanın temel uğraşının haz al-

mak ya da acıdan kaçınmak değil, yaşamında bir anlam bulmak olduğunu göstermektir. İnsanın, elbette acısının bir anlamı olması koşuluyla, acı çekmeye hazır olmasının nedeni budur.

Ama şuna kesin olarak açıklık kazandıralım: Anlam bulmak için acı çekmek kesinlikle gerekli değildir. Ben sadece, acıya rağmen anlamın olası olduğunu -elbette acının kaçınılmaz olması koşuluyla- vurgulamak istiyorum. Acının kaçınılabılır olduğu durumlarda yapılacak en anlamlı şey, ister ruhsal veya fiziksel, ister politik olsun, acıya yol açan nedeni ortadan kaldırmak olacaktır. Gereksiz yere acı çekmek, kahramanca değil, mazoşistçe bir tutumdur.

Georgia Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan Edith Weisskopf-Joelsen, logoterapi üzerine yazdığı bir makalesinde, "Mevcut ruh sağlığı felsefemiz, insanların mutlu olması gerektiği, mutsuzluğun bir uyumsuzluk belirtisi olduğu görüşünü vurgulamaktadır. Böyle bir değer sistemi, kaçınılmaz mutsuzluğun yükünün, mutsuz olmaktan ötürü mutsuz olma nedeniyle artırılması gerçeğinden sorumlu olabilir,"¹⁰ der. Bir başka makalesinde, logoterapinin, "Acı çeken ve bundan kurtulması olanaksız olan insana, bu acıyı alçaltıcı bulduğu için mutsuz olmakla kalmayıp, mutsuzluğundan ötürü bir de utanmak yerine, çektiği acıyla gurur duyması ve bunu onur verici bir şey olarak değerlendirmesi için pek fırsat tanımayan günümüz Amerikan kültüründeki bazı sağlıksız eğilimlerin dengelenmesine yardım edebileceğini"¹¹ dile getirir.

10 "Some Comments on a Viennese School of Psychiatry," *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51 (1955), sf. 701-3.

11 "Logoterapy and Existential Analysis," *Acta Psychotherapeutica*, 6 (1958), sf. 193-204.

Kişinin, kendi işini yapma ya da yaşamından zevk duyma fırsatından mahrum edildiği durumlar vardır; ancak hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacak olan şey, acının kaçınılmazlığıdır. Cessurca acı çekmeyi kabul edince, yaşam da son ana kadar bir anlamaya sahip olur ve bu anlamı kelimenin tam anlamıyla sonuna kadar korur. Başka bir deyişle, yaşamın anlamı koşulsuzdur, çünkü kaçınılmaz acının potansiyel anlamını bile kapsar.

Toplama kampında yaşadığım belki de en derin deneyim olan bir olayı anımsamama izin verin. İstatistiksel verilerle de kolayca kontrol edilebileceği gibi, kampta yaşanan güç şartları altında hayatta kalma şansı yirmi sekizde birden fazla değildi. Auschwitz'e vardığımda paltomun altına sakladığım ilk kitabımın notlarının kurtarılması, olasılık bir yana, olanaksızdı. Bu nedenle, zihnimin ürününe kaybetmiş olma gerçeğini yaşamak ve bunun üstesinden gelmek zorundaydım. Sanki hiçbir şey ya da hiç kimse beni yaşatamazmış gibi gelmişti; ne fiziksel ne de zihinsel bir çocuğum beni yaşatabilirdi! Dolayısıyla, bu durumda yaşamımın nihai anlamda bir anlamdan yoksun olup olmadığı sorusuyla karşı karşıya kaldım.

Tutkuyla güreştiğim bu sorunun yanıtının zaten önümde durduğunu ve zaman geçmeden karşıma çıkacağını henüz fark etmemiştim. Kendi giysilerimi verip, Auschwitz tren istasyonuna vardıktan hemen sonra, gaz odasına gönderilen bir tutuklunun giysilerini giymek zorunda kaldığım zaman bu yanıt karşıma çıkmıştı. Kendi kitabımın sayfaları yerine, yeni kazandığım paltonun ceplerinde, bir dua kitabından yırtılmış olan ve en önemli Yahudi duası olan Shema Yisrael'in yazılı olduğu tek bir sayfa

bulmuştum. Böyle bir “çakışma”yı düşüncelerimi kâğıda yazmak yerine, yaşatmaya yönelik bir meydan okumadan başka nasıl yorumlayabilirdim ki?

Bir süre sonra, yakın bir gelecekte ölecekmişim duygusuna kapıldığımı anımsıyorum. Ne var ki bu kritik durumda tasam, yoldaşlarımla çoğundan farklıydı. Onların sorusu şöyleydi: “Bu kampta hayatta kalacak mıyız? Kalmayacaksak, bütün bu acıların hiçbir anlamı yok.” Benim sorumsa şuydu: “Bütün bu acıların, çevremizdeki bunca ölümün bir anlamı var mı? Çünkü eğer yoksa hayatta kalmanın kesinlikle hiçbir anlamı yok! Çünkü anlamı böyle bir rastlantıya bağlı olan bir yaşam, nihai anlamda yaşanmaya değmez.”

META-KLİNİK SORUNLAR

Bugün bir psikiyatriste, giderek artan sayıda, onu nevroitik semptomlarla değil, insan sorunlarıyla karşı karşıya bırakan hastalar başvurmaktadır. Son zamanlarda psikiyatriste giden bu insanlardan bazıları eskiden papaza, rahibe ya da hahama giderdi. Şimdi ise çoğunlukla bu insanlar papaza gitmeyi reddetmekte, bunun yerine doktoru, “Yaşamımın anlamı ne?” gibi sorularla karşı karşıya bırakmaktadır.

BİR LOGODRAMA

Aşağıdaki olayı anmak isterim: Bir keresinde, on bir yaşındaki oğlu ölen bir kadın, bir intihar girişiminden sonra hastaneme

kabul edilmişti. Dr. Kurt Kocourek, kadını bir terapi grubuna katılmaya çağırmıştı ve bir psikodrama seansı yürütmekte olduğu odaya kaza eseri girmiştım. Çocuğu ölen kadın, çocuk felcinden ötürü sakat olan oğluyla baş başa kalmış. Zavallı çocuk tekerlekli sandalyeye mahkûmmuş. Annesi, kendi kaderine isyan etmiş ama sakat oğluyla birlikte intihar etmeye kalkışınca, çocuk buna engel olmuş; yaşamı seviyormuş! Onun için yaşam anlamlıymış. Peki annesi için neden böyle değildi? Annenin yaşamı bunlara karşın nasıl bir anlam bulabilirdi? Ve bunun farkına varması için ona nasıl yardım edebilirdik?

Tartışmaya hazırlıksız katıldım ve gruptaki bir başka kadını sorguladım. Kaç yaşında olduğunu sordum, “Otuz,” dedi. Bunun üzerine, “Hayır, otuz değil, seksen yaşındasınız ve ölüm döşeğindediniz, geri dönüp çocuksuz ancak mali başarılarla dolu bir yaşamınız olduğunu görüyorsunuz,” diye karşılık verdim ve böyle bir durumda ne hissedeceğini hayal etmesini söyledim. “Ne düşünürsünüz, o durumda kendi kendinize ne dersiniz?” Drama seansı sırasında kaydedilen banttan, kadının söylediklerini alma izin verin: “Ben evli bir milyonerim, rahat bir hayatım vardı ve bunu yaşadım! Erkeklerle flört ettim; onlarla cilveleştım! Ama şimdi seksenimdeyim; kendi çocuğum yok. Yaşlı bir kadın olarak geri dönüp baktığımda, bütün bunların ne için olduğunu anlayamıyorum; aslında, yaşamımın, bir başarısızlık olduğunu söylemem gerek!”

Daha sonra oğlu sakat olan kadına, kendini benzer bir şekilde geriye dönüp bakarken hayal etmesini söyledim. Bant kaydından, söylediklerini dinleyelim: “Çocuklarım olsun istedim ve bu ar-

zum gerçekleşti; oğullarımdan biri öldü, ancak diğeri de sakattı. Ben bakmasaydım onu bir kuruma gönderirlerdi. Sakat ve çaresiz de olsa, o, benim oğlum. Bu nedenle onun için olası olduğu kadarıyla, dolu dolu bir hayat verdim ona; oğlumdan daha iyi bir insan yarattım.” O anda gözyaşlarına gömüldü ve hıçkırı hıçkırı devam etti: “Kendi adıma huzur içinde geri dönüp bakabilirim; çünkü yaşamımın anlamla dolu olduğunu ve bu anlamı kazanmak için çok çalıştığımı, elimden geleni yaptığımı söyleyebilirim; oğlum için elimden geleni yaptım. Yaşamım bir başarısızlık değildi!” Sanki ölüm döşegindeymişçesine geri dönüp yaşamına baktığında, ansızın bunun bir anlamı olduğunu, çektiğı onca acıyı bile kapsayan bir anlamı olduğunu görebildi. Aynı sebeple, örneğın ölen oğlununki gibi kısa bir yaşamın bile, coşku ve sevgi açısından öylesine zengin olabileceğı, seksen yıl süren bir yaşamdan çok daha anlamlı olabileceğı açıklık kazandı.

Bir süre sonra, bu grubun tamamına hitaben bir başka soru sordum. Sorum, polimiyelitis serumu geliştirmek için kullanılan ve bu nedenle orası burası delik deşik edilen bir maymunun, çektiğı acının anlamını kavrayıp kavrayamayacağıyla ilgiliydi. Gruptaki herkes, elbette kavrayamayacağını söyledi; sınırlı zekâsıyla maymun, acının anlamının anlaşılabil-diğı tek dünya olan insanların dünyasına giremezdi. Bunun üzerine aşağıdaki soruyu ortaya attım: “Peki ya insanın, kozmosun evrimindeki bitiş noktası olduğundan emin misiniz? Başka bir boyutun daha olduğu, başka bir dünyanın, insan acısının nihai bir anlam bulacağı bir dünyanın olduğu düşünülemez mi?”

NİHAİ ANLAM

Bu nihai anlam, zorunluluk gereği insanın sınırlı zihinsel yetisini aşar; logoterapide bu bağlamda bir nihai anlamdan söz ederiz. İnsandan istenen şey, bazı varoluşçu felsefecilerin savunduğu gibi yaşamın anlamsızlığına katlanmak değil, yaşamın koşulsuz anlamlılığını ussal terimlerle kavrama yetkisinden yoksun oluşuna dayanmaktır. Logos (anlam), mantıktan (logic)¹² daha derindir.

Nihai anlam kavramının ötesine giden bir psikiyatrist, er ya da geç, altı yaşındaki kızımın beni şu soruyla utandırması gibi, hastaları tarafından utandırılacaktır: “Neden iyi Tanrı’dan söz ediyoruz?” Kızımın bu sorusu üzerine, “Birkaç hafta önce kızamığa yakalanmıştın ve iyi Tanrı seni iyileştirdi,” dedim. Ne var ki küçük kız yanıtı yeterli bulmamıştı; hemen yapıştırdı: “Peki ama baba, lütfen unutma: Her şeyden önce bana kızamığı gönderen o.”

Ancak bir hasta dinsel inancına sıkıca bağlıysa, dinsel inancının tedavi etkisinden yararlanılmasına ve tinsel kaynakların kullanılmasına kimse itiraz etmez. Bunu yapabilmek için psikiyatrist kendini hastanın yerine koyabilir. Örneğin Doğu Avrupalı bir hahamın bana gelip hikâyesini anlattığı bir olayda yaptığım tam anlamıyla buydu. İlk karısını ve altı çocuğunu, gaz odasına gönderildikleri Auschwitz Toplama Kampı’nda kaybetmiş; şimdi ise ikinci karısının kısır olduğu ortaya çıkmıştı. Çocuk sahibi olmanın yaşamın tek anlamı olmadığını gözledim, çünkü o zaman yaşam kendi içinde anlamsız olurdu ve kendi içinde anlamsız olan bir şey, sadece kalıcılaştırılarak anlamlı kılınamazdı. Ne var

12 Logic terimi de *logos* kökünden gelmektedir. (Ç.N.)

ki haham, kendi talihsiz durumunu, ölümden sonra arkasından Kaddiş¹³ okuyan bir oğlu olmaması nedeniyle, umutsuzluk terimleriyle, bir Ortodoks Yahudi gibi değerlendiriyordu.

Ama vazgeçmeyecektim. Çocuklarını cennette tekrar görmeyi ümit edip etmediğini sorarak, ona yardım etmek için son bir girişimde bulundum. Soruma, bir gözyaşı sağanağıyla karşılık verdi ve umutsuzluğunun gerçek nedeni su yüzüne çıktı: Masum birer şehit olarak¹⁴ öldükleri için çocuklarının cennetteki en yüksek mertebeye ulaştıklarını, buna karşın yaşlı, günahkâr bir insan olarak kendisi için aynı yeri bekleyemeyeceğini anlattı. Yine vazgeçmedim ve hemen şu soruyu gündeme getirdim: “Çocuklarını yaşatmanın anlamı bu olamaz mı haham: Bu acı dolu yıllar sayesinde aklanıp, sonunda sen de çocukların kadar masum olmasan da cennette onlara katılmaya değer olamaz mısın? Tanrı’nın bütün gözyaşlarını sakladığı, ilahilerde yazmıyor mu?”¹⁵ Bu nedenle belki de acılarının hiçbirisi boşuna değildir.” Onca yıldan bu yana ilk kez, ona açabildiğim yeni bakış açısı sayesinde acılarından kurtulabildi.

YAŞAMIN GEÇİCİLİĞİ

İnsan yaşamını anlamdan yoksun bırakıyor gibi görünen şeyler sadece acıyı değil, ölümü de kapsıyor. Sadece yaşamın gerçekten geçici olan yanlarının potansiyeller olduğunu söylemek-

13 Ölen kişi için okunan bir dua.

14 “*L’kiddush basbem*,” yani, “Tanrı adma.”

15 “Her düşüp kalkışının hesabını tuttun; gözyaşlarımı da şişene koy! Bunlar kitabında yok mu?” (Mez. 56, 8.)

ten hiçbir zaman bıkmadım; ancak bu potansiyeller gerçekleşir gerçekleşmez, o anda gerçekliğe dönüşür; bunlar korunur ve geçmişe gönderilir ve burada geçicilikten kurtarılır, çünkü geçmişteki hiçbir şey geri kazanılmaz bir şekilde kaybedilmemiş, her şey geri dönülmez bir şekilde kaydedilmiştir.

Bu nedenle varoluşumuzun geçici olması, bunu kesinlikle anlamsız kılmaz, ama sorumluluklarımızı oluşturur; çünkü her şey, bizim, öz itibarıyla geçici olan olasılıkları gerçekleştirmemize bağlıdır. İnsan sürekli, mevcut potansiyeller yığınıyla ilgili olarak kendi tercihlerini yapar; bunlardan hangisi hiçliğe mahkûm edilecek ve hangileri gerçekleştirilecek? Hangi tercih gerçekte sonsuza kadar ölümsüz, “zamanın kumları üzerindeki ayak izi” kılınacak insanın, her an, şöyle ya da böyle, varoluşunun anıtının ne olacağına karar vermesi gerekir.

Elbette insan, geçiciliğinin anız tarlasını dikkate almakta ve yaptıklarının, sevinçlerinin ve acılarının tamamını sonsuza kadar sakladığı geçmişin dolu zahire ambarını görmezlikten gelmektedir. Yapılan hiçbir şey eski haline getirilemez ve hiçbir şey yok edilemez. Olmuş olmanın, varolmanın en emin biçimi olduğunu söylemem gerek.

İnsan varoluşunun temelde geçici oluşunu aklımda tutan logoterapi, kötümser değil, eylemcidir. Bu noktayı bir benzetmeyle dile getirecek olursak: Karamsar kişi, her gün bir sayfasını kopardığı duvar takviminin geçen her günle biraz daha inceldiğini, korku ve hüznle gözleyen bir insana benzer. Öte yandan yaşamın sorunlarına etkin bir şekilde saldıran insan, her gün takviminden bir yaprak koparan, ancak bunları arkalarına birkaç

günlük notu aldıktan sonra öncekilerle birlikte düzenli ve özenli bir şekilde dosyalayıp saklayan bir insana benzer. Bu notlarda oluşan zenginliği, dolu dolu yaşamı, gurur ve sevinçle düşünebilir. Yaşlandığını farketmesinin ne önemi olabilir? Gördüğü genç insanları kıskanıp kendi yitik gençliğine yönelik nostaljiye mi gömülecektir? Hayır, bunun yerine şöyle düşünecektir: “Olasılıklar yerine, sadece yapılan işin, yaşanılan sevginin değil, yiğitçe göğüslenen acılar dahil olmak üzere, geçmişimin gerçeklikleri de var. Bu acılar kıskançlık uyandırmasa bile, hayatımda en çok gurur duyduğum şeylerdir.”

BİR TEKNİK OLARAK LOGOTERAPİ

Ölüm korkusu gibi gerçekçi bir korku, psikodinamik yorumuyla yatıştırılamaz; öte yandan agorafobi gibi nevrotik bir korku da felsefi anlayışla iyileştirilemez. Ne var ki logoterapi bu tür olaylar için de özel bir teknik geliştirmiştir. Bu teknik uygulandığında neler olup bittiğini anlamak için, başlangıç noktası olarak, nevrotik bireylerde sık sık görülen beklentisel kaygı durumunu ele aldık. Bu korkunun tipik bir özelliği, tam olarak hastanın korktuğu şeye yol açmasıdır. Örneğin büyük bir odaya girip kalabalıkla karşılaştığı zaman kızarmaktan korkan birey, gerçekte bu tür koşullar altında kızarmaya daha çok yatkın olacaktır. Bu bağlamda “arzu, düşüncenin babasıdır” deyişi, “korku, olayın anasıdır” şeklinde değiştirilebilir.

İlginçtir, tıpkı korkunun korkulan şeye yol açması gibi, zoraki bir niyet de zorla arzulanan şeyi olanaksız kılar. Bu aşırı niyet

ya da benim deyişimle “hiper-yüksek niyet” özellikle cinsel nevroz olaylarında gözlenebilir. Bir erkek cinsel gücünü ya da bir kadın orgazm olma yeteneğini göstermeye ne kadar çok çalışırsa, başarısız olma olasılığı da o kadar büyük olacaktır. Haz, bir yan ürün ya da yan etkidir ve öyle kalması gerekir ve kendi içinde bir amaç yapıldığı ölçüde yok edilmiş olur.

Yukarıda anlatılan aşırı niyete ek olarak, aşırı dikkat ya da logoterapide denildiği gibi “aşırı düşünme” (hyper-reflection) de patojenik olabilir (yani hastalığa yol açabilir). Aşağıdaki rapor anlatmak istediğimi açıklayacaktır: Genç bir hanım, cinsel soğukluk (frijit) şikâyetiyle bana geldi. Özgeçmiş, çocukluğunda babası tarafından cinsel olarak kullanıldığını ortaya çıkardı. Ne var ki, kolayca inanılacağı gibi, cinsel nevroza yol açan şey kendi içinde bu travmatik (yaralayıcı) deneyim değildi. Çünkü popüler psikanaliz yazını okuyan hastanın, sürekli olarak, travmatik deneyiminin bir gün çıkaracağı faturaya ilişkin korkulu bir beklenti içinde yaşadığı ortaya çıktı. Bu beklentisel kaygı, hem kendi dişiliğini doğrulamaya yönelik aşırı bir niyete, hem de cinsel eşi yerine kendi üzerine odaklanan aşırı bir dikkate yol açmıştı. Bu da hastanın, cinsel hazzını orgazma ulaştırma yetisinden yoksun kalması için yeterliydi; çünkü orgazm, kendini karşıdaki insana vermenin ve bırakmanın amaçlanmayan bir sonucu olarak kalmak yerine, hem niyetin hem de dikkatin bir objesi haline getirilmişti. Kısa süreli bir logoterapiden sonra, hastanın kendi orgazm yaşama yetisi üzerindeki aşırı dikkati ve niyeti, bir başka logoterapi terimi kullanılacak olursa: “Düşünce odağından çıkarıldı.” Dikkati, uygun nesne, yani cinsel eşi üzerinde yeniden

odaklandığı zaman orgazm kendiliğinden oluştu.¹⁶

“Çelişik niyet” adı verilen logoterapi tekniği, korkunun, korkulan şeyi yarattığı ve aşırı niyetin, arzulanan şeyi olanaksızlaştırdığı gerçeğine dayanmaktadır. Çelişik niyet¹⁷ kavramını Almanca’da, 1939 yılında tanımlamıştım.¹⁸ Bu yaklaşımda fobisi olan hastaya, bir an için de olsa, kesin olarak korktuğu şeye niyetlenmesi söylenir.

Bir örnek vermeme izin verin. Genç bir doktor, terleme korkusu nedeniyle bana geldi. Ne zaman bir terleme nöbeti beklese, bu beklentisel kaygı, aşırı ölçüde terlemesine yetiyordu. Bu kısır döngüyü kırması için, insanlara ne kadar terleyebildiğini amaçlı olarak göstermeye karar vermesini öğütledim. Bir hafta sonra döndüğünde ne zaman beklentisel kaygısını hareketlendiren birisine rastlasa, kendi kendine “Daha önce sadece bir litre terledim, ama bu kez on litre ter dökceğim!” dediğini anlattı. Bunun sonucu, dört yıl boyunca bu fobiden şikâyetçi olan doktorun, tek bir görüşmeden sonra, bir haftada, kendini bundan tamamen kurtarmasıydı.

Okur, bu işlemin, korkusunun yerine çelişik bir arzu konulduğu ölçüde, hastanın tutumunu tersine çevirmekten oluştuğunu farkedecektir. Bu uygulamayla kaygı yelkenlerini şişiren rüzgâr kesilmiş olur.

16 Cinsel iktidarsızlık olaylarının tedavisi için, yukarıda anlatılan aşırı niyet ve aşırı düşünme kuramına dayalı özel bir logoterapi tekniği geliştirilmiştir (Viktor E. Frankl, “The Pleasure Principle and Sexual Neurosis,” *The International Journal of Sexology*, Vol. 5, No. 3 (1952), sf. 128-30). Logoterapinin ilkelerine ilişkin bu kısa sunuda bu konuyu elbette ele alamazdık.

17 Bugün bu teknik, çağdaş psikoterapide uykusuzluk, fobi vb. semptomların giderilmesi amacıyla sık sık kullanılan etkili bir tedavi yöntemi durumuna gelmiştir. (Ç.N.)

18 Viktor E. Frankl, “Zur medikamentösen Unterstüzung der Psychotherapie bei Neurosen,” *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, Vol. 43, sf. 26-31.

Ne var ki böyle bir işlem, mizah duygusunda yapısal olan, insana özgü kendinden uzaklaşabilme yetisinden yararlanılmasını gerektirir. Çelişik niyet denilen logoterapi tekniği kullanıldığı zaman insanın kendisinden uzaklaşma yetisi gerçekleştirilir. Aynı zamanda hastanın, kendini kendi nevrozundan uzağa koyması sağlanır. Bununla aynı çizgide bir görüş, Gordon W. Allport'un *The Individual and His Religion* (Birey ve Dini) adlı kitabında bulunabilir: "Kendine gülmeyi öğrenen nevrotik birey, kendini idare etme, belki de iyileşme yoluna girmiş olabilir."¹⁹ Çelişik niyet, Allport'un görüşünü deneysel olarak doğrulamakta ve klinikte uygulamaktadır.

Ek birkaç durum raporu, bu yöntemin daha da açıklık kazanmasını sağlayabilir. Aşağıda bahsedilecek hasta, çeşitli kliniklerde birçok doktor tarafından tedaviye sokulan, ancak hiçbirisinde başarılı sonuç alınamayan bir muhasebeciydi. Benim görev yaptığım hastaneye kabul edildiğinde tam bir umutsuzluk içindeydi ve intihara çok yakın olduğunu itiraf etmişti. Birkaç yıldır, son zamanlarda işini kaybetme tehlikesine yol açacak kadar ağırlaşan bir yazar krampından şikâyetçiydi. Bu nedenle durumu ancak derhal yapılacak kısa süreli bir terapi, düzeltebilirdi. Dr. Eva Kozdera hastaya, genelde yaptığının tam tersini yapmasını, yani olabildiğince net ve okunaklı yazmaya çalışmak yerine kötü yazmaya çalışmasını öğütledi. Burada hastaya, kendi kendine, "Şimdi insanlara ne kadar 'iyi' bir kötü yazıcı olduğumu göstereceğim!" demesi öğütlenir. Ve kasıtlı olarak kargacık burgacık yazmaya çalıştığı an bunu yapamaz. "Kötü yazmaya çalıştım, ama

19 New York, Macmillan Co., 1956, sf. 92.

kesinlikle başaramadım,” der ertesi gün. Hasta bu yolla kırk sekiz saat içinde yazar krampından kurtulmuş ve tedaviden sonraki gözlem döneminde geri tepme olmamıştır. Artık tekrar mutludur ve çalışabilmektedir.

Konuşmayla ilgili benzer bir olay da, Viyana Poliklinik Hastanesi'nin Larenoloji Bölümü'ndeki bir meslektaşım tarafından anlatıldı. Bu, onca yıllık mesleğinde gördüğü en ağır kekeleme olayıymış. Kekeme, hatırlayabildiği kadarıyla bir istisna dışında, yaşamında bir an olsun konuşma sorunundan kurtulamamış. Bu istisna, on iki yaşlarındayken bir tramvayın arkasına asıldığı zaman gerçekleşmiş. Biletçi tarafından yakalanınca, kaçmanın tek yolunun biletçide acıma duygusu uyandırmak olduğunu düşünmüş ve bu nedenle sadece zavallı bir kekeme olduğunu göstermeye çalışmış. O anda kekelemeye çalışınca, yapamamış. Tedavi amaçlarıyla olmasa da, farkında olmaksızın çelişik niyet tekniğini kullanmış.

Ne var ki bu sunuş, çelişik niyet tekniğinin sadece tek semptomlu olaylarda etkili olduğu izlenimini bırakmamalıdır. Bu logoterapi tekniği yoluyla, Viyana Poliklinik Hastanesi'ndeki ekibim, en ağır dereceden saplantılı-zorlanımlı nevrozları tedavi etmeyi bile başarmıştır. Örnek olarak altmış beş yaşında olan ve altmış yıldır yıkanma güçlüğü çeken bir kadını gösterebilirim. Dr. Eva Kozdera çelişik niyet tekniği yoluyla logoterapi tedavisine başlamış ve iki ay sonra hasta normal bir yaşam sürecektür gelmiştir. Hasta, Viyana Poliklinik Hastanesi'nin Nöroloji Bölümü'ne kabul edilmeden önce, “Hayat benim için bir cehen-

nemdi,” diye itirafta bulunmuştur. Yaşadığı güçlük ve bakteriyo-fobi saplantısı yüzünden iş yapamaz duruma gelen hasta, sonunda bütün gün yatakta kalmaya başlamıştır. Elbette artık semptomlarından tamamen kurtulduğunu söylemek doğru olmaz, çünkü saplantısı her an aklına gelebilir. Ne var ki, kendisinin de dediği gibi “Bu konuda şaka yapabilmektedir,” yani, çelişik niyet tekniğini uygulayabilmektedir.

Çelişik niyet tekniği ayrıca uyku bozukluğu olaylarında da uygulanabilmektedir. Uykusuzluk korkusu²⁰, uyumaya yönelik aşırı bir niyete yol açar. Bu da dönüp, kişinin uyumamasına neden olur. Bu korkunun üstesinden gelmesi için genellikle hastaya kendini uyumaya zorlamamasını, bunun yerine tam tersini denemesini, yani yatakta olabildiğince çok uyanık kalmaya çalışmasını öğütlerim. Başka bir deyişle, uyumamaya ilişkin beklentisel kaygıdan kaynaklanan ve uyumaya yönelik olan aşırı niyetin yerini, uyumamaya yönelik çelişik niyetin alması gerekir; bu durumda hasta çabucak uyumaktadır.

Çelişik niyet, her derdin devası değildir. Saplantılı-zorlanımlı ya da fobi içeren rahatsızlıkların, özellikle de altta yatan beklentisel kaygılı durumların tedavisinde yararlı bir araç olarak iş görmektedir. Dahası, bu, kısa süreli bir terapi aracıdır. Ne var ki böylesine kısa süreli bir terapinin, zorunluluk gereği sadece geçici tedavi etkileri yarattığı sonucuna varılmamalıdır. Emil A. Gutheil’den bir alıntı yapmak gerekirse, “Ortodoks Freudculuğun

20 Olayların çoğunluğunda uykusuzluk korkusu, hastanın, organizmanın gerçekten ihtiyaç duyulan minimum uyku miktarını kendi kendine sağladığı gerçeğini bilmemesinden kaynaklanmaktadır.

çok yaygın yanılsamalarından” birisi, “sonuçların kalıcılığının, terapinin uzunluğuna karşılık gelmesidir.”²¹ Örneğin benim dosyalarımda, yirmi küsur sene önce kendisine çelişik niyet uygulanan bir hastanın durum raporu bulunmaktadır; buna karşılık söz konusu hastada ulaşılan tedavi etkisi kalıcı olmuştur.

En belirgin gerçeklerden birisi, çelişik niyetin, söz konusu rahatsızlığın kökenindeki temele bağlı olmaksızın etkili olmasıdır. Bu da, Edith Weisskopf-Joelson tarafından dile getirilen bir görüşü doğrulamaktadır: “Geleneksel psikoterapinin, tedavi uygulamalarının kökenbilim (etimoloji) bulgularına dayandırılması gerektiği konusunda ısrar etmesine karşın, ilk çocukluk yıllarında bazı etkenlerin nevrozlara neden olabilmesi ve yetişkinlik çağlarında nevrozları tamamen farklı etkenlerin iyileştirmesi olmasıdır.”²²

Nevrozların güncel nedeni açısından, ister bedensel, ister ruhsal yapıda olsun, yapısal öğelerin dışında, beklentisel kaygı gibi geri denetim mekanizmaları, başta gelen patojenik (hastalık yaratıcı) etken gibi gözükmemektedir. Belli bir semptom fobi ile tepki verilir, fobi semptomu alevlendirir ve sonuçta semptom da fobiyi pekiştirir. Ancak benzer bir olaylar zinciri, hastanın sürekli olarak zihnini kurcalayan düşüncelerle boğuştuğu²³ saplantılı-zorlanımlı durumlarda da gözlenebilir. Böylece hasta, bunların gücünü, rahatsız olacak kadar arttırmış olur, çünkü baskı, karşı

21 *American Journal of Psychotherapy*, 10 (1956), sf. 134.

22 “Some Comments on a Viennese School of Psychiatry,” *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51 (1955), sf. 701-3.

23 Bu sık sık, hastanın, saplantısının, yaklaşmakta olan ya da gerçek bir psikozun belirtisi olduğu yolundaki korkusu tarafından güdülendirilir; hasta, saplantılı-zorlanımlı bir nevrozun onu bu yola sokmaktan çok psikoza karşı bağıksızlık kazandırdığı gerçeğinin farkında değildir.

baskıyı getirir. Semptom yine pekiştirilir! Öte yandan hasta saplantılarıyla boğuşmaktan vazgeçtiği, bunun yerine bunları alaycı bir tavırla ele alıp, espri konusu yaptığı (çelişik niyet uyguladığı) an, kısırdöngü kesilir, semptom hafifler ve sonunda küçülür. Semptoma davetiye çıkaran varoluşsal boşluğun bulunmadığı olaylarda, hasta sadece kendi nevrotik korkusuyla alay etmekle kalmayacak, sonunda bunu tamamen görmezden gelmeyi de başaracaktır.

Görüldüğü üzere, beklentisel kaygıya karşı çelişik niyetin; aşırı niyet ve aşırı düşünmeye karşı da düşünce odağının dağıtılması (dereflection) işleminin devreye sokulması gerekir; ancak düşünce odağının değiştirilmesi, hastanın kendi işine ve yaşamındaki misyonuna yönelişiyle mümkün olabilmektedir.²⁴

Kısırdöngü oluşumunu kıran şey, ister acıma ister aşığılama olsun, nevrotiğin kendine yönelik ilgisi değildir; iyileşmenin ipucu, kendini aşkınlıktadır!

ORTAK NEVROZ

Her çağın kendine ait ortak nevrozu vardır ve her çağ, bununla başa çıkmak için kendi psikoterapisine ihtiyaç duyar. Günümüzün kitle nevrozu olan varoluşsal boşluk, özel ve kişisel bir nihilizm şekli olarak tanımlanabilir; çünkü nihilizm, varlığın hiçbir anlamı olmadığı inancıdır. Ne var ki, nihilistik bir felsefenin çağdaş eğilimlerinin etkisinden uzak kalmadığı sürece, psi-

²⁴ Bu inanç, Allport tarafından desteklenmektedir: "Çabanın odağı çatışmadan, bencil olmayan amaçlara kaydırıldığı zaman, bir bütün olarak yaşam, nevroz hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmasa bile, daha sağlıklı bir hal alır." *age.*, sf. 95.

koterapi böyle bir olayla kitlesel boyutta başa çıkamaz; aksi takdirde kitle nevrozunun olası bir tedavisini üretmek yerine bunun bir semptomunu temsil eder. Böyle bir durumda psikoterapi nihilistik bir felsefeyi yansıtmakla kalmayacak, ayrıca, istemeden ve farkında olmadan da olsa, hastaya insanın doğru bir tablosundan çok bir karikatürünü aktaracaktır.

İnsanın, biyolojik, ruhsal ya da toplumsal koşulların sonucundan ya da kalıtımla çevrenin ürününden başka bir şey olmadığını ileri süren “nihilizm” öğretisinde, yapısal bir tehlike söz konusudur. İnsana ilişkin bu görüş, nevrotik bir bireyin, zaten inanmaya yatkın olduğu şeye, yani dış etkilerin ya da iç koşulların kurbanı olduğuna inanmasını sağlar. İnsanın özgür olduğunu reddeden bir psikoterapi, bu nevrotik ölümcüllüğü besler ve güçlendirir.

Kuşkusuz, insan sonlu bir varlıktır ve özgürlüğü sınırlıdır. Bu, koşullardan özgürlük değil, koşullara yönelik bir tavır alabilme özgürlüğüdür. Bir keresinde söylediğim gibi: “Nöroloji ve psikoloji gibi iki alanda çalışan bir profesör olarak, bir insanın, biyolojik, ruhsal ve toplumsal koşullara ne ölçüde tâbi olduğunun tam anlamıyla farkındayım. Ama ben, iki alanda birden profesör oluşumun yanı sıra dört kamptan -yani toplama kamplarından- sağ çıkmış ve bu nedenle, insanın düşünülebilecek en kötü koşullara bile görülmemiş ölçüde direnir göğüs germe yetisine tanıklık etmiş bir insanım.”²⁵

25 California Junior College Association için Holywood Animators, Inc. tarafından gerçekleştirilen “Value Dimension in Teaching” adlı renkli televizyon filminden.

PAN-DETERMINİZMİN ELEŞTİRİSİ

Psikanaliz sık sık pan-seksualist (topyekün cinselci) olmakla suçlanıyordu. Bu suçlamanın yerinde olduğundan kuşkuluyum. Ne var ki “pan-determinizm” (topyekün belirlemecilik) denen şey bana daha hatalı ve tehlikeli gibi gözüküyor. Bu terimle, insanın şu ya da bu koşullara karşı bir tavır alabilme yetisini göz ardı eden bir görüşü söz konusu ediyorum. İnsan, tamamen koşullandırılmış ve belirlenmiş değildir, daha çok, ister koşullara boyun eğsin, ister karşı gelsin, kendini belirlemektedir. Başka bir deyişle, insan nihai anlamda kendini belirleyen bir varlıktır. İnsan varolmakla yetinmez, bunun yerine her zaman için varoluşunun kaderine, bir sonraki anda kendisinin ne olacağına karar verir.

Aynı nedenden ötürü her insan, herhangi bir anda değişme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla, insanın geleceğini ancak bir grubun tamamına ilişkin bir istatistiksel araştırmanın geniş çerçevesi dahilinde tahmin edebiliriz; ancak bireysel kişilik, öz itibarıyla tahmin edilemez kalır. Tahminlerin temeli biyolojik, ruhsal ve toplumsal koşullarla temsil edilebilir. Yine de insan varoluşunun temel özelliklerinden birisi, bu koşulların üstüne çıkabilme, bunların ötesinde gelişebilme yetisidir. İnsan, olası olduğunda, dünyayı ve gerektiği takdirde de kendini daha iyiye doğru değiştirebilme yetisine sahiptir.

Dr. J'nin durumunu anlatmama izin verin. Yaşamım boyunca karşılaştığım, içi kötülük dolu, şeytanî bir figür diyebileceğim tek kişiydi o. O zamanlar genel olarak “Steinhof'un (Viyana'daki bü-

yük akıl hastanesi) kitle katili” olarak çağrılıyordu. Naziler acısız ölüm programını başlattığı zaman bütün ipleri eline almış ve kendisine verilen işte öylesine fanatikleşmişti ki, tek bir psikotiğin bile gaz odasından kaçmamasına çalışmıştı. Savaşın sonra Viyana’ya döndüğüm zaman, Dr. J’ye ne olduğunu sordum. “Steinhof’un tecrit hücrelerinden birisinde Ruslar tarafından tutuklandı,” dediler. “Ama ertesi gün hücresinin kapısı açık bulunmuş ve Dr. J bir daha görülmemiş.” Daha sonra, diğerleri gibi ben de, Dr. J’nin, yoldaşlarının yardımıyla Güney Amerika’ya kaçtığına inandım. Ancak yakın bir tarihte, ilk önce Sibiry’a da daha sonra Moskova’daki ünlü Lubianka Cezaevi’nde olmak üzere Demir Perde’nin arkasında uzun süre tutuklu kalan eski bir Avusturyalı diplomat bana geldi. Nörolojik muayenesini yaparken, ansızın Dr. J’yi tanıyıp tanımadığımı sordu. “Evet” yanıtını vermem üzerine devam etti: “Onu Lubianka’da tanıdım, orada kırk yaşında böbrek kanserinden öldü. Ama ölmeden önce, hayal edebileceğin en iyi yoldaş olduğunu kanıtladı! Herkese teselli verdi. Düşünelebilecek en yüksek ahlâk standardına uygun yaşadı. Cezaevindeki uzun yıllarım boyunca tanıdığım en iyi dosttu!”

İşte “Steinhof’un kitle katili” Dr. J’nin öyküsü bu. İnsanın davranışlarını nasıl tahmin edebiliriz? Bir makinenin, bir robotun hareketlerini öngörebilir, bunun ötesinde insan ruhunun mekanizmalarını ya da “dinamik güçlerini” tahmin etmeye de çalışabiliriz. Ama insan ruhtan öte bir şeydir.

Ne var ki özgürlük son söz değildir. Özgürlük sadece öykünün bir bölümü ve gerçeğin yarısıdır. Özgürlük, olumlu yanı so rumluluk olan olgunun tamamının negatif yanından başka bir

şey değildir. Aslına bakılacak olursa, sorumluluk terimiyle yaşanmadığı sürece, özgürlük yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya-
dır. İşte bu nedenle Doğu Yakası'ndaki Özgürlük Anıtı'na, Batı
Yakası'ndaki Sorumluluk Anıtı'nın eklenmesini öneriyorum.

PSİKİYATRİK PAROLA

Bir insanı, ona en küçük bir özgürlük kısıntısı bırakmayacak
şekilde koşullandıracak hiçbir şey yoktur. Bu nedenle, ne kadar
sınırlı olursa olsun, nevrotik, hatta psikotik vakalarda bile insa-
na bir parça özgürlük kalır. Gerçekten de, hastanın en derinler-
deki çekirdeğine psikoz bile dokunamaz.

İyileştirilmesi olanaksız psikotik bir birey, yararlılığını kaybe-
debilir, ancak insan olma onurunu koruyacaktır. Benim psikiyat-
rik parolam bu. Bu olmaksızın, psikiyatriyi, üzerinde çalışılacak
bir alan olmaya değer bulmazdım. Kimin uğruna? Onarılmaya-
cak kadar hasarlı bir beyin makinesinin uğruna mı? Hasta kesin-
likle bundan öte bir şey olmasaydı, acısız ölüm programı haklı-
lık kazanırdı.

PSİKİYATRİNİN YENİDEN İNSANİ KILINMASI

Uzunca bir süredir —aslında yarım yüzyıldır— psikiyatri, in-
san zihnini sadece bir mekanizma olarak, ruh hastalığının teda-
visini de sadece bir tekniğin terimleriyle yorumlamaya çalıştı.
Şimdi ufukta görünen ise, psikolojiyle yoğrulan bir tıp kavrayışı
değil, insani kılman bir psikiyatridir.

Ne var ki kendi rolünü temelde bir teknisyenin rolüyle yorumlayan bir doktorun, hastasında, hastalığın arkasındaki insanı görmek yerine, bir makineden başka bir şey görmediğini itiraf etmesi gerekir.

İnsan, sıradan bir şey, bir nesne değildir; nesneler birbirini belirler ama insan nihai anlamda kendini belirleyen bir varlıktır. Mevcut yetilerinin ve çevrenin sınırları dahilinde, olduğu kişi neyse, onu kendinden yaratmıştır. Örneğin toplama kamplarında, bu yaşayan laboratuvarında ve bu sınav alanında, yoldaşlarımızdan bazılarının domuz gibi, bazılarının da aziz gibi davranışlarına tanık olduk. İnsanın içinde her iki potansiyel de vardır ve hangisinin gerçekleşeceği koşullara değil, kararlara bağlıdır.

Bizim kuşağımız gerçekçi bir kuşak, çünkü insanı gerçekte olduğu şekliyle tanımaya başladık. Her şey bir yana, insan, Auschwitz'in gaz odalarını icat eden varlıktır; ama dudaklarında duayla ya da Shema Yisrael ile gaz odalarına dimdik yürüyen varlık da insandır.

3. Bölüm

TRAJİK BİR İYİMSERLİK TARTIŞMASI²⁶

Birleşik Devletler’de logoterapi alınımdaki öncü çalışmalarını 1955 yılında başlatan ve alana paha biçilmez katkıları olan Edith Weisskopf-Joelson’un anısına adanmıştır.

“Trajik bir iyimserlik”ten ne anladığımızı soralım ilk önce kendimize. Kısaca bu, insan varoluşunun (1) acı, (2) suçluluk, (3) ölümle tanımlanabilecek yanlarından oluşan ve logoterapide “trajik üçlü” adı verilen şeye karşın, insanın iyimser olduğu ve böyle kaldığı anlamına gelir. Aslında bu bölüm şu soruyu ortaya koymaktadır: Bütün olup bitenlere karşın yaşama evet demek nasıl olası olur? Soruyu başka terimlerle ortaya koyacak olursak, yaşam, trajik yanlarına karşın, potansiyel anlamını koruyabilir mi? Her şey bir yana, Almanca yayınlanan bir kitabımın adına kaynaklık eden bir deyişi kullanacak olursak, “her şeye karşı yaşama evet demek,” yaşamın, her koşulda, hatta en kötü koşullar altında bile potansiyel olarak var olduğunu varsayar. Bu da sonuç itibarıyla insanın, yaşamın olumsuz yanlarını olumlu ya da yapıcı şeylere dönüştürme yetisine sahip olduğunu varsayar.

²⁶ Bu bölüm Batı Almanya, Regensburg Üniversitesi’nde, 1983 yılında yapılan Üçüncü Dünya Logoterapi Kongresi’nde verdiğim bir sunuma dayanarak hazırlanmıştır.

Başka bir deyişle belli bir durumda önemli olan, en iyisini yapmaktır. Ne var ki burada “en iyisi,” Latince’de optimum²⁷ denilen şeydir. Dolayısıyla trajik bir iyimserlikten (optimism) söz etmemin nedeni budur. Yani trajedi karşısında ve olabilecek en iyi insan potansiyeli açısından iyimserlik, her zaman için, (1) acıyı bir insan başarısına dönüştürmeye (2) suçluluk hisseden kişinin, kendisini daha iyiye yönelik olarak değiştirme fırsatını kazanmasına ve (3) yaşamın geçiciliğinden, sorumlu bir tavır almaya yönelik girişim gücü kazanılmasına olanak vermektedir.

Ancak iyimserliğin emredilecek ya da ısmarlanacak bir şey olmadığını unutmamak gerek. İnsan kendini, her türlü olumsuzluğa, umuda karşı ayırım gözetmeksizin iyimser olmaya zorlayamaz bile. Ve umut için geçerli olan, inanç ve sevginin de emredilmemesi veya ısmarlanamaması açısından, üçlünün diğer iki bileşeni için de geçerlidir.

Avrupalı için, kişiye tekrar tekrar “mutlu olmasının” emredilmesi, Amerikan kültürünün tipik bir özelliğidir. Ama mutluluk aranmaz; ortaya çıkması gerekir. İnsanın, “mutlu olmak” için bir nedeni olmalıdır. Bu neden bulunduktan sonra mutluluk otomatik olarak gelir. Gördüğümüz gibi insan, mutluluk arayışında değildir; belli bir durumda yapısal ve uykuda olan potansiyel anlamı gerçekleştirmek yoluyla mutlu olmak için neden aramaktadır.

Bu neden ihtiyacı, insana özgü olan bir başka olguya -gülme-ye- benzer. Birisinin gülmesini istiyorsanız, ona bir neden sunmanız, örneğin bir fıkra anlatmanız gerekir. Onu gülmeye zorlayarak ya da kendini zorlamasını sağlayarak, gerçek bir kahkaha

27 Belli bir durumda olabilecek “en iyi”, “iyimserlik” anlamına gelen “optimism” sözcüğü de bu kökten gelmektedir (Ç.N.).

yaratmak kesinlikle olanaksızdır. Bunu yapmak, fotoğraf makinesinin karşısında poz veren insanları gülümsemeye zorlamaya benzer; bu son durumda basılan fotoğrafta görülen tek şey, yapay gülücüklerle donmuş suratlardır.

Logoterapide bu tür bir davranış yapısına “aşırı niyet” denilmektedir. Bu, soğukluk ya da iktidarsızlık gibi cinsel nevrozların nedenselliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Hasta, kendini unutmak yerine, doğrudan orgazma, yani cinsel hazza ulaşmaya ne kadar çok çaba gösterirse, bu cinsel haz arayışı da o kadar çok kendini engelleyici olur. Gerçekten de, “haz ilkesi” denilen şey daha çok bir neşe yok edicidir.

Bir bireyin anlam arayışı başarılı olduktan sonra bu onu mutlu kılmakla kalmaz, ona, acıyla başa çıkabilecek bir yeti de kazandırır. Peki kişinin umutsuz anlam arayışı boşa çıktığı zaman ne olur? Bu, öldürücü bir durumla sonuçlanabilir. Örneğin, esir kampları ya da toplama kampları gibi aşırı ortamlarda bazen meydana gelen olayları anımsayalım. Amerikalı askerler tarafından anlatıldığı kadarıyla, ilk durumda “vazgeçmek” dedikleri bir davranış yapısı kristalleşmiştir. Toplama kamplarındaki davranış ise, sabahın saat beşinde kalkıp işe gitmeyi reddeden, bunun yerine barakada sidik ve dışkıyla ıslanmış samanların üzerinde yatan tutukluların davranışlarıdır. Hiçbir şey -ne uyarılar ne de tehditler- bu insanların fikrini değiştiremiyordu. Bunun yerine, ceplerinde sakladıkları bir sigarayı çıkarıp içmeye başlıyorlardı. Bunu gördüğümüz an, bu insanların kırk sekiz saat içinde öleceğini biliyorduk. Anlam yönelimi geri çekilmiş ve sonuç olarak anlamlık haz arayışı duruma egemen olmuştur.

Bu, gün be gün karşımıza çıkan bir başka duruma benzemiyor mu? Bununla, dünya çapında kendilerine “no future” (geleceksiz) kuşak adını veren gençleri düşünüyorum. Elbette sığındıkları şey sadece bir sigara değil, uyuşturucular.

Aslına bakılırsa, uyuşturucu sahnesi çok daha genel bir kitle olgusunun, yani varoluşsal ihtiyaçlarımızın engellenmesinden kaynaklanan ve sonuç olarak endüstrileşmiş toplumlarda evrensel bir olguya dönüşen anlamsızlık duygusunun bir yanıdır. Bugün, anlamsızlık duygusunun nevrozların kökeninde giderek artan bir rol oynadığını öne sürenler sadece logoterapistler değildir. Stanford Üniversitesi'nden Irvin D. Yalom'un, *Existential Psychotherapy* (Varoluşçu Psikoterapi) adlı eserinde dediği gibi: “Psikiyatrik ayakta tedavi kliniğine başvuran kırk hastadan on ikisi (yüzde 30), anlamla ilgili (anketler, terapistler ya da bağımsız yorumcular tarafından değerlendirildiği kadarıyla) önemli sorunlardan şikâyetçiydi.”²⁸ Palo Alto'nun binlerce kilometre doğusunda durum sadece yüzde bir oranında fark etmektedir; ilgili en son istatistikler, Viyana'da nüfusun yüzde yirmi dokuzunun, yaşamlarında anlam olmadığından şikâyetçi olduğunu göstermektedir.

Anlamsızlık duygusunun nedenine gelince, aşırı basitleştirme de olsa, insanların yaşamalarını sağlayacak çok şeyin bulunmasına karşın, uğruna yaşayacakları bir şeyin olmadığı söylenebilir; insanlar araçlara sahip, ama amaçları yok. Elbette bazılarının araçları bile yok. Özellikle bugün işsiz olan insan kitlesini söz konusu ediyorum. Elli yıl önce, “işsizlik nevrozu” dediğim şey-

²⁸ Basic Books, New York, 1980, sf. 448.

den şikâyetçi genç hastalarda gözlediğim özel bir tür depresyona ilişkin bir araştırma yayımlamıştım.²⁹ Bu araştırmada, nevrozun gerçekten de ikili bir hatalı özdeşleşmeden kaynaklandığını gösterebilmiştim: İşsiz olmak, yararsız olmakla eşleştiriliyordu, yararsız olmak ise anlamsız bir yaşam sürmekle. Sonuç olarak hastaları, gençlik dernekleri, kamu kütüphaneleri ve benzeri işlerde gönüllü çalışma konusunda ikna etmeyi başardığımda, bolca sahip oldukları boş zamanlarını ücretsiz, ancak anlamlı bir uğraşla doldurmaya başladıkları an, ekonomik durumlarının değişmesine ve duydukları açlığın aynı olmasına karşın, yaşadıkları depresyon ortadan kalkıyordu. Bundan çıkan gerçek, insanın sadece refahla yaşamadığıdır.

Sosyo-ekonomik durum tarafından tetiklenen işsizlik nevrozunun yanı sıra, duruma göre psikodinamik ya da biyokimyasal koşullara bağlanabilecek başka depresyon türleri de vardır. Buna uygun olarak, sırayla psikoterapi ve farmakoterapi (ilaçla tedavi) önerilmektedir. Ancak anlamsızlık duygusundan bahsediyorsak, bunun bir hastalık (patoloji) konusu olmadığını gözden kaçırmamız ve unutmamız gerekir; anlamsızlık duygusu, bir nevrozun belirtisi ve semptomu olmaktan çok, insan olmanın bir kanıtıdır diyebilirim. Ama patolojik bir şeyden kaynaklanmamasına karşın, anlamsızlık duygusu patolojik (hastalıklı) bir tepkiye neden olabilir; başka bir deyişle potansiyel olarak patojeniktir (hastalık yapıcı). Genç kuşakta böylesine yaygın olan kitle nevrozu sendromunu bir düşünün: Bu sendromun bu üç yanının -depresyon, saldırganlık ve uyuşturucu vb. alışkanlığı- logo-

29 "Wirtschaftskrise und Seelenleben vom Standpunkt des Jugendberaters," *Sozialärztliche Rundschau*, Vol. 4 (1933), sf. 43-46.

terapide “varoluşsal boşluk” denilen boşluk ve anlamsızlık duygusundan kaynaklandığını gösteren, gözlem mahsulü çok sayıda kanıt mevcuttur.

Bu, her depresyon olayının anlamsızlık duygusuna bağlanabileceği anlamına gelmediği gibi, intihar da -ki bazen depresyon sonucu ortaya çıkar- her zaman varoluşsal boşluktan kaynaklanmaz. Her intihar girişiminin arkasında anlamsızlık duygusu bulunmasa da, uğruna yaşamaya değer bir anlam ve amacın farkında olması halinde bireyin kendi yaşamına son verme dürtüsünün üstesinden gelinecektir.

Dolayısıyla güçlü bir anlam yönelimi intiharın önlenmesinde belirleyici bir rol oynuyorsa, intihar riskinin söz konusu olduğu olaylardaki müdahale için ne söylenebilir? Genç bir doktorken, Avusturya’nın en büyük devlet hastanesinde, çoğunluğu intihar girişiminden sonra kabul edilen ağır depresyonlu hastaların bulunduğu bölümün sorumlusu olarak dört yıl çalıştım. Bir kere sinde, bu dört yıl içinde on iki bin hastaya bakmış olmam gerektiğini hesaplarımla buldum. Orada, intihara eğilimli kişilerle karşılaştığımda yararlanabildiğim bir deneyim birikimi kazanmıştım; böyle bir insana, hastaların, intihar girişimleri başarılı olmadığı için ne kadar mutlu olduklarını tekrar tekrar söylediklerini anlatırım; haftalar, aylar, yıllar sonra, sorunlarına bir cevap bulunduğunun, yaşamlarında bir anlam olduğunun farkına vardıklarını söylerler. “İşler bin olayın birinde iyiye gitse bile,” diye sürdürürüm açıklamamı, “er ya da geç, bunun bir gün senin durumunda da gerçekleşmeyeceğini kim garanti edebilir? Ama her şeyden önce bunu görmek için yaşamak zorundasın, şu andan

itibaren yaşama sorumluluğu seni terk etmez.”

Kitle nevrozu sendromunun ikinci yanı olan saldırganlıkla ilgili olarak, Carolyn Vood Sherif tarafından yürütülen bir deneyi anacağım. Sherif, izci grupları arasında yapay olarak karşılıklı saldırganlık oluşturmayı başarmış ve saldırganlığın, sadece gençler kendilerini ortak bir amaca -yani kamplarına yiyecek getiren bir arabayı çamurdan kurtarma görevine- verdikleri zaman ortadan kalktığını gözlemiştir. Bu amaç ortaya konur konmaz, bunu bir meydan okuma olarak almakla kalmamış, bir anlam etrafında birleşmişlerdir.³⁰

Üçüncü konuya, yani uyuşturucu vb. alışkanlığına gelince, Annemarie von Forstmeyer’in sunduğu bulguları anımsatmak isterim: Testlerin ve istatistiklerin de gösterdiği gibi, araştırılan alkoliklerin yüzde 90’ı, dipsiz bir anlamsızlık duygusundan şikâyetçidir. Stanley Krippner tarafından araştırılan uyuşturucu bağımlılarının yüzde 100’ü, “her şeyin anlamsız görüldüğüne” inanmaktadır.³¹

Gelin, anlam sorununun kendisine dönelim. Her şeyden önce şuna açıklık kazandırmak isterim ki, logoterapist, kişinin yaşamı boyunca göğüslemek zorunda olduğu her bir durumda yapısal ve uykuda olan potansiyel anlamla ilgilenmektedir. Bu nedenle, uzun vadeli bir anlamın bulunduğunu inkâr etmememe karşın, burada, bir bütün olarak kişinin yaşamının anlamı üze-

30 Bu deneye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Viktor E. Frankl, *The Unconscious God*, New York, Simon and Schuster, 1978, sf. 140; ve V.E. Frankl, *The Unheard Cry for Meaning*, New York, Simon and Schuster, 1978, sf. 36 (*Duyulmayan Anlam Çığılığı*, Öteki Yayınevi, Ankara).

31 Ayrıntılı bilgi için bkz. *The Unconconscious God*, sf. 97-100; ve *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, sf. 26-28. (Sayfa göndermeleri orijinal metnedir, Ç.N.)

rinde ayrıntılarıyla durmayacağım. Benzetme yapacak olursak, bir filmi ele alalım: Bir film, binlerce bağımsız görüntüden oluşur, bunlardan her biri bir şey ifade eder ve bir anlam taşır; yine de son karesine gelinmedikçe filmin tamamının anlamı ortaya çıkmaz. Ne var ki ilk önce bileşenlerden, bağımsız görüntülerden her birini anlamaksızın da filmin tamamını anlayamayız. Aynı şey yaşam için de geçerli değil mi? Yaşamın nihai anlamı da, eğer böyle bir şey varsa, en sonunda, ölümün eşiğinde ortaya çıkmıyor mu? Ve bu nihai anlam da, her bir durumun potansiyel anlamının, ilgili bireyin bilgisi ve inancının elverdiği ölçüde en iyi şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine bağlı değil mi?

Logoterapi açısından bakıldığında, anlamın ve algılanışının, ayakları havada olmadığı, tamamen yere bastığı bir gerçek. Bu arada, anlamın -somut bir durumun kişisel anlamının- kavranışını, Karl Bühler’le Max Wertheimer’in teorileri arasına yerleştirmek isterim. Anlamın algılanışı, klasik Gestalt algı kavramından farklıdır; öyle ki sonuncusu, bir “zemindeki” bir “figürün” ansızın algılanışını ifade ederken, gördüğüm kadarıyla anlamın algılanışı, çok daha özel olarak, gerçekliğin zeminine (fonuna) karşı bir olasılığın farkına varılmasına ya da daha açık sözcüklerle ortaya konacak olursa, belli bir durum için yapılabilecek olan şeyin farkına varılmasına indirgenir.

Peki bir insan nasıl olur da anlamı keşfetmeye başlar? Charlotte Bühler’in de ifade ettiği gibi: “Yapabileceğimiz tek şey, nihai olarak insan yaşamının anlamının ne olduğuna ilişkin sorularının yanıtlarını bulmuş gibi görünen insanlarla, bulamayan in-

sanların yaşamlarını araştırmaktır.”³² Bu tür bir yaklaşıma ek olarak, biyolojik bir yaklaşıma da girişebiliriz. Logoterapi, bilin-ci, belli bir yaşam durumunda ihtiyaç duyulduğunda takip etmemiz gereken yönü gösteren bir yönlendirici olarak değerlendirir. Bu işi yürütmek için bilincin, kişinin karşı karşıya bulunduğu duruma bir ölçüm cetveli uygulaması ve bu durumun da değerler hiyerarşisinin ışığı altında bir ölçütler dizisine bağlı olarak değerlendirilmesi gerekir. Ne var ki bu değerleri, bilinç düzeyinde alıp benimseyemeyiz; bunlar, *olduğumuz* bir şeydir. Bu değerler, türümüzün evrim akışı içinde kristalleşmiştir; temelleri biyolojik geçmişimiz ve kökleri de biyolojik derinliğimizdir. Biyolojik bir *a priori*³³ kavramı geliştirirken Konrad Lorenz de benzer bir şey düşünmüş olmalı; son zamanlarda, değer kazanma sürecinin biyolojik temeline ilişkin kendi görüşümü onunla tartışırken, bana katıldığını heyecanla ifade etti. Ne olursa olsun, eğer düşünce öncesi aksiolojik bir kendini anlama varsa, bunun, biyolojik kalıtımımıza demirlenmiş olduğunu varsayabiliriz.

Logoterapinin de ortaya koyduğu gibi, kişinin yaşamda bir anlama ulaşmasının üç temel yolu vardır. Bunlardan ilki bir eser yaratmak ya da bir iş yapmaktır. İkincisi bir şey yaşamak ya da bir insanla etkileşime girmek; başka bir deyişle sadece işte değil, sevgide de anlam bulunabilir. Bu bağlamda Edith Weisskopf-Joelson, “Yaşantının da başarıya ulaşmak kadar değerli olabildiği yolundaki logoterapi görüşünün tedavi edici olduğunu, çünkü sadece dışsal başarı üzerindeki tek yanlı vurgulamayı telafi etti-

32 “Basic Theoretical Concepts of Humanistic Psychology,” *American Psychologist*, XVII (Nisan 1971), sf. 378.

33 Deneyimden kaynaklanmayan, zihinde doğuştan gelen (Ç.N.).

ğini”³⁴ gözlemiştir.

Ancak daha önemlisi, yaşamdaki anlama giden üçüncü yoldur: Değiştiremeyeceği bir kaderle yüz yüze gelen umutsuz bir durumun çaresiz kurbanı bile kendini aşabilir ve böylece kendini değiştirebilir. Kişisel bir trajediyi bir zafere dönüştürebilir. “Acının Anlamı” başlıklı bölümde de anıldığı gibi, logoterapinin, “Acı çeken ve bundan kurtulması olanaksız olan bir insana, bu acıyı alçaltıcı bulduğu için mutsuz olmakla kalmayıp, mutsuzluktan ötürü bir de utanmak yerine, çektiği acıyla gurur duyması ve bunu onur verici bir şey olarak değerlendirmesi için pek fırsat tanımayan günümüz Amerikan kültüründeki bazı sağlıksız eğilimlerin dengelenmesine yardım edebileceği” umudunu dile getiren Edith Weisskopf-Joelson olmuştur.

Yirmi beş yıl süreyle genel bir hastanenin nöroloji bölümünde çalıştım ve hastalarımın, yaşadıkları zorlukları başarıya dönüştürme yetilerine tanıklık ettim. Bu pratik deneyimlere ek olarak, insanın acıda da anlam bulabileceği olasılığını destekleyen deneysel veriler de mevcuttur. Yale Üniversitesi Tıp Fakültesi’ndeki araştırmacılar, “Tutsaklıklarının olağandışı ölçüde stresli -işkenceyle, hastalıkla, yetersiz beslenme ve tecritle dolu olmasına karşın bundan yararlandıklarını açıkça öne süren Vietnam Savaşı tutsaklarının sayısından etkilenmişlerdir.”³⁵

Ama “trajik bir iyimserlik” lehine olan en güçlü tartışmalar, Latince *argumenta ad hominem* denilen tartışmalardır. Bir ör-

34 “The Place of Logotherapy in the World Today,” *The International Forum for Logotherapy*, Vol. 1, No. 3 (1980), Sf. 3-7.

35 W. H. Sledge, J. A. Boydston ve A. J. Rabe, “Self-Concept Changes Related to War Captivity,” *Arch. Gen. Psychiatry*, 37 (1980), sf. 430-443.

nek vermek gerekirse Jerry Long, logoterapide “insan ruhunun asi gücü”³⁶ denilen şeyin yaşanan bir tanığıdır. *Texarkana Gazette*’den alıntı yapacak olursak, “Jerry Long: Üç yıl önce geçirdiği bir dalış kazasından beri boynundan aşağısı felçli. Kaza geçirdiğinde 17 yaşındaydı. Bugün Long, ağız çubuğunu yazı yazmak için kullanabiliyor. Özel bir telefon aracılığıyla, Community College’de verilen iki derse ‘devam ediyor.’ Telefon bağlantısı, Long’un hem sınıftaki tartışmaları dinlemesine, hem de bunlara katılmasına olanak veriyor. Ayrıca boş zamanlarını okuyarak, televizyon izleyerek ve yazarak geçiriyor.” Long’dan aldığım bir mektupta şöyle yazıyor: “Yaşamımı anlama ve amaçla dopdolu görüyorum. Kaderimi belirleyen o gün benimsediğim tutum, yaşam parolam oldu: Belimi kırdı ama beni kıramadı. Fakültedeki ilk psikoloji dersime kayıt yaptırđım. Sakatlığımın, başkalarına yardım etme becerimi geliştireceğine inanıyorum. Çektiğim acılar olmaksızın, ulaştığım gelişim düzeyinin olanaksız olacağını biliyorum.”

Bu, anlamın keşfedilmesi için acının vazgeçilmez olduğu anlamına mı geliyor? Kesinlikle hayır. Ben sadece, bu kitabın ikinci bölümünde de belirtildiği gibi, acının kaçınılmaz olması koşuluyla acıya karşın -hatta acı vasıtasıyla- anlam bulunabileceğini vurgulamak istiyorum. Eğer acıdan kaçınılabiliyorsa, yapılacak anlamlı şey nedenini ortadan kaldırmaktır, çünkü gereksiz yere acı çekmek, kahramanca değil, mazoşistçe bir tutumdur. Öte yandan eğer kişi acı çekmesine neden olan durumu değiştiremi-

36 “İnsan Ruhunun Asi Gücü” aslında, Haziran 1983 tarihinde yapılan Üçüncü Dünya Logoterapi Kongresi’nde Long tarafından sunulan makalenin adıdır.

yorsa, buna karşın tutumunu belirleyebilir.³⁷ Boynunu kırmayı Long kendisi seçmedi, ama başına gelen şeyin belini bükmesine göz yummamaya kendisi karar verdi.

Görüldüğü üzere öncelik, acı çekmemize neden olan durumu yaratıcı bir şekilde değiştirmekte yatmaktadır. Ama üstünlük, gerektiği takdirde “acı çekmesini bilmektir.” Ve kelimenin tam anlamıyla “sokaktaki insanın” da aynı görüşte olduğunu gösteren gözlem mahsulü bulgular söz konusudur. Avusturyalı kamuoyu araştırmacıları son günlerde, en çok saygı duyulan insanların, büyük sanatçılar, ünlü bilimciler, büyük devlet adamları ya da sporcular değil, yaşadıkları kötü kaderin efendisi olmayı başaran insanlar olduğunu göstermiştir.

Trajik üçlünün ikinci yanma, yani suçluluk kavramına geçerken, bana her zaman çekici gelen dinsel bir kavramdan uzaklaşmak istiyorum. Anlayabildiğim kadarıyla, biyolojik, psikolojik ve/veya sosyolojik etkenlere tam olarak götürülmediği sürece son çözümlemede bir suçun açıklamasız kaldığı anlamına gelen *mysterium iniquitatis* denilen şeyi söz konusu ediyorum. Bir insanın suçunu tam olarak açıklamak, suçunu ortadan kaldırmaya ve kişiyi özgür ve sorumlu bir insan olarak değil, onarılması gereken bir makine olarak görmeye eşdeğer olacaktır. Suçluların kendileri bile bu tutumdan tiksинmekte ve yaptıklarından sorumlu tutulmayı tercih etmektedir. Illinois'teki bir ıslahevinde

37 Avusturya TV'sinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Varşova'da getto ayaklanmasının örgütlenmesine yardım eden Polonyalı bir kardiyologla yapılan bir röportajı hiç unutmam. “Ne kahramanca bir hareket,” dedi röportajı yapan kişi. “Dinleyin,” diye karşılık verdi doktor soğukkanlı bir ifadeyle “Eline silahı alıp ateş etmek bir şey değil; ama bir SS mensubu sizi gaz odasına götürdüğü ve elinizden hiçbir şey gelmediği zaman... görüyorsunuz ya, işte kahramanlık diye buna derim.” Deyiş yerindeyse, davranışsal kahramanlık.

yatmakta olan bir mahkûmdan aldığım kınama mektubunda şöyle yazıyordu: “Suçluya hiçbir zaman kendini anlatma fırsatı verilmiyor. Önüne, tercih yapacağı çeşitli bahaneler konuluyor. Toplum suçlanıyor ve birçok olayda kabahat kurbanda aranıyor.” Ayrıca, San Quentin’deki tutuklulara hitaben yaptığım bir konuşmada, “Sizler de benim gibi insansınız ve bu nedenle suç işleme, suçlu olma özgürlüğünüz vardı. Ne var ki şimdi de suçluluğunuzun üstüne çıkarak, kendinizi aşarak, daha iyiye doğru değişerek, suçlu oluşunuzun üstesinden gelmekle sorumlusunuz,” demiştim. Anlamışlardı.³⁸ Ve eski bir tutuklu olan Frank E.W.’den aldığım bir mektupta, “Ağır suçluların bulunduğu bir logoterapi grubuna katıldım. 27 kişiyiz ve yeni gelenler, başlangıçtaki grubun desteğiyle cezaevinden uzak duruyor. Sadece birisi cezaevine döndü, o da şimdi serbest,”³⁹ diye yazıyor.

Ortak suç kavramı konusunda kişisel olarak, bir insanı başka bir insanın ya da bir grubun davranışlarından sorumlu tutmanın hiçbir haklı temeli olmadığını düşünüyorum. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana, ortak suç kavramına karşı kamuoyunda tartışmaktan usanmadım.⁴⁰ Ne var ki bazen insanları batıl inançlarından kurtarmak için birçok öğretici hile gerekmektedir. Amerikalı bir kadın, “Nasıl oluyor da hâlâ kitaplarınızdan bazılarını, Adolf Hitler’in dili olan Almanca’da yazabiliyorsunuz?” diyerek bana sitem etti. Karşılık olarak, mutfağında bıçak olup olmadığını sordum, “Evet” yanıtını alınca, ürkmüş, şok olmuş gibi yapıp

38 Bkz. Joseph B. Fabry, *The Pursuit of Meaning*, New York, Harper and Row, 1980.

39 Bkz. Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, sf. 42-43.

40 Ayrıca bkz. Victor E. Frankl, *Psychotherapy and Existentialism*, New York, Simon and Schuster, 1967.

bağırdım: “Onca katil, kurbanlarının karnını deşip öldürmek için kullandıktan sonra nasıl hâlâ bıçak kullanabiliyorsunuz?” Sonuç olarak Almanca kitap yazmama itiraz etmeyi bıraktı.

Trajik üçlünün üçüncü yanı ölümle ilgilidir. Ama aynı zamanda yaşamla da ilgilidir, çünkü yaşamı oluşturan anların hepsi ölmektedir, yaşanan bir an asla geri gelmeyecektir. Yaşamımızın her anını olabilecek en iyi şekilde değerlendirmemizi anımsatan da bu geçicilik değil mi? Elbette öyle; dolayısıyla benim vazgeçilmez ilkeme kaynaklık eden de bu: İkinci defa yaşıyor-muşçasına ve ilk kez şimdi yapmak üzere olduğunuz gibi hatalı hareket etmişçesine yaşayın.

Aslında, uygun davranışta bulunma fırsatları, bir anlam bulma potansiyelleri, yaşamımızın geri döndürülemez oluşu tarafından etkilenmektedir. Ama ayrıca potansiyeller de bu şekilde etkilenmektedir. Çünkü bir fırsatı kullandığımız ve potansiyel bir anlamı gerçekleştirdiğimiz zaman, sonsuza dek yapmış oluruz, geri dönüşü olmaz. Bu anlamı bulup geçmişte tutarak, onu orada emin bir şekilde saklarız. Geçmişteki hiçbir şey tekrar erişilmeyecek şekilde kaybedilmez, tersine, her şey geri dönülmez bir şekilde saklanır. Elbette insanlar sadece geçiciliğin anız tarlasını dikkate almaya, ama yaşamlarının hasadını doldurdukları geçmişin zahire ambarını -yapılan işler, sevgiler ve bir bu kadar önemlisi, cesurca ve onurla yaşanan acılar- görmezlikten gelmeye eğilim göstermektedir.

Bundan dolayı, yaşlı insanlara acımak için ortada hiçbir neden olmadığı anlaşılabilir. Bunun yerine, gençlerin onlara imrenmesi gerekir. Yaşlıların gelecekte hiçbir fırsatı, olasılığı olmadığı

doğrudur. Ama onlar, bundan fazlasına sahiptirler. Gelecekteki olasılıklar yerine, geçmişin gerçeklikleri -gerçekleştirdikleri potansiyeller, buldukları anlamlar, değerler- var ve hiç kimse ve hiçbir şey bu değerleri geçmişten koparamaz.

Acıda anlam bulma olasılığı açısından, yaşamın anlamı, en azından potansiyel olarak koşulsuzdur. Ne var ki bu koşulsuz anlamla, her insanın koşulsuz değeri atbaşı gitmektedir. Bu, insan onuruna silinmez özelliğini kazandıran şeydir. Tıpkı yaşamın, en acınası olanlar da dahil her koşulda potansiyel olarak anlamlı kalması gibi, her bireyin değeri de onunla kalır ve bunun nedeni de geçmişte söz konusu kişinin gerçekleştirdiği değerlere dayanır ve bugün koruduğu ya da koruyamadığı yararlılığa bağlı değildir.

Daha özele indirgemek gerekirse, bu yararlılık, genellikle toplum yararına işliyor olma terimiyle tanımlanır. Ama bugünün toplumu başarı yönelimli oluşuyla tanımlanmaktadır ve sonuçta başarılı ve mutlu insanlara, özellikle de gençlere büyük değer vermektedir. Böyle olmayan herkesin değerini özünde görmezlikten gelir ve bunu yaparken de onurlu olma anlamındaki değerli olma ile yararlılık anlamındaki değerli olma arasındaki belirleyici farkı bulanıklaştırır. Kişi bu farkın bilincinde olmadığı ve bireyin değerinin sadece o andaki yararlılığına bağlı olduğunu savunduğu takdirde, inanın, Hitler'in programıyla paralellik içinde acısız ölüm programını, yani, yaşlılık, hastalık, sakatlık, ruh hastalığı vb. nedenlerden ötürü toplumsal yararlılığını kaybedenlerin "acı çekmeden" öldürülmesini savunmamasını, sadece söz konusu insanın kişisel tutarsızlığına borçlu oluruz.

İnsan onuruyla yalın yararlılığın birbirine karıştırılması, sonuçta birçok akademiye ve birçok analitik literatüre geçmiş olan çağdaş nihilizme bağlanabilecek bir kavram karışıklığından kaynaklanmaktadır. Analist eğitim merkezlerinde bile bu tür bir aşılama olabilmektedir. Nihilizm, hiçbir şey olmadığını söylemez, ancak her şeyin anlamsız olduğunu savunur. George A. Sargent, “öğrenilen anlamsızlık” kavramını ortaya atmakta haklıydı. Kendisi de “George, dünyanın bir şaka olduğunu anlamalısın. Adalet diye bir şey yoktur, her şey rastlantıdır. Ancak bunu kavradığın zaman kendini ciddiye almanın ne kadar aptalca olduğunu anlayacaksın. Evrende büyük amaç diye bir şey yok. Evren sadece evrendir. Bugün ne yapacağın konusunda verdiğin kararda özel bir anlam yok,” diyen bir terapisti anımsıyor.⁴¹

Böyle bir eleştirinin genelleştirilmemesi gerekir. Kural olarak eğitim vazgeçilmezdir, ama eğer böyleyse, terapistlerin, stajyerlere, kendi nihilizmlerine karşı oluşturdukları bir savunma mekanizması olan inançsızlık (sinizm) aşılama yerine, onları nihilizme karşı bağımsızlık kazandırmaya çalışmaları gerekir.

Logoterapi, diğer psikoterapi okulları tarafından getirilen bazı stajyerlik ve lisans koşullarına da uygunluk sağlayabilir. Başka bir deyişle, gerektiği takdirde insan kurtlarla bir olup uluyabilir, ama bunu yaparken, kurt kılığında kuzu olması gerekir. Logoterapinin insan kavramından ve yaşam felsefesi ilkelerinden ayrılması gerekmez. Elisabeth S. Lukas’ın da “Psikoterapinin tarihi boyunca, logoterapi kadar dogmadan uzak bir okul olmamış-

41 “Transference and Countertransference in Logotherapy,” *The International Forum for Logotherapy*, Vol. 5, No. 2 (Sonbahar/Kış 1981), sf. 115-118.

tır,”⁴² sözleriyle dikkati çektiği gerçek açısından, böyle bir bağılılığı sürdürmek zor değildir. Birinci Dünya Logoterapi Kongresi’nde (San Diego, California, Kasım 6-8, 1980), gerek psikoterapinin yeniden insani hale getirilmesi, gerekse “logoterapinin hocalık kavramından arındırılması” konuları üzerinde durmuştum. İstedığımız şey, sadece “ustalarının sesini” taklit eden papağanlar yetiştirmek değil, meşaleyi “bağımsız, yaratıcı ve yenilikçi ruhlarla” teslim etmektir.

Sigmund Freud bir keresinde “Birbirinden son derece farklı bir dizi insanı aynı şekilde açlığa terk edin. Kaçınılmaz açlık dürtüsünün artışıyla birlikte, bütün bireysel farklılıklar bulanıklaşacak ve bunun yerine doyurulmamış bir güdünün tekbiçimli dışavurumu görülecektir,” demişti. Şükürler olsun ki Sigmund Freud toplama kamplarını içerden tanımaktan kurtuldu. Onun hastaları, Auschwitz’deki kuru tahtaların üzerine değil, Victorien kültürün pelüş tarzı sedirlerine uzanıyordu. Toplama kamplarında “bireysel farklar bulanıklaşmıyordu,” tam tersine daha bir farklılaşıyordu; orada insanların, hem domuzların hem de azizlerin maskeleri iniyordu. Artık “aziz” sözcüğünü kullanmakta tereddüt etmeniz gerekmiyor: Auschwitz’de önce aç bırakılan, sonra da karbonik asit enjeksiyonuyla öldürülen ve 1983 yılında kilise tarafından kutsanarak aziz ilan edilen Peder Maximilian Kolbe’yi düşünün.

Beni, kural olmaktan çok istisna olan örnekler vermekle suçlamaya yatkın olabilirsiniz. “Sed omnia praeclara tam difficilia

42 Psikoterapiye ilgi duyanlara logoterapi empoze edilmez. Bu, doğuya bir pazarla değil, bir süpermarketle kıyaslanabilir. İlkinde müşteri bir şey alması için dükkâna çağrılır, buna karşılık ikincisinde müşteriye, yararlı ve değerli gördüğü bir şey seçebileceği alternatifler sunulur.

quam rara sunt” (“ama büyük olan her şey ender bulunduğu gibi kavranması da zordur”) diye yazıyor Spinoza, *Etika*’nın son cümlesinde. “Azizleri” anmaya gerçekten ihtiyacımız olup olmadığını elbette sorabilirsiniz. Sadece onurlu insanları anmak yeterli olmaz mı? Bu insanların azınlık olduğu doğrudur. Dahası, hep azınlık olarak kalacaklar. Ama ben burada, azınlığa katılmaya yönelik bir çağrı olduğunu anlıyorum. Çünkü dünya kötü bir durumda ve her birimiz elinden geleni yapmadığı sürece her şey daha da kötüye gidecek.

Bu nedenle uyanık olalım; iki anlamda uyanık olalım:
Auschwitz’den bu yana insanın ne yapabileceğini biliyoruz.
Hiroşima’dan bu yana da neyin tehlikede olduğunu biliyoruz.

İnsanın Anlam Arayışı

20. yüzyılın önde gelen psikiyatrlarından Viktor E. Frankl, otuzun üzerinde yabancı dile çevrilen ve bütün dünyada 15 milyondan fazla satan *İnsanın Anlam Arayışı*'nda, kurucusu olduğu *logoterapi*'nin ilkelerini, İkinci Dünya Savaşı sırasında bir toplama kampındaki deneyimleri eşliğinde anlatmaktadır. Okurlar, Frankl'ın tasvir ettiği toplama kampının, dünyayı daha büyük bir hapisane olarak kavramamızı sağlayacak parlak bir metafora dönüştüğünü fark edecektir. Gasset, Heidegger ve Sartre'dan aşına olduğumuz düşünceler ışığında, varoluşun çetin koşullarında "anlam"ı keşfetmemize yardım edecek süreci anlatan Frankl, "*İnsanı insan yapan nedir?*" sorusuna da yanıt vermeye çalışıyor...

"Gerçekten ihtiyaç duyulan şey, yaşama yönelik tutumumuzdaki temel bir değişmeydi. Yaşamdan ne beklediğimizin gerçekten önemli olmadığını, asıl önemli olan şeyin yaşamın bizden ne beklediği olduğunu öğrenmemiz ve dahası umutsuz insanlara öğretmemiz gerekiyordu. Yaşamın anlamı hakkında sorular sormayı bırakmamız, bunun yerine kendimizi yaşam tarafından her gün, her saat sorgulanan birileri olarak düşünmemiz gerekirdi. Yanıtımızın konuşma ya da meditasyondan değil, doğru eylemden ve doğru yaşam biçiminden oluşması gerekiyordu. Nihai anlamda yaşam, sorunlara doğru çözümler bulmak ve her birey için kesintisiz olarak koyduğu görevleri yerine getirme sorumluluğunu almak anlamına gelir."

Viktor E. Frankl

Avusturyalı psikiyatrist. "Üçüncü Viyana Okulu"nun ve logoterapi'nin kurucusu olan Frankl, varoluşçu terapinin en önemli isimlerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, toplama kamplarında yaşadıklarını, kendi psikiyatrik öğretisi ışığında geniş kitlelere sunduğu *İnsanın Anlam Arayışı*, Frankl'ın "Freud ve Adler'den sonra sahasının en dikkat çekici ismi" olarak anılmasını sağlamıştır. Diğer önemli eserleri arasında, *The Unconscious God*, *The Will to Meaning* ve *Psychotherapy and Existentialism* yer alıyor.

psikoloji/ psikiyatri - 29

ISBN: 978-605-4054-20-6

9 786054 054206

okuyan US.COM.TR